

T.C.

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI

19. YÜZYIL ÜTOPYALARINDA SOSYAL KONTROL
MEKANİZMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Nur ŞAHİN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Cengiz EKİZ

BOLU 2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Nur Şahin'e ait "19. YÜZYIL ÜTOPYALARINDA SOSYAL KONTROL MEKANİZMALARI" adlı çalışma, jürimiz tarafından **Kamu Yönetimi** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliğiyle/ oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

20.11.2019

Tez Savunma Tarihi

Unvan, Adı, Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Cengiz Ekiz	
Üye : Doç. Dr. Saadet Aydın	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Levent Demirelli	

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, “**19. Yüzyıl Ütopyalarında Sosyal Kontrol Mekanizmaları**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahribat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Nur SAHİN

20.11.2019

ÖN SÖZ

Öncelikle hem lisans eğitimimde hem yüksek lisans eğitimimde hem de tez yazım sürecinde sadece bir danışman hoca değil, yol gösterici ve destekleyici olduğu için değerli hocam Cengiz EKİZ'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Yapmış olduğumuz çalışmalarda özgün, üretici ve kolektif olmanın önemini öğrenmek, hayatın her alanında özgüvenli ama mütevazı olmayı amaçlayarak üretmek ve en çok eleştirinin kıymetini bilerek 'yeniden inşa olmak için yıkılmak' belki de üniversite hayatımda hocamdan öğrendiğim en önemli dersti. Biliyorum ki hocamın özverili davranışları ve emekleri olmasaydı cüret ettiğim bu yolda kendimi yalnız hissedirdim. Kıymetli katkıları ve eleştirileri için çok sevdiğim Selime GÜZELSARI hocama ve Mehmet ARI hocama müteşekkirim. Tezimin yapısal ve kurgusal eksikliklerinin giderilmesi için verdiği değerli katkıları ve emekleri için değerli hocam Levent DEMİRELLİ'ye teşekkür etmek isterim. Tezimin toparlanması ve olgunlaşması için verdiği ufuk açıcı katkılarından dolayı hocam Saadet AYDIN'a teşekkür etmek isterim. Son olarak hayatta gerçekleştirmek istediklerim için her zaman destek olan ve cesaretlendirici bir tutumla yanımda olan aileme sonsuz teşekkürler.

20.11.2019

Nur ŞAHİN

ÖZET

19. YÜZYIL ÜTOPYALARINDA SOSYAL KONTROL MEKANİZMALARI

Nur Şahin

Yüksek Lisans Tezi

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Cengiz EKİZ

Kasım 2019, 98 + viii Sayfa

Ütopya eserleri yalnızca edebi eserler olmayıp, barındırdıkları eleştiri ve yarattıkları toplum modeli ile yönetim biliminin inceleme alanına girmektedir. Yönetim bilimi açısından ütopyalara birçok şekilde ele almak mümkündür. Sosyal kontrol mekanizmaları da bunlardan biridir. 19. Yüzyıl ütopyalara, modern yönetim düşüncesinin izlerini taşımaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde, 19. Yüzyıl ütopyalarının sosyal kontrol mekanizmalarını incelemek, modern yönetimlerin zapt etme pratiklerini görünür kılmaktadır.

Modern yönetimlerde güvenlik olgusu, düzen ve güvenliği sağlamak için kullanılan sosyal kontrol araçlarının yeniden değerlendirilmesi gerektiğini düşündürmektedir. Günümüz yönetim düşüncesinin miras aldığı 19. Yüzyıl pratikleri, içinde yaşadığımız toplumun disiplin mekanizmalarını anlamak için önemli bir inceleme nesnesidir. Çalışmada seçilen ütopyaların sosyal kontrol mekanizmalarının incelenmesi ile modern yönetimlerin toplumsal düzeni sağlamak için kullandıkları araçlara ulaşmak amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Ütopyalar, Modern Yönetimler, Sosyal Kontrol, Disiplin, Güvenlik

ABSTRACT

THE SOCIAL CONTROL MECHANISMS IN THE 19TH-CENTURY UTOPIAS

Nur ŞAHİN

Master Thesis

Department of Public Administration

Thesis Advisor: Assist. Prof. Dr. Cengiz EKİZ

November 2019, 98 + viii Pages

Since utopia works are not only literary works, they enter the field of administrative science with the social criticism they comprise and the alternative society model they create. It is possible to go around utopian works in many ways in terms of administrative science. Social control mechanisms are also one of them. The 19th-century utopias bear traces of modern management thought. Examining the social control mechanisms of 19th-century utopias makes visible the impregnation practices of modern polities.

The phenomenon of security in modern management brings to mind that means of social control used to ensure order and security should be reassessed. The 19th-century practices passed to present-day management thinking are an important object of examination to comprehend the disciplinary practices of the society in which we live. It has been intended to achieve the practices that modern polities use to restore order by the examination of social control mechanisms of the utopias selected in the study.

Key words: Utopias, Modern Management, Social Control, Discipline, Security

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
1. ÜTOPYA KAVRAMI VE KAVRAMIN TARİHSEL GELİŞİMİ	6
1.1 Statik Ütopyalardan Dinamik Ütopyalara.....	9
1.2. 19. Yüzyıl Ütopyaları	11
1.3. Ütopyanın Unsurları	12
1.3.1. Ada Kavramı.....	13
1.3.2. Yolculuk Teması.....	14
1.3.3. Rüya/Uyku Teması	14
1.3.4. Hiciv Kavramı.....	15
II. BÖLÜM	
2. YERYÜZÜ CENNETİNDE İKTİDARIN İZİNİ SÜRMEK	18
2.1. İktidar ve İktidarın Tarihsel Analizi	22
2.2. Yönetimsellik Kavramı.....	25
2.3. Disiplin.....	27
2.4. Özgürlük Vaadinin Güvenlik Düzenekleri ve Sosyal Kontrol	31
2.5. Modern Yönetim Düşüncesi ve Güvenlik Toplumlari	36

III. BÖLÜM

3. 19. YÜZYILDAN SEÇİLEN ÜTOPYALAR	39
3.1. Panoptik Adaya Yolculuk: İkaria	39
3.1.1. Ütopyacı ve Aktivist Etienne Cabet.....	39
3.1.2. İkaria'ya Yolculuğu Hazırlayan Unsurlar.....	40
3.1.3. İkaria'nın Sosyo-Politik Örgütlenmesi	47
3.1.4. Bir Kontrol unsuru olarak cezalandırma pratikleri	54
3.1.5. İkaria Tarihi ve Kurguya Ait Diğer Unsurlar	57
3.2. Mutsuzluğu Yargılayan Cennet ya da Ateşleyen Cehennem Olarak Erewhon	60
3.2.1. Samuel Butler ve Hayatı	60
3.2.3. 19. Yüzyıl ve Viktorya Dönemi.....	61
3.2.4. Erewhon'u Hazırlayan Sebepler	62
3.2.5. Topluma Form Veren İktidar: Düzelticiler ve Sosyal Kontrol Unsurları	69
3.3. Karşı-Devrim Niteliğinde Bir Ütopya: Hiçbir Yer'den Haberler	72
3.3.1. William Morris ve Hiçbir Yer'i Doğuran Nedenler	73
3.3.2. Hiçbir Yer'in Kurgusu	75
3.3.3. Hiçbir Yer'den Her Yere Uzanan Devrim	82
3.3.4. İyileştirilen Hastalık: Tembellik	83
 IV. BÖLÜM	
4. SONUÇ	85
 KAYNAKLAR	94

GİRİŞ

'Size kimin hükmettiğini bulmak istiyorsanız, sadece kimi eleştirme izniniz olmadığını bulun'

VOLTAIRE

Ütopya sözcüğü kavram olarak ilk defa Thomas More'un *Ütopya* adlı eseriyle tarih sahnesine çıkmıştır. *'Olmayan yer/iyi yer'* anlamına gelen Ütopya, zaman içerisinde bir edebi türü tanımlayan kavram haline gelmiştir. Kavram olarak ütopya, yalnızca edebi, öznel bir metin olarak düşünülmemelidir. Ütopyalar hayal gücünde varlık kazanır ancak kökenleri toplumsal yapının içindedir. Yazarlar ütopyalarını, içinde yaşadıkları topluma ait gözlem ve deneyimlerinden yola çıkarak kurgularlar ve (topluma dair) değiştirilmesi gerekenler kurgularında yer alır. Ütopyaları incelemek, belirli bir toplumun, belirli bir zamandaki dinamiklerinin incelenmesi anlamına gelmektedir. Çünkü yazarlar ütopyalarını kurgularken, toplumun değiştirilmesi gerektiğine inandıkları yapılarından ilham alırlar. Topluma ait değerler, içinde yaşanan sosyo-ekonomik düzen ütopyada tasarlanan *mükemmel toplum* içerisinde eleştirilir.

Ütopya kavramını Thomas More ortaya atmış olsa da *ütopyacı düşünce* elbette Thomas More'un öncesinde de vardı. Platon'un *Devlet*'i bir şehirdeki (Platon'a göre) en iyi örgütlenme modelini sunmaktadır. Daha da öncesine gittiğimizde mitolojik ve dini metinlerin, en iyi toplum düzeninin ne olduğuna dair fikirler ortaya koyduğunu görmekteyiz. Ütopyaların ve ütöpik unsurlar barındıran metinlerin tarihini incelediğimizde, *'ütopya'* sözcüğüne atfedilen anlamın zamansal ve mekânsal olarak farklılaştığını görmekteyiz. Örneğin, mitolojik ve dini metinler en iyi toplum düzenini *'öteki dünya'* kavramı ile anlatırken, ileriki çağlarda en iyi toplum düzeninin *dünyevi* bir nitelik kazandığını görmekteyiz. Bu da bizlere ütopyaları incelemenin, o dönemin toplumsal koşullarını ve toplumsal düşüncenin şekillenişini incelemek olduğunu

göstermektedir. Ütopyaların evrimi, felsefenin ve toplumun evrimiyle eş zamanlı gerçekleşmektedir. İnsanın ve insan doğasına dair fikirlerin evrimi de bu süreçte gerçekleşir ve *ütopya insanında* tezahür eder.

Ütopyalar insan odaklıdır. Ütopyacı toplumda, değişim ve dönüşüm insan tarafından gerçekleştirilir. Ütopyalarda toplumun nirengi noktası, insana olan inanç ve onun yapabilecekleridir. Bilhassa Aydınlanma ile birlikte, düşünce dünyasında insana dair gelişen umutlar ve insan doğasının iyiliği üzerine yapılan vurgular göze çarpsa da, ütopyalarda yaşam bir dizi kurala bağlanmış, insanlar hem beden olarak hem de bir tür olarak kontrol altında tutulmak istenmiştir. Ütopyanın umudu, ütopya içerisinde yeniden üretilen sistemin kurallarına bağlıdır. Bu noktada da kontrol mekanizması karşımıza çıkmaktadır. Çünkü her cennet tahayyülü, kendi açmazlarını barındırır ve bunlarla, çekirdeğinde kendi cehennemini besler. Biyo-politik mekanizmaları çözümlenmek bu cehennemi görünür kılmaktadır. Biyo-politika, yalnızca yönetsel düzlemdeki iktidar ilişkilerini değil, bir bütün olarak toplumsal hayata yönelen, bireylerin mahrem alanlarını da kuşatan bütüncül iktidar ağları ile ilgilidir. Bu çalışmada, iktidar ilişkileri, yalnızca otoriter değil, üretken, kısırtan, yönlendiren ve normalleştiren mekanizmaları ile ele alındığı için biyo-politika iktidar ilişkilerinin gizini analiz etmek için iyi bir araç niteliğindedir.

İktidarı yalnızca negatif yönleriyle değil, pozitif ve üretken yönleriyle de ele alan Michel Foucault, çalışmanın konusu olan ütopyalardaki iktidar ilişkilerinin analizi için teorik bir zemin oluşturmaktadır. İktidarı, tarihsel bir şekilde inceleyen Foucault, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başı ile bir dönüşüm yaşayan iktidarın, daha disipline edici bir forma kavuştuğunu ifade etmektedir. Düşünce dünyasının ve toplumsal formasyonun, bilinçdışı alanları olarak nitelendirilebilecek ütopyalar, 19. yüzyılda bu değişimlerden nasibini almıştır.

19. yüzyılda ütopyalar, yeni bir tarihsel ve bilimsel forma ulaşmıştır. Avrupa toplumlarındaki ekonomik, toplumsal ve düşünsel alandaki değişim kaçınılmaz olarak ütopyaları da etkilemiş ve (ütopyalarda) yansımalarını bulmuştur. 19. yüzyıl ütopyaları 'dünyevileşme' etkisi ile ideal düzeni, cennetvari toplumu yeryüzüne indirmiş, eşitlikçi

ve özgür bir toplum oluşturmayı amaç edinmiştir. 19. yüzyılda ütopyalar daha dinamik yapıda olmuş, mükemmel toplumu ulaşılmaz ve meçhul bir adada veya zamanda değil, ulaşılabilir bir gelecekte hayal etmiştir. 19. yüzyıl ütopyaları, gelecekte en iyi yönetim biçiminin ve toplumsal düzenin ne olduğu sorusunun peşinde olmuştur. 19. yüzyılda ütopyaların *gündüz düşleri*¹ modern devlet tasarımı için örnek teşkil eden bir realite ile birleşmiş, cennet yeryüzüne indirilmiştir. Ütopyaları incelerken analiz edeceğimiz yönetim düşünceleri, ütopyalar ile toplumsallık ilişkisini analiz edebilmemiz için önemlidir.

19. yüzyıl ütopyaların altın çağı olarak kabul edilmektedir. Bu yüzyılda iyiye doğru olan gelişmeler hem olanaklı hem de tarihsel ilerlemenin doğal bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Çünkü bilimsel ve teknolojik ilerlemeler, insan doğasına ve insanın başarabilirliğine olan güvenin pekişmesini sağlamış, tarih toplumsal ilerlemenin bir kaydı olarak okunmaya başlanmıştır. İnsanın çok yönlü ve değişken yapısına yapılan vurgular artmış, geleceğin toplumunun ve geleceğin insanının şekillendirilebilirliğine dikkat çekilmiştir. ‘Geleceği evcilleştirme’² inancı, düşünce dünyasına hâkim olmuştur. Altın çağ artık gelecek bir zamandadır. Avrupa’nın bütününde yaşanan değişim ve ilerlemenin yarattığı kavramlar, 19. yüzyıl ütopyalarına nüfuz etmiştir. 19. yüzyıl ütopyaları aynı zamanda evrensel bir nitelik taşımaktadır. Ütopyaların toplum eleştirileri olma niteliğine, sistem eleştirisi olmaları da eklenmiştir. 19. yüzyıl ütopyaları sanayi devriminin de etkisiyle, sosyalizme doğru evrilmişlerdir. Kapitalist toplum ve toplumun yönetim biçimi, sistem tartışması ütopyalar üzerinden yapılabilmektedir. Kapitalist toplumun modern yönetim yapısı, düzeni, üretkenlik ve disiplin üzerinden inşa etmektedir. Düzeni bozan herhangi bir hareket, iç veya dış düşman olarak nitelenir ve güvenlik açığı anlamına gelir.

Modern yönetimlerde iç güvenliğe yapılan vurgular yönetim modellerinin gittikçe otoriterleşmesi ve devletin günlük hayatı daha çok düzenleme eğiliminde olması ile sonuçlanmıştır. Günümüz denetim toplumunda bu düzenlemeler artık topluma yalnızca dışsal olarak etki etmemekte, bireyleri üretici ve teşvik edici

¹ Ernst Bloch-Umut İlkesi-İletişim Yayınları, 2007, İstanbul.

² Daha kapsamlı tartışma için bkz. Krishan Kumar-Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya, Kalkedon, 2006, İstanbul.

eğilimlerde olmaktadır, tetikleme. Modern toplumda disiplin mekanizmaları bireylere, “Özgürlük mü? Güvenlik mi?” ikilemini dayatarak, toplumu düzenlemektedir, yeniden üretmektedir. Bireylerin bedenlerini hedef alan disiplin, güvenlik mekanizmalarıyla nüfusun kontrolünü sağlayan işler bir araç haline gelir. Bu denetleme ve tahakküm biçimlerini topluma uygulamak için iktidar, birçok mekanizmayla topluma nüfuz etmektedir; üretim süreçleri, emek örgütlenmesi, suç ve ceza mekanizmaları birer örnektir. Biyopolitiklik ise tam olarak burada karşımıza çıkmakta ve modern egemenlik, yönetim ve tahakküm biçimlerinin analizine imkân vermektedir. İktidar ilişkilerinin analizi için birçok nesne seçilebilir. Bir toplum düzeni inşası olan ütopyalar da kullanışlı inceleme nesnesi olmaktadır. Çünkü toplumdaki iktidar ilişkileri ve yönetim mekanizmaları, ütopyalarda yansımalarını bulmaktadır.

19. yüzyıl ütopyalarında eşitlikçi, özgürlükçü ve sosyalist vurgularının içine gömülen iktidar, cennetin en saklı açmazını oluşturmaktadır. 19. yüzyıl ütopyalarında toplumsal düzen, iyi ideasına ve düzene itaat ile sağlanmaktadır. Ütopik kurgu içerisinde bir bireyin bile düzen dışına çıkması, bir güvenlik zafiyeti olarak algılanır ve toplumdaki herkesin çıkarı için tehdit unsuru olarak kabul edilir. Modern yönetimlerin asli unsuru olan kamu güvenliği, ütopyalardaki çeşitli mekanizmalar ile (üretim ilişkileri, suç ve ceza mekanizmaları gibi) ütopya yaratılan toplumsal düzenin içerisine gömülmüştür.

Ütopyalar, birçok disiplinin ilgi alanına girdikleri gibi, yalnızca edebi eserler olmamaları ve yazıldıkları dönemin toplumsal koşullarının izdüşümlerini barındırmaları sebebiyle yönetim biliminin de ilgi alanına girmektedir. Yönetim bilimi açısından ütopyalar birçok şekilde ele alınabilir. Sosyal kontrol ve iktidar ilişkileri de bir yönetim pratiğidir. Genel olarak sosyal kontrol mekanizmaları, distopya metinleri üzerinden incelenmiş olduğu için bu çalışmada ütopya eserlerinin seçilmesini cazip kılmıştır. Çalışma, 19. yüzyıla ait olan ütopyaların sosyal kontrol mekanizmalarını inceleyerek, modern yönetimlerin, kontrol pratiklerine ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, 19. yüzyılın başına, ortasına ve yüzyılın sonuna ait olmak üzere ütopyalar incelenmiş, ütopyalarda kurgulanan sosyal kontrol mekanizmaları analiz edilmiş ve modern yönetim pratikleri ile ilişki kurulmuştur. Modern yönetimlerde iktidarı kullanmanın bir şekli

olarak kontrol mekanizmalarıyla, iktidarın belirlediği normlar üzerinden itaatkâr bedenlerin yaratılması amaçlanır. Çalışmanın iddialarından biri, kapitalist toplum ve modern yönetimlerin kontrol ve zapt etme biçimlerinin ütopyalar üzerinden incelenerek, sistem tartışması yapılabileceğidir. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümü, ütopya kavramına ve unsurlarına ayrılmıştır, daha sonra çalışmanın incelediği dönem olan 19. yüzyıl ütopyalarına kadar ütopyanın nasıl bir dönüşüm geçirdiği ele alınmıştır. Çalışma yalnızca 19. yüzyıl ütopyaları ile kısıtlı tutulmuştur. İkinci bölüm, ütopyaları incelediğimiz kavram olan iktidar ve sosyal kontrol kavramlarına ayrılmıştır ve neden Foucault'nun iktidar kavramı ile incelendiği açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölüm olan son bölüm ise çalışmada incelenilen ütopyaların, ikinci bölümden referansla analizine yer vermektedir. Çalışmanın savlarından biri, eşitlikçi ve özgürlükçü olduğu iddiasında olan ütopyaların bile, yarattığı toplumsal düzendeki sosyal kontrol araçları ile özgürlüğü kısıtladığı ve nihayetinde ütopyaların gerçekleştiği takdirde despotikleşeceği.

I. BÖLÜM

1. ÜTOPYA KAVRAMI VE KAVRAMIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Ütopya sözcüğü kavram olarak ilk defa Thomas More'un *Ütopya* adlı eseriyle tarih sahnesine çıkmıştır. '*Olmayan yer/iyi yer*' anlamına gelen Ütopya, zaman içerisinde bir edebi türü tanımlayan kavram haline gelmiştir. Bir edebi tür olarak ütopyayı, diğerlerinden ayıran farklı özellikler vardır. Bunlar; kurgusal olması, inceleme nesnesi olarak bir toplum/devlet seçmesi ve bu nesnenin siyasal örgütlenmesini ince ince işlemesidir. Kurgusal bir ürün olsa da ütopyalar topyekûn düşü değil, gerçekçidir. 1516 yılında Thomas More, eseriyle adeta bir türe adını vermiş, bundan sonra yüzyıllar boyunca ütopya kavramı hayal edilen ideal toplum tasarılarının adı haline gelmiştir. Ütopya sözcüğü, Yunanca *topos* (yer) sözcüğüne eklenen olumsuzluk ekiyle türetilen bir sözcüktür.

Krishan Kumar, ütopyanın kendisinin bir arketip, insan zihninin düş görmesi gibi doğal bir eğilimi olduğunu ifade eemektedir (Kumar 2006: 39). Kavram olarak ütopya, yalnızca edebi, öznel bir metin olarak düşünülmemelidir. Ütopyalar bir edebi tür olarak incelendiğinde kurgu oldukları sonucuna varabiliriz, çünkü salt gerçek yerine potansiyel bir gelecekte, bir gelecek tahayyülünden bahseder. Fakat ütopyaların esin kaynağı her zaman 'gerçek'tir. Ütopyalar hayal gücünde varlık kazanır ama kökenleri toplumsal yapıdadır. Ütopya bir kurgu olsa da içerisinde yaşanan toplumun bir eleştirisini de taşımaktadır, dolayısıyla muhalif bir yanı vardır. Ütopyalar ilk olarak gerçekleri değil, mümkün olan dünyaları gösterdiği için kurgudur fakat aynı zamanda siyasi bir spekülasyon aracıdır. Okuyucu, alt metinde yazarın eleştirilerini fark eder ve onun gibi düşünmeye başlar. Toplum analizlerini ve eleştirilerini bu gerçekçi tutumları ile yaparlar. Egemen ideolojinin tam karşısında yer almaktadırlar, alternatif toplum örgütlenmelerini ifade ederler. Başka alternatifler bir kurmaca ile tartışılır. "*Bu*

durumdan hicvin doğması kaçınılmazdır zira gerçek toplumun kusurlarının apaçık bir şekilde eleştirilmesi, hicvin doğasının bir parçasıdır” (Claeys 2017: 11). Yani ütopyanın özü, hiciv, ironi ve metafordur. Kurmacayı sunuş biçimi elbette değişmektedir. “*Ütopya bir tür ve tasarım olarak, bir tavır; status quonun eleştirisi ve istenmeyen duruma karşı bir tepki aynı zamanda hayal gücünün yardımıyla iyinin (ya da bir uyarı olarak kötünün) tasarlanmasıdır*” (Ağkaya 2016: 26). Eleştirileri, daha iyi bir dünyada yaşama umudunda yatmaktadır. Ütopyalar, dünyayı iyileştirme arzusunun sonucudur. Nilnur Tandaçgüneş, ütopyayı insanlığın sonsuz mutluluğa dair beslediği umut ve değişime duyduğu özlem olarak tanımlamaktadır. (Tandaçgüneş 2013: 11) Ütopyalar, mükemmelliğin imkânsızlığı üzerine kurgulanmış olsa da aslında ona ulaşılması hakkında umut aşılacaktır. Ütopyanın umudu, bizzat bu imkânsızlıktan doğar ve hemen şimdi olmasa bile, alternatif bir geleceğin/toplumun varlığını okuyucuya hissettirmektedir.

Ütopyaların içindeki sonsuz mutluluk, umudu hayal edip, umut etmekten ibaret değildir, itici bir gücü de barındırır. En iyi düzen için gerekli olan değişimlerin altını çizer. Yazıldığı dönem göz ardı edilerek incelenmesi mümkün olmayan ütopyalar, hem ait oldukları dönemin iyi bir analizi ve eleştirisidir hem de daha iyiye giden bir yolun kılavuzu niteliğindedir. Yazarlar ütopyalarını, içinde yaşadıkları topluma ait gözlem ve deneyimlerinden yola çıkarak kurgularlar ve değiştirilmesi gerekenler kurgularında yer alır. “*Öyleyse ütopyanın bir tavır meselesi, arzulanır olmayan bir şimdiye tepki ve olası alternatiflerin tahayyül edilmesi sayesinde tüm güçlüklerin aşılması isteği olarak görülmesi gerekir*” (Claeys 2017: 8). Ütopyaları incelemek, belirli bir toplumun, belirli bir zamandaki dinamiklerinin incelenmesi anlamına gelmektedir. Çünkü yazarlar ütopyalarını kurgularken, toplumun sivri köşelerinden yola çıkarlar. Ütopyacı kuram, bu sivri köşeleri oluşturan sorunlar üzerinden yükselir. “*Ütopya uğraşısı gerçekten de modern zamanlardaki mucitlikle bir yakınlığa sahiptir ve çözülmesi gereken bir sorunun tanımlanması ile bir dizi çözümün önerilmesini ve test edilmesini sağlayan yaratıcı dehanın zorunlu bir bileşimini ifade etmektedir*” (Jameson 2009: 29). Ütopya yazarının referans noktası gerçek toplumdur, onun adeta bir aksi olan ütopya ise alternatif bir oluşumu temsil eder. Ütopyalar bir dönemin sorunlarının neler olduğunu ve toplumsal yapıdaki açmazların çözümüyle ilgili maddeler sunan, tarihsel

uğraklardaki maketlerdir. Yaşanılan toplumun ait olduğu sistemi zorunlu ve kaçınılmaz olarak gören ana akım fikirleri reddeden ütopya, her zaman başka bir yolun imkanı olup olmadığını düşündürmeyi amaçlamaktadır. Ütopya'yı çekici kılan aslında onun hiçbir yerdeliğidir. Hiçbir yerde olması hem onu keşfetmek için kışkırtır hem de olabirliği üzerine düşünmeye sevk eder.

Ütopyalar, toplumsal yapının eleştirisini sunarak ve alternatif örgütlenmeler üreterek politik pratiği hem besleyen hem de ondan beslenen bir yapıya sahiptir. Ütopyalar kurgularında, toplumun nasıl oluşturulduğunu, sosyo-kültürel alanlarda ve politik alanlarda bu düzenin nasıl kontrol altında tutulduğunu anlatmaktadırlar.

Ütopyaların bir diğere önemli özelliği de insan odaklı olmalarıdır. Bir değışim ve dönüşüm arzulanıyorsa bunu yapacak olanlar insanlardır, değışimi beklemek değıl onun için çabalamak gerekmektedir ve çabalayacak olan nihayetinde insandır. Ütopyalar insanın sahip olduğı potansiyele ve doğasının iyileştirilebilirliğine vurgu yapsalar da her ütopya kendi statükosunu, cennetiyle birlikte oluşturur. Cennetvari toplum nihayetinde yaratılmıştır ve 'herkesin çıkarı' için mutlak suretle korunması gerekir. Bunun için her ütopya kendi kurgusunun içerisinde bir dizi önlem almıştır. *"Ayrıca ütopyacılar bireylerin bir arada yaşama kapasitesine pek itimat etmediğinden ütopyacı toplum düzeninin merkezinde çoğunlukla bir dizi katı yasa bireyleri, güvenilirmez ve istikrarsız doğalarını bastırıp daha münasip bir toplumsal maske takmaya zorlayan kurallar buluruz"* (Claeys 2017: 9).

Ütopyanın kökeni, insanlığın ölüm korkusu karşısına konumlandığı sonsuz mutluluk ve cennet inancına kadar dayansa da bir kavram olarak kullanılması 1516 yılında olacaktır. *"Ütopya her ne kadar bir kavram olarak More'la ve ilk özgürlükçü hareketlerle birlikte anılıp Avrupa kökenli siyasal ve edebi bir sözcük olarak literatürde kabul görse de köken anlamında, insanlığın varoluşuyla eş değıer bir ihtiyaçtan beslenmektedir"* (Tandaçğüneş 2013: 29). Ütopyanın kavramsal olarak ortaya çıkması, coğrafi keşifler ve hümanizm etkilerinin görüldüğü Rönesans dönemine denk düşer.

Türe adını veren Thomas More olsa da elbette More'dan önce de ütopyik yazın var olmuştur. Ütopyik düşüncenin ilk nüvelerinin Antik Çağ'da olduğu söylenebilir. *“Yunan mitolojisinde görülen insana benzer tanrılar başka bir deyişle insan biçimindeki ölümsüzler temelinde, dünyaya akılcı bir düzen getirme çabaları içinde olmalarından ötürü ütopyik yaklaşımla ortak bir amaca hizmet etmektedirler”* (Erkmen 2008: 16). Antik Çağ'da, klasik ütopyalarda rastladığımız gibi sistematik bir toplum inşasına rastlamasak da ütopyik nitelikte eserler yer almaktadır. Platon'un *Devlet*'i bir şehirdeki en iyi örgütlenmenin modelini sunmaktadır. Daha da öncesine gittiğimizde mitolojik ve dini metinlerin, en iyi toplum düzeninin ne olduğuna dair fikirler ortaya koyduğunu yani ütopyik unsurlar barındırdıklarını görmekteyiz. Antik Çağ'da tartışılan yasa, iyilik, kötülük gibi konular ütopya tarihini etkisi altında bırakmış, onu beslemiştir. *“Thomas More, Utopia isimli eseriyle hem yeni bir kavramın doğmasına hem de Antik Yunan'dan beri süre gelen 'ideal site' kavramı üzerinde yeni bir tür yaratılmasına öncülük etmiştir”* (Erkmen 2008: 30). Bütün ütopyaların mitolojik kaynaklardan beslenerek geliştiğini ve dönüştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.

1.1. Statik Ütopyalardan Dinamik Ütopyalara

Ütopyacılığın ilk dönemlerinde ütopyalar statik bir yapıya sahiptir, yani tarih dışıdır. Değişime ve dönüşüme kapalı bir yapıya sahiplerdir. İdeal olan, arzu edilen toplum tesis edildikten sonra adeta zaman durur. *“Tahayyül edilen toplum, ardından gidilecek bir toplum biçiminde ortaya atılır ve modeller de kurumsallaştıktan sonra tarihsel değişime olanak tanımayan donmuş birer imge halindedir”* (Claeys 2017: 11). Statik ütopyalar, sistem eleştirisi olmaktan ziyade yazıldığı dönemi ve toplumu eleştiren nitelikte ütopyalardır. Statik ütopyanın varlık nedeni şimdiki ve burayı eleştirmektir. Başka kıtalara ulaşmak, yayılmak, değişmek ya da ilerlemek arzuları yoktur. Ütopyaların gelecekte konumlandırılmaları ve ilerleme inançları ancak 18. yüzyıl ile birlikte oluşmuştur. Klasik ütopyaların daha çok kent ütopyası özelliği taşıdığı söylenebilir. Bir sanat eseri gibi görülen bu ideal kent, tanrısal bir iktidara sahiptir. Maddi bereketi ve manevi huzuru ile sonsuza dek sürecek olan bir yeryüzü cennetidir. Tanrı'nın yeryüzündeki krallığını simgelemektedir. Sistematik bir biçimde örgütlenen

ideal kent, yönetici bir elit oluşturduğu için toplumsal bir hiyerarşiye ve denetime sahiptir. Bu nedenle statiktirler. Rönesans ütopyalarının genel olarak bu yapıda olduğu söylenebilir.³

Altın Çağ, Arcadia ya da cennet mitosu, insanların refah ve mutluluk içinde yaşadığı bir insanlık tarihi başlangıcı anlamına gelmektedir. Bu zamanda, insan-insan ve insan-doğa ilişkileri sömürünün olmadığı bir uyum içerisinde sürmektedir. Bu Altın Çağ toplumu kıtlık, savaş, hastalık, zıtlık ve çelişkilerden uzak bir toplumdur. Binyıl inancı bir kurtarıcı ile yeniden kurulan mutluluk ve refahın hâkim olacağı toplumu düşlemektedir. Yeni binyıl toplumunda mutluluk, barış ve bolluk hâkim olacaktır. “*Binyıl kendisini Altın Çağ’dan ve Cennet’ten (her ikisinin de birçok uygulamada gelecekte tekrarlanması söz konusu olsa da) ileriye bakan niteliğiyle net bir biçimde ayrılmaktadır*” (Kumar 2005: 19). Binyıl inancı yaşanılacak ideal toplumu geçmişte değil gelecekte aramaktadır. Başlangıçtaki cennetin mutlu toplumu bile onun için yeterli değildir ve yeniden, aynı zamanda son olmak üzere kurulmalıdır.

Rönesans ve Aydınlanma fikri ile düşünce dünyasında yaşanan büyük sıçramalar ütopyalara da sirayet etmiştir. Rönesans ile yaşanan değişimler, alternatif toplumların hayal edilmesine, insan aklına güven duyulmasına neden olmuştur. İnsan aklına olan inancı artması, insan doğasına dair fikirlerin sorgulanmasına sebep olmuştur ve iyiye doğru bir değişim yaşanacaksa, bunu, insanların gerçekleştirebileceğine dair inançlar artmıştır.

Bilimsel ilerlemeler de insanın, dünyaya ve kendi doğasına dair bakış açılarının değişmesine sebep olmuştur. Geleceğin şekillendirilmesine dair insana verilen rolün artması, ütopyaların daha dinamik hale gelmesine neden olmuştur. Değişim ve ilerleme, artık korkulan bir şey değil, ihtiyaç duyulan ve arzu edilen bir amaç haline gelmiştir. Rönesans dönemi ütopyaları incelendiğinde, More, Campanella ve Bacon’da görüldüğü gibi coğrafi keşiflerden, bilimsel ilerlemelerden ve sömürge arayışlarından etkilendikleri görülmektedir.

³ Klasik ütopyalara örnek olarak bkzn.; Thomas More-Ütopya, Thomas Campanella-Güneş Ülkesi, Francis Bacon-Yeni Atlantis

Dünyevileşmenin etkisiyle ‘cennetin’ gerçekleştirilebileceğine olan inanç artmış, dolayısıyla ütopyalar artık bilinmeyen ve korunaklı bir adadan ziyade, bugünde tasarlanmaya başlamıştır. Ütopyacı, artık umudu yeryüzüne indirmiştir. “Dahası tarihsel ilerlemenin kaçınılmaz olduğuna inanıldığından bu ilerleme salt ütopya yazarının ülkesini değil, tüm ulusları etkiliyordu. Böylelikle ütopyacı tasarı evrensel bir boyut kazandı” (Claeys 2017: 14). Rönesans ve reformun dönüştürdüğü düşünsel alan ve toplumsal mekânda ortaya çıkan ütopyanın, modernizmle birlikte doğduğu söylenebilir.

1.2. 19. Yüzyıl Ütopyaları

Ütopya literatürü açısından, 19. yüzyıl için çoğunlukla, modern zamanların en ütopyacı yüzyılı olarak bahsedilmektedir.⁴ Mutlu azınlıkların hâkim olduğu dünyaların yerini, 19. yüzyıl ütopyaları ile herkesin eşitlik içinde yaşadığı komünal kurgular almıştır. 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başından itibaren mülkiyetin kaldırılması, en azından sınırlandırılması ile toplumsal düzenin kökünden değiştirilebileceği ve daha iyiye evrileceği fikri hâkim olmaya başlamıştır. Marx ve Engels’in ifadesi ile Avrupa’da dolaşmaya başlayan komünizm hayaleti radikal bir şekilde ütopyik kurguları da etkilemiştir (Marx ve Engels 2015: 84).

18. yüzyıla kadar mutluluk ve refah için görülen en büyük tehdit, özel mülkiyet ve onun getirdiği eşitsizliktir. Mülkiyetin sebep olduğu bu sorunlara genelde, More’un ütopyasındaki gibi bir kurgu ile alternatif sunulmuştur. 18. yüzyıl sonu itibarı ile ütopyaların More’un etkisinden çıkmaya başladığı söylenebilir. Pozitivizm, ilerleme düşüncesi ve bilim ütopya ile buluşmuştur. 19. yüzyılda ütopyaların çoğunun, sosyalizme evrildiği görülmektedir. Çünkü 19. yüzyıl kapitalist toplumunun sorunlarına cevap veren en büyük alternatif, sosyalizmdir. 19. yüzyıl Avrupa düşüncesinde ütopya fikri, ideal toplumu bu dünya üzerinde kurgulayarak, eşitlikçi, özgür ve insani olan bu cennetvari toplumu yeryüzüne indirmiştir. Karl Marx ve Frederic Engels’in sınıfsız bir toplumda öngördüğü ekonomik, siyasal ve toplumsal eşitlik fikri ve ortak mülkiyete

⁴ Krishan Kumar-Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı-Ütopya

dayalı bir toplum kurulması ideali, 19. yüzyıl ütopyalarında yansımalarını bulmuştur. 18. yüzyıldan miras alınan ilerleme fikrinin en önemli ekonomik dayanağı, Sanayi Devrimi ile gerçekleşmiştir. Gelişen bilim ve teknoloji seri üretimi mümkün kılmıştır ve dağıtım sistemlerini dönüştürmüştür; nihayet insanlık arzulan bolluk günlerini yaşayacaktır. 18. yüzyılın büyük bir bölümü, Avrupa'nın çoğu yerinde, ekonomik gelişme ile birlikte düşünüldüğünde, daha iyi şartlarda bir yaşam anlamına geliyordu. Diğer ülkeler için İngiltere'nin başarısı, becerisi ve sermayesi bir rol model olarak alındı.

Fakat sanayi devriminin, zenginliği yaratmak için yoksulluktan beslendiği anlaşılınca 'verimlilik' 19. yüzyıl ütopyacıları için bir handikap haline gelmiştir. Sanayi Devrimiyle birlikte üretim biçimlerinde makineleşme hızlanmış, sermaye birikim süreci hız kazanmış, kapitalizmin, endüstrileşme süreciyle yeni bir boyut kazandığı döneme girilmiştir. Sanayi Devrimi'nin yıkıcı etkileri bir yandan 'ilerleme' fikrinin ardından soru işaretleri olmasına sebep olurken bir yandan da distopyaların beslenmesine sebep olmuştur.

19. yüzyıl ütopyaları aynı zamanda evrenseldir. Hem vaat edilen ideal toplum hem de ütopyanın eleştirileri evrenseldir. Elbette kurgu içerisinde ütopyanın doğduğu toplum eleştirilmektedir fakat buna ek olarak sistem eleştirisi de yapılmaktadır. İnsan doğasının çok yönlülüğüne, değişkenliğine ve şekillendirilebilirliğine vurgu yapılmaktadır. Bu da kaçınılmaz olarak ütopyaları daha dinamik ve açık hale getirmiştir. Fakat yaratılan mükemmel toplumun korunması açısından kontrol pratiklerinde de profesyonelleşmeyi beraberinde getirmiştir, bununla birlikte ütopyaların dinamik oluşu sorgulanır hale gelmektedir.

1.3. Ütopyanın Unsurları

Ütopyanın incelenmesi, felsefenin ve düşünce dünyasının evrimiyle eş tutulduğu zaman, dönüşümün daha iyi anlaşılabilmesi için ütopyalar farklı temalar üzerinden incelenebilir. Ütopya yazarı, dönemini aşkın metinler ve kurgular

yazabileceği gibi, kurgusunda ait olduğu dönemin düşünsel mirasınca şekillenen bir toplum da tasarlayabilir. Coğrafi keşiflerin etkisi ile ütopyalarda deniz yolculukları kurgulanırken, ütopya ülkesi bilinmeyen bir adaya yapılan bir yolculuk ile keşfedilir. Bilimsel ilerlemelerin ve teknolojinin geliştiği 18. ve 19. yüzyılda ise karşımıza bilinmeyen adaların yanında, başka gezegenlere ve zamanlara yapılan yolculuklar çıkmaktadır.

1.3.1. Ada Kavramı

Coğrafi keşiflerin etkisi ütopya üzerinde hem biçim hem de düşünsel olarak gözlemlenmektedir. Bir yandan ütopyacı, yenedünyalar keşfetmek ve onların imkânı üzerine heveslenirken bir yandan da gezginlerin ve deniz seyahatlerinin keşiflerinden dolayı heyecanlıdır. More'un ütopyasından itibaren ütopyalara, deniz seyahatleri sonucu keşfedilen adalar ve bu adalardaki alternatif toplumlar hâkim olmaya başlamıştır.

Kurgulanan ada, dünyadan daha iyi organize edilmiş bir topluma ve daha iyi bir hayata sahiptir. Adanın bu korunaklı bilinmezliği, ütopyaadaki hayatın mahremiyeti, ulaşılabilirliği ve değişime kapalılığı için elzemdir. Klasik ütopyaların statik olma niteliğine uygun olarak ada teması, düş ülkeyi yabancı tehdidinden, keşfedilip dönüştürülme ihtimalinden koruyan bir yapıdadır. *“Ütopya'nın mekânsal, diğer bir ifadeyle coğrafi temelli ada kurgusuyla sunulması, bir düş ülkesinin özü gereği dış dünya ile arasına belli bir sınır koymak zorunda oluşundan kaynaklanmaktadır. Çünkü bir ideal devlet olan ütopyanın varlığını sürdürmesi, bozulmadan, yozlaşmadan, bütün olumsuzlukları içeren dış dünyadan olabildiğince uzak kalabilmesine bağlıdır”* (Erkmen 2008: 36). Ütopyacının ortaya koyduğu toplum, zaten en iyi ve ideal düzeni barındırdığı için değişikliğe ve her türlü dış etkiye onu kapatan ada teması, ütopyacı için ideal bir mekân tasarımı olmaktadır. Ada teması, 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başına kadar hâkim olmaya devam etse de gelişen teknoloji ve bilimdeki ilerlemeler sonucu daha seyrek kullanılmaya başlanmıştır.

19. yüzyılda artık dünya denizleri biliniyor, denizcilik de oldukça ilerlemiş bir noktaya gelmiştir. Artık bilinen denizlerin ortasında ulaşılabilir, bilinmeyen bir ada

tasvir etmek güçleşmiştir. “*Yeryüzünü her yanı bilinse de gelecek zaman belirsizdir. Böylelikle ütopya artık sonsuz okyanuslar ortasında adsız bir ada, ya da yeryüzünün bilinmeyen ıssız bir köşesi olmaktan çıkmıştır*” (Erkmen 2008: 68).

1.3.2. Yolculuk Teması

Coğrafi keşiflerin etkisi ve insanların giderek farklı kıtalara yayılması, keşfetmeye yönelik arzuların artması, ideal olan toplumdaki ideal hayata sıfırdan başlama fikri ada temasıyla bağlantılı olarak, ütopyalarda oldukça sık kullanılan yolculuk temasının oluşmasına sebep olmuştur. Yolculuk temasında, genelde ütopyanın kahramanı, bilinmeyen bir adaya, ülkeye ya da kıtaya yolculuk yapmaktadır. Genellikle bu yeni yerde kahramana, orada yaşayan bir kişi rehberlik ederek bu bilinmeyen ülkenin toplumsal yapılanması hakkında bilgiler edinmesine yardım eder. Amaçlanan, okuyucuya alışık olduğu toplumsal örgütlenmenin alternatif yollarını, karşılaştırma yapmasına imkân tanıyarak göstermektir. “*Bu yolculuk şaşmaz bir şekilde ütopyacı seyyahın kendi ülkesine dönüşünü beraberinde getirir; amaç, toplumun örgütlenmenin alternatif ve daha iyi yöntemlerinin bulunduğu mesajını geri götürebilmektir*” (Claeys 2017: 9). Gezi anlatısı formu diyebileceğimiz yolculuk teması, ütopyadaki başka dünyaları daha gerçekçi ve mümkün kılmaktadır.

1.3.3. Rüya/Uyku Teması

Bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birlikte, ütopyanın ideal toplumu artık, deniz yolculuklarının sonunda keşfedilen, uzakta ve ulaşılması neredeyse imkânsız bir adada olmaktan çıkmış, bilinmeyen bir gezegende, gelecek bir zamanda kurgulanmaya başlamıştır. Bilimsel gelişmelerin, bunlardan beslenerek büyüyen, bilim-kurgu edebiyatının ve ütopyaların etkileşimleri sayesinde ütopyalarda rüya ya da uyku temasının işlendiği söylenebilir.⁵ Bu çalışmada incelenecek olan William Morris’in *Hiçbir Yerden Haberler* adlı ütopyası da rüya temasına sahiptir. Ütopya kurgusunun içerisinde kahraman, uykuya daldıktan sonra genelde kendi ülkesinde gelecek bir zamanda uyanmaktadır. Rüya kurgusu ile amaçlanan şey, bir zaman yolculuğu gibi

⁵ Edward Bellamy’nin *Geçmişe Bakış* adlı ütopyası da bu temaya sahiptir.

değerlendirilebilir. Uyanan kişi, yine kendi ülkesindedir, fakat gelecek bir zamanda, çok daha iyi bir toplum düzeninde uyanmıştır. Sigmund Freud'un rüya çözümlerini⁶ akla getirecek şekilde ütopyadaki rüya, hem ütopyacının yaşadığı topluma dair eleştirilerini hem de toplumun aksayan yönlerini sembolize etmektedir. Uyanan kişi, gelecekteki ülkesinde neler değiştiğini tecrübe ederek tüm bu değişimlerin hikâyesini okuyucuya sunmaktadır. Amaçlanan, okuyucuya iyiye doğru olan değişimin mümkün olduğunu göstermek hem de toplumsal yapıda aksayan yönlerin nasıl değiştirilmesi gerektiğine dair fikirler sunmaktır.

Farklı dönemsel özelliklere göre ütopyalar tematikleştirilebilir ve daha dinamik hale geldikleri söylenebilir. Gelişen bilimin ve kapitalizmin yayılcı anlayışının da etkisi ile ütopyalar, kapalı olmaktan ziyade daha etkiye açık hale gelmiştir. Fakat ütopyalar ne kadar açık uçlu hale gelmiş olsalar da esas olarak sınırlanmış bir toplum inşa etmektedirler. Çünkü ütopyacı anlayışa göre mükemmel toplum nihayet kurulmuştur ve toplumun örgütlenmesi, mükemmeliyetin somutlaşmış ve sonlanmış halidir. Ne ilerleme ne bilim ne de muhalif herhangi bir fikir ya da insan, bu mükemmeliyeti bozmamalıdır. Ütopyada, düzen ihtiyacı ile özgürlük arzusu çelişkili bir hale bürünmektedir. Ütopyanın sınırları ve kontrol mekanizması burada kurulmaktadır. Kontrolü sağlayan güç ise ütopyacı idealdir. Bir iktidar haline gelen bu idealin kendisini korumasına ve sürdürmesine hizmet eden mekanizmaları çözümlenmek de ütopyadaki sosyal kontrol mekanizmalarını görünür kılmaktadır.

1.3.4. Hiciv Kavramı

Hiciv, bir kurumun, bireylerin ya da toplumun ahlaksızlıklarını, alaycı, ironik ve sert bir üslupla eleştirmek için kullanılan bir yöntemdir. Yazarlar, hiciv yöntemini benimsediğinde, toplumda değiştirilmesi gerektiğini düşündükleri unsurlara saldırarak onu, gülünç duruma düşürürler. *“Hicvin ahlaki ya da didaktik bir amacı bulunsa da onun için asıl önemli olan saldırı ve eleştiridir”* (Yılmaz 2011: 34). Hiciv alaycı bir tavır olduğu için çoğu zaman yenileyici tavrı, sert eleştirisinin ardında kalmaktadır. Hicvin alaycı, ironik ve rahatsız edici absürt yanı okuyucunun, eleştirilen unsurların

⁶ Sigmund Freud-Rüyaların Yorumu, Say Yayınları, 2016, İstanbul

çirkinliğinin farkına varmaları ve ondan uzaklaşmaları içindir. Hiciv yazarı toplumda asıl ve temel problem olarak gördüğü ahlaki yozlaşmayı, sert ve çarpıcı bir alaycılıkla gün yüzüne çıkartarak değiştirilmesi gerekenleri işaret eder. Nihayetinde hicvin amacı, eleştirilerde hedef alınan kurum, kişi ya da uygulamaların toplumdan silinmesi, uzaklaştırılması ve dışlanmasıdır.

19. yüzyıl itibari ile bir dönüşüm geçiren ütopya, yeryüzü cennetinin yarında olduğuna dair inancında bazı tereddütler taşımaya başlamıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru karşı-ütopya dediğimiz distopya türünün de ortaya çıkması aslında, ütopyayı da besleyen bir yeni alttür olmasıyla sonuçlanmıştır. Yüzyılın başında bilimsel ilerlemenin ve teknolojinin bolluk ve refah yaratacağına duyulan inanç, kapitalizmin ilerlemesiyle birlikte toplumdaki sınıf çatışmasının derinleşmesiyle sonuçlanmış bu da bilimsel ilerlemeye duyulan inancın sorgulanmasına neden olmuştur. “*Ütopycılar bir yandan düşlerin gerçekleşme olasılığında ısrar ettikçe, başkaları bu gelişmelerin modern kölelik ve barbarlığa yol açtığını savunurlar*” (Yılmaz 2011: 60). Bu tartışmalar ekseninde, ütopya revize olurken, bir yandan da karşıtını yani anti-ütopyayı, distopyayı doğurmuştur. Butler, yöntem olarak hicvi benimsediği için *Erewhon* yer yer ütopya yer yer de distopya özelliği taşımaktadır.

Samuel Butler’ın *Erewhon*’u da birbirini besleyen ütopya ve distopyanın bir aradalığını yansıtmaktadır. Bir cennet tahayyülü olan ütopya ile alaycı ve çarpık olan hiciv arasında bağ kurmak ilk etapta zor gözükebilir. Fakat hicvin asıl amacı toplumu yozluktan kurtarmaktır ve reçetesini sert bir dille yazmaktadır. “*Bu anlamda hiciv daha iyi koşullara ulaşabilmek adına gerçek dünyanın bir eleştirisiyken, ütopya dünyanın nasıl olması gerektiği ile ilgili umut verici bir öngörüdür ve birbirlerinden ayrılmaları gerçek anlamda zordur*” (Yılmaz 2011: 72). Esasen ütopya ve hicvin birlikteliği antikiteye kadar dayandırılırken, modern anlamdaki ilk ütopyacı hiciv örneği olarak Thomas More’un *Ütopya*’sı kabul edilmektedir. Çünkü More, VII. Henry yönetimini eleştirmekte ve ona bir alternatif sunmaktadır. Kumar’ın da ifade ettiği gibi, More’dan beri hiciv aslında ütopyacı gelenek içerisinde bir yöntem olmuş ve ütopyacıların kendi toplumlarını alaycı bir şekilde eleştirmelerine olanak tanımıştır, More’un ütopyasında altın ve gümüş gibi değerli madenlerin lazımlıklarda ve tutsakları bağlayan zincirlerde

kullanılması buna bir örnektir. (Kumar 2005: 46). Yani ütopyanın da hicvin de nihai amacı, daha iyi bir toplum düzeni ve daha iyi bir yaşamdır. Amaçları toplumu eleştirmek olan ütopya ve hiciv zaman zaman birbirlerine benzemekte ve birbirlerini beslemektedirler, *Erewhon* gibi bu iki türün birleştiği eserlere de ütopyacı hiciv denilebilir.

II. BÖLÜM

2. YERYÜZÜ CENNETİNDE İKTİDARIN İZİNİ SÜRMEK

İnsan-insan ilişkilerinde ‘güç’ unsuru gerek olumlu yönü gerek olumsuz yönü ile her zaman var olmuştur. Bu güç ilişkisi, bir yönetim aracı olma niteliğiyle, güç uygulayan kişinin karşı tarafta bazen itaat, bazen rızaya dayalı yaptırımlarda bulunması esasına dayanmaktadır. İnsanların her türlü toplumsal ilişkisinde, doğrudan veya dolaylı olarak düzenleyici, yönetici ve yönlendirici niteliği ile var olan bu güç, iktidar ilişkisidir. İktidarı en çok besleyen unsur ise yarattığı ‘öteki’ kavramıdır. Tıpkı ütopya örneklerinde göstermeye çalışacağımız gibi, iktidar ilişkileri her daim görünen bir niteliğe ve yukarıdan aşağıya olacak şekilde bir doğrusallığa sahip değildir. Köklerini aldıkları bir merkezi yapı da yoktur. “*Aksine, devletin ortaya çıkışını ve işleyişini açıklayan, toplumdaki iktidar ilişkilerinin çokluğu ve çeşitliliğidir*” (Lemke 2015: 16). İktidar ilişkilerinin varlık nedeni, bir devlet ya da devlet yapısı olmadığı gibi, devletin ortadan kalkması da iktidar ilişkilerinin ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Ütopyalar buna en güzel örnektir.

19. yüzyıl sosyalist ütopyaları görünüşte sınıfsız bir yapıya sahip olsalar da bir egemenlik ilişkisinin varlığına müsaade eden toplumsal yapılar yaratmışlardır. Michel Foucault’nun iktidar analizi, bu egemenlik ilişkisini incelemek için imkân tanımaktadır; çünkü Foucault, iktidarı bir *ilişki* olarak ele almakta, yalnızca siyasal iktidarla ilişkilendirmemektedir. Ona göre iktidar, tek taraflı durağan ve yalnızca buyurgan, yasaklayan ve kısıtlayan bir otorite değildir. Bundan dolayı çalışmada, ütopyalardaki görünen ve görünmeyen iktidarın izini sürmek için Foucault’un iktidar analizinden yararlanılacaktır. İktidar değişkendir ve buyurgan bir otorite olmanın yanında, bireyleri üretken olmaya sevk eden, kışkırtan ve teşvik eden bir niteliği vardır. “*Foucault’ya göre iktidar, elde edilen, gasp edilen ya da paylaşılan, elde tutulan ya da elden kaçırılan bir*

şey değildir. İktidar, eşit olmayan ve devingen ilişkilerde ortaya çıkar ve işletilir” (Canpolat 2005: 100). İktidar, yalnızca siyasal iktidardan, yani devletten ibaret değildir. Foucault yalnızca, iktidarın merkezi olarak kabul edilen devlete odaklanmaz. İktidarı bir ilişki olarak ele aldığı için, mikro iktidar biçimlerine de değinir. *“Bedenden, aileden, okuldan başlayan mikro müdahaleler öznelere belli bir şekilde oluştururken, özellikle modern iktidar teknolojileri normlar çerçevesinde türdeşleştirilip bir makro normalizasyona eklenmektedir”* (Keskin 2011: 36). İktidar, mikro iktidar ağlarıyla, günlük hayata her çatlaktan sızmaktadır. Foucault’nun analizinde, devlet elbette önemsiz bir noktada değildir. Foucault, yalnızca iktidarın, devletin sınırlarını aşan bir yapıda olduğuna dikkat çekmektedir. İktidarı yalnızca devlet aygıtı üzerinden açıklamaya çalışmak, sınırlı bir analiz olacaktır. Çünkü iktidar çok daha karmaşık bir yapıda ve toplumsal hayatın her katmanına sızmış, yerleşmiş ve yayılmış bir yapıdadır. İktidar ilişkisi, bütün insan ilişkilerinde vardır. Fakat statik bir ilişki olarak değil, hareketli ve değişken bir niteliktedir.

İktidar ilişkisi, değişken bir yapıdadır; çünkü toplumsal ilişkilere içkin olarak iktidar günlük hayatımızın her alanında, başkalarının eyleme hallerini etkileyebilecek her davranışımızda vardır. Bu sebeple iktidar, farklı zamanlarda farklı biçimlerde tezahür eder. Siyasal iktidar, iktidarın yoğunlaşmış bir biçimi olabilir ama Foucault’ya göre iktidar denilen ilişki, dağınık ve değişkendir. İktidar, biri ve öteki arasında bağ kurulmasına dayalı bir ilişki olduğundan dolayı bir yönetim sorunudur. Burada kastedilen yönetim, hem siyasal yapıların ve devletlerin yönetimi, hem de bireylerin ve grupların davranışlarının yönetimidir. Bundan dolayı Foucault, iktidarın özünü yönetimde aramaktadır. Yönetim dediğimiz olgu da hem yönetmeyi hem de yönlendirmeyi içermektedir. Foucault’nun da ifade ettiği gibi; iktidar, bireylerin davranışları ve davranışlarının mümkün sonuçlarını yönlendirmektir. (Foucault 2011: 20)

Bir ilişkinin iktidar ilişkisi olabilmesi de direnme hakkının varlığına bağlıdır, aksi halde tahakküm ilişkisinden söz edilmesi gerekmektedir. Çünkü iktidar ve itaat arasındaki fark, özgür nesnelere varlığına bağlıdır. İktidar ilişkisinin varlık nedeni direnme hakkıdır. Foucault, ayrıca öznelere özgür olmadıkça, iktidar ilişkilerinden söz

edilemeyeceğini belirterek, eğer iki kişiden biri tamamen ötekinin yönetiminde olur ve bir birey diğeri için, üzerinde sınırsız ve sonsuz bir şiddet uygulayabileceği nesnesi haline gelirse, burada iktidar ilişkileri olamaz der. (Canpolat 2005: 100). Burada söz konusu olan tahakküm ilişkisidir. Çünkü iktidar ilişkisi direnme odaklarının çokluğundan oluşmaktadır. Her çatışma, bir iktidar ilişkisine dönüşme potansiyeli taşımaktadır ve her iktidar ilişkisi, bir direnişle karşılaştığında, kazanma stratejisi olmaya eğilim gösterir.

Foucault'ya göre iktidar ve direnme arasında çift yönlü bir ilişki vardır. İktidarın tek bir biçimi olmadığından, direniş ve tahakküm biçimleriyle sürekli olarak hareketliliğini korur. Direnme de iktidarın özelliklerini taşıdığı için, iktidara içkindir. Direnme, tıpkı iktidar gibi organize olur ve stratejik olarak dağılır. Bu diyalektik ilişkiden dolayı direnmenin olmadığı yerde iktidar ilişkisinden değil, tahakküm ilişkisinden, itaat pratiklerinden söz edilir. İktidarın varlık nedeni direnmedir. Direnmenin olmadığı yerde de ilişki, iktidar ilişkisi olmaktan çıkar.

Kısacası iktidar ilişkisi dediğimizde yalnızca bir kurum, açık şiddet ya da kurallar silsilesinden oluşan bir hegemonya değil, aynı zamanda, bunlara içkin olarak mikro yönleri ve teknolojileri aracılığıyla yayılan bir ilişkiler ağı aklımıza gelmelidir. İktidarın yalnızca baskılayıcı yönüne dikkat çekmek, onun üretken yönünü göz ardı etmemize sebep olur. Foucault, iktidarın yalnızca baskılayıcı, buyurgan ve kısıtlayan negatif yanlarına dikkat çekmez. İktidar hakikat ve bilgi ürettiği ölçüde aynı zamanda pozitifdir. Toplumsal düzeni, kısıtlamalar ve teşviklerle üreten iktidar, burjuva toplumunu çepeçevre saran denetim ve disiplin mekanizmaları inşa eder. İktidar bastırma niteliğinin yanında, yaratma niteliğine de sahiptir ve özneler yaratır. Modern yönetimlerde iktidar, kapitalist üretimin varlığını devam ettirebilmesi için ihtiyaç duyduğu emek gücünü sağlamak adına bedenleri birer üretim aracına dönüştürmeyi hedefler. Yalnızca kapitalizmin kâr maksimizasyonunu sağlamak için değil, aynı zamanda iktidarın meşruluğunu da garantilemesi için bu bedenlerin itaatkâr olması, boyun eğmesi de gereklidir. İtaatkâr bedenler yaratmak için yalnızca baskılayıcı yönünü göstermeyen iktidar, toplumların nasıl olması gerektiğini ifade eden ideolojiler ile iyi-

kötü, normal-anormal tanımları ile kendi doğrularını topluma ve bireylere empoze ederek onların hareket alanlarını belirler.

Biyopolitika da tam bu noktada, iktidarın üretken gücünü analiz etmemizde karşımıza çıkan bir araç niteliğindedir. Yani Foucault, iktidarın yalnızca negatif olarak ele alınmaması gerektiğini, onun pozitif ve uygulanan bir şey olduğunu ifade etmektedir. Negatif ve dar bir iktidar anlayışı yalnızca iktidarın iskeletini açıklar. Statik olmayan ve değişime açık olan iktidar ilişkisinin öznelere her an değişebilmektedir. Biyopolitika, içerisinde bulunduğumuz kapitalist toplumun çarklarını ve nasıl çalıştığını anlamamızdan ziyade, iktidarın ve iktidar ilişkilerinin günlük hayata nasıl sızdığını görmemize, günlük yaşantımızda ideolojinin nasıl görünmez olabildiğini fark etmemize yardımcı olmaktadır. Bundan dolayı ütopyalarımızı incelerken biyopolitika, ütopya kurulan hayatın nasıl yönetildiğini ve toplumsal değerlerin nasıl yeniden üretildiğini incelememizi sağlayacak bir araç olabilir. İktidar, insanlara yalnızca tepeden vuran ceberut bir devlet ya da ilişki olarak mekanik bir şekilde ele alınmamalıdır. İnsanlar iktidara yalnızca maruz kalmamakta, onu aynı zamanda yeniden üretmektedirler.

Foucault, hukuki-yasal söylemin ötesinde iktidar ilişkilerinin nasıl kurulduğunu incelemeyi ve güvenlik tertibatının nasıl işlediğini analiz etmeyi amaçlamıştır. Foucault iktidarı, tarihsel bir ilişki olarak ele almaktadır. Aradığı şey, iktidarın ne olduğudur. İktidarı bir ilişki olarak ele alırken Foucault'nun amaçladığı şey, iktidar kavramını yöneten-yönetilen mekaniğinden kurtarmak, insan ilişkilerinin olduğu her alanda iktidar ilişkilerinin var olduğunu göstermektir. *İktidar her yerdedir* ifadesi ile kastettiği şey budur. Foucault'ya göre iktidar ilişkilerinin özel olarak yığıldığı mekân, kurum ya da yapılardan söz etmek yanlıştır. İktidar tüm toplumsal yapıya yayılmıştır. İktidar her yerdedir ve öğelerine ayrılamayacak bir yapıdadır. İktidarın her yerdeliği, her şeyi kapsayan büyük bir çatı olmasından değil, kendisini her an her yerde yeniden üretmesinden kaynaklanmaktadır.

Foucault'nun amacı, bireyleri sınıflayan ve tanımlayan, bazen yasalar, bazen ideolojiler ile günlük yaşama müdahale eden, hayatın sınırlarını belirleyen, bireyleri denetim altında tutan iktidar pratiklerini analiz etmektir. Bundan dolayı Foucault,

yalnızca siyasal iktidarın etki alanında değil, cezalandırma sistemlerinde, normal-anormal tanımlarında, cinsellikte, okullarda, hastanelerde kısacası insan ilişkilerinin olduğu her yerde iktidar pratiklerinin izini sürer. “İktidar nedir?” Sorusuna tek ve evrensel bir cevap verilemeyeceğini, yalnızca iktidarın çok katmanlı yapısının ilişkiler bağlamına oturtularak analiz edilebileceğini ifade eder. Foucault’ya göre, iktidarın ne olduğuna dair sorulan sorular doğru sorular değil, nasıl olduğuna dair sorulan sorular doğrudur. Çünkü iktidar, hayattaki karmaşık ilişkiler bütününden oluşmaktadır, kurumsal ve genel geçer bir yapısı olmadığı için, yalnızca etkileri analiz edilebilmektedir. Sürekli hareket halinde olan iktidar, ancak bu ağlar üzerinden anlaşılabilir. “İktidar aşağıdan, üretim aygıtlarından, aileden, toplumsal bedeni doğrudan kesen kurumlardan ve bunların etrafında işleyen çoklu güç ilişkilerinden gelir” (Tekelioğlu 2003: 154). İktidarı anlamak için, nasıl sorusunun yanında nereden kaynaklandığı sorusunu da sorabiliriz. Foucault’ya göre iktidar, güç ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Foucault’nun ilişki bağlamında ısrarcı olmasının bir sebebi de iktidar ilişkisinin dönüşebilme niteliğinde olduğunu göstermek içindir.

2.1. İktidar ve İktidarın Tarihsel Analizi

Foucault’nun iktidar analizi, aslında bir düşünsel evrim sonucunda olgunlaşmıştır. 1960’lı ve 1970’li yıllardaki çalışmalarında, iktidarın yalnızca negatif yönlerinden bahseden Foucault, daha sonraki çalışmalarında iktidarın dışlayan, baskıcı, sansürleyen, tecrit eden yanlarıyla birlikte üretkenliğinden de bahseder. Örneğin *Hapishane’nin Doğuşu* adlı kitabında cezalandırma sistemlerindeki dönüşüm üzerinden iktidar analizi yapan Foucault, hapishanelerin bedeni kuşatıp kapatırken, aynı zamanda suçu yaratan bir özelliği olduğundan da bahseder (Foucault 2017: 331). Bundan dolayı *Hapishane’nin Doğuşu* Foucault’nun iktidarı yalnızca kötüleyen, onun baskılarından yasaklarından ve kısıtlamalarından bahsetmeyip aynı zamanda üretici gücüne de dikkat çektiği ilk eseridir.

Modern öncesi dönemde beden, iktidarın nesnesi olarak, şekil verilen, dönüştürülen, itaat eden varlıktır. İktidar, hükümdarın fiziksel varlığında tezahür

etmiştir. “Foucault’nun klasik çağ olarak adlandırdığı (yaklaşık olarak 17. yüzyılın ortasından 18. yüzyılın sonuna kadar uzanan) bu dönemin monarşi kurumuyla örtüştüğünü, bu dönemin hukuk anlayışına göre de yasaya karşı işlenen suçun niteliği ve hedefi ne olursa olsun, suçun hükümdara karşı işlenmiş olarak kabul edildiğini söyler” (Canpolat 2005: 125). Klasik çağda, insanı bedeni üzerinden kavrayan iktidar, modern çağda yeni teknolojiler geliştirmiştir. Esasen 19. yüzyıla kadar cezalandırma sistemleri şiddet içeren bedensel cezalandırmalar olmuştur. 19. yüzyıl ile disiplinci iktidar karşımıza çıkmaktadır. Foucault da buna paralel olarak 19. yüzyılda cezaların disipline etmeye, ıslah etmeye doğru evrildiğini söyler. Bu yeni iktidar modeli, insanın yalnızca bedenini değil, ruhunu da disipline eder ve kontrol eder. İktidarı sürekli gelişen bir strateji olarak ele alan Foucault, *Hapishane’nin Doğuşu* adlı kitabında cezalandırma sistemlerindeki dönüşüme paralel olarak iktidar teknolojilerindeki değişimden bahseder. Foucault’nun da ifade ettiği gibi, 18. yüzyılın sonuyla, 19. yüzyılın başında, bazı büyük tartışmalara rağmen, cezayı karanlık bir şenlik haline çeviren uygulama yok olmaya yüz tutmuştur ve ceza yalnızca fizik ceza olma halinden çıkmıştır (Foucault 2017: 39). Ceza, artık seyirlik unsur olmaktan çıkmış, yeni bir şekle bürünerek bir yönetim edimi haline gelmiştir. Foucault’ya göre bu dönüşümün sebeplerinden biri, cezanın azap çektirme olarak uygulanmasının artık, suç kadar vahşi görülmesidir. Seyirlik unsur olan halkta, azap çektirilen suçluya karşı acıma duygusu uyandırmaktaydı. Bedene azap çektirerek verilen cezanın tiyatral bir unsur olma hali 19. yüzyılın ortalarına doğru artık değişmiştir. Cezalandırma sisteminde azap çektirmenin ortadan kalkması, seyirlik unsurun yok edilmesi anlamına gelir fakat bu dönüşüm bedenin tutuklanmasını beraberinde getirecektir.

Artık cezalandırma, beden üzerinde yasaklar, çalıştırma ve yönetme/yönlendirme şeklinde işleyecektir. “Cezalandırma bu dayanılmaz duygular sanatından, bir askıya alınan haklar ekonomisine geçmiştir” (Foucault 2017: 43). Eski düzendeki gibi cellâtlar ya da işkence yöntemleri olmasa bile yine beden üzerinde fiziki etki olarak kabul edilebilecek bir kapatılma pratiği vardır. Buna ek olarak suçlunun psikolojik olarak kontrol altında tutulmasını sağlayacak psikologlar, beden bütünlüğünü ve sağlığını stabilize edecek doktorlar mahkumlara eşlik etmektedir. Bu zapt etme pratiklerinin amacı, itaatkâr ve otoriteyi içselleştirmiş bireyler yaratmaktır. İktidar artık

suçun kim tarafından işlendiğiyle değil, aynı zamanda suçun oluşumuna sebep olan nedenlerle ve süreçle de ilgilenmektedir. Buna paralel olarak iktidarın yaptırımını da suça karşılığını vermekten çok bireyin ıslah edilmesine evrilmiştir.

19. yüzyılda siyasal alanın içine sokulmuş olan beden, hem üretken bir güç olarak hem de tabi kılınmış bir beden olarak iktidarlar için bir güç unsuru haline gelmiştir. Bedenlerin tabi kılınması ve kontrol edilmesi ya şiddet ya da ideoloji araçlarıyla mümkün olmaktadır. Bu yeni iktidar biçimi olumsuz ve sınırlayıcı ve ölüm üzerinde hüküm veren bir iktidar değil, yaşamı kuşatarak destekleyen ve üreten bir iktidar biçimidir. Foucault, bu yeni iktidarı biyo-iktidar olarak tanımlar. Foucault'nun biyo-iktidar ile kastettiği şey, modern iktidarların bedenlere hükmetmek için uyguladıkları düzenleme pratikleridir. Bir iktidar teknolojisidir. Biyo-iktidarlar insan bedenini hedeflerken bir yandan da tür olarak insanı, toplumsal nüfusu kontrol etmek ister. Kapitalizmin gelişiminden ayrı okunamayacak olan biyo-iktidar, insan bedenini üretici gücü olan bir makine olarak ele alan disiplinci bir iktidardır. Bedeni disipline ederek üretici nosyonunu daha verimli kılmayı amaçlar. Aynı zamanda biyo-iktidar bedeni ve toplumsal nüfusu bir tür olarak ele alır, nüfus üzerinde düzenleyici ve denetleyici bir güç oluşturur. Kapitalist sistem için insan bedeni en öncelikli değerdir çünkü fiziksel güç olarak yani emek gücü olarak ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle biyo-iktidar kapitalizm için olmazsa olmaz bir unsurdur.

Foucault, bedenin tarih sahnesinde ilk defa siyaset alanına sokulmadığını, ilk defa kuşatılmadığını daha önce de iktidarların zorlamalar, yasaklar ve zorluklar dayattığını ifade ederek, 18. yüzyıldan itibaren yaşanan dönüşümün esasen denetimin ölçeğinde, nesnesinde ve tarzında yaşandığını ifade eder. Yani denetim mekanizmaları artık bedenleri bir kitle olarak ele almamakta, baskısı incelerken onları ayrıntıda işlemektedir. Foucault, 17. yüzyılda iktidarın, hükümdarın bedeninde cisimleştiğini, 19. yüzyılda ele alınan bedenin, toplumun bedeni olduğunu ifade etmektedir. Hükümdar iktidar modelinden farklı olarak disiplinci iktidar, bedenleri, denetim-baskı biçiminde değil, denetim-teşvik biçiminde kuşatır (Foucault 2003: 40).

Kısacası, modern iktidarlarla birlikte, cezalandırma artık klasik dönemdeki gibi seyirlik unsur barındırmamaktadır. Gizli bir hale dönüşmüştür, yeni bir cezalandırma anlayışı hâkimdir. Çünkü iktidarın alanı artık, bireylerin davranış biçimi ve bunun nasıl ıslah edileceğidir. Modern iktidarın nihai amacı toplumsal düzeni ve sosyal kontrolü sağlamaktır. “*Disiplin böylece bağımlı ve idmanlı bedenler, ‘itaatkâr’ bedenler imal etmektedir*” (Foucault 2017: 211). Foucault, iktidarın bu dönüşümünde dikkat edilmesi gereken konular arasında iktidarın söylem ile kurduğu ilişkiye değinmiştir. İktidar, söylem üzerinden kitleleri kuşatmakta ve kontrol etmektedir. Yalnızca hakikat kavramını yönetmekle kalmayan iktidar, aynı zamanda onu üretmektedir. Yalnızca baskı yönüyle kendisini kabul ettirmeyen iktidar, hakikat üretimiyle meşruluğunu da sağlamaktadır. Hakikat söylemi, yönetimsellik ve iktidarın tarihsel analizi için önemlidir çünkü modern yönetim mirasını buradan almaktadır. Özneleşme süreci de esasen iktidarın oluşturduğu hakikat rejimine dayanarak bireylerin yeniden düzenlenmesi sürecini içermektedir. Özneleşme pratikleri, hakikat rejimince bireyleri hesap edilebilir ve tasarlanabilir nesnelere haline getirmektedir. Foucault’nun liberal yönetimsellik dediği kavram da bununla ilişkilidir. “*Rasyonalizasyon böylece söylemler yoluyla açığa çıkarılan bir hakikat yasaının normsal olarak yaşama müdahale etmesidir*” (Baştürk 2012: 72). Modern iktidarın amacı insanları yönetmekten saparak, onları hesap edilebilir kılmaya yönelmiştir.

2.2. Yönetimsellik Kavramı

Yönetimselliği incelemek aslında bir *devlet sorununu* incelemektir. 16. ve 17. yüzyılda idari devlete dönüşen yapılar, 18. yüzyıl itibariyle Foucault’nun bahsettiği yönetimselliğe dönüşmeye başlamıştır. Devlet dediğimiz zaman katı bir kurumsallıktan ziyade kamusal olan-özel olan, yasal olan-illegal olan, gibi tanımların ne olduğuna karar veren bir fikir, bir ideanın aklımıza gelmesine neden olan yönetsel unsurlar ele alınmaktadır. Bu nedenle iktidarın sınırlarının nasıl bulanıklaştığını incelemek için yönetimsellik kavramına değinmek gerekir.

Foucault, devlet ve nüfus sorununu ele almak için yönetimsellik kavramını incelediğini ifade etmiştir. “ ‘Yönetimsellik’ derken temel hedefi nüfus, baskın bilgi biçimi ekonomi-politik, temel teknik aracı da güvenlik düzenekleri olan bir bütünü, bu son derece belirli fakat karmaşık iktidar biçiminin uygulanmasını sağlayan kurumlardan, usullerden, çözümlere ve düşüncelerden, hesap ve taktiklerden oluşan bütünü kastediyorum” (Foucault 2019: 98). Foucault, yönetimsellik kavramı ile ne ifade ettiğini açıklamadan önce yönetim kavramının tarih içerisinde hangi anlamlarda kullanıldığından bahsetmiştir. “ ‘Yönetmek’ [gouverner] kelimesinin aslında 13.14.15. yüzyıllarda çok çeşitli anlamları kapsadığını görüyoruz” (Foucault 2019: 106). Yönetmek, yönlendirmek ilerletmek, yol izlemek, maddi olarak bir geçim kaynağı sağlamak gibi maddi anlamlarının yanında, ahlaki olarak birini yönlendirmek, tutum ya da cinsel bir duruma gönderme yapmak anlamlarına sahiptir. Foucault, yönetmek kelimesinin 16. yüzyıldan itibaren politik bir anlam almadan çok geniş anlam alanlarına sahip olduğunu ifade etmiştir. Foucault’nun tüm bu anlamlar arasında esas vurgulamak istediği şey yönetmek kavramının her zaman insanlara ya da topluluklara yönelik bir tutumu ifade ettiğidir.

Yönetimsellik –governmentality- Foucault’nun çalışmalarında merkezi bir öneme sahiptir. Bunun sebebi de Foucault’nun asıl derdi olan iktidarı anlamaya daha geniş bir perspektiften bakmamıza imkân sunmasıdır. Foucault’nun iktidar analizinin en önemli amacı iktidarı sınırlayan bir güç olmaktan sıyrıp onu üretken kılan ve düzenleyen bir ilişkiler yumağı olarak ele almasıdır. Bundan dolayı iktidarın tarihsel olarak analiz edilmesi önemlidir. “Bu bakımdan modern iktidar Foucaultcu düşüncede bir tür ‘kırılmaya’ tekabül eder” (Baştürk 2012: 66). Bahsedilen bu kırılma iktidar odağından ziyade, iktidarın uygulanış biçiminde yaşanan bir kırılmadır. Yönetimsellik kavramı da bu kırılma hususunda karşımıza çıkmaktadır. Foucault, iktidarın mikrofiziği dediği kavramla iktidar ilişkilerini elde etme, sahip olma, ve dönem kavramlarından farklı olarak stratejik, taktiksel ve ilişkisel olarak ele almayı amaçlamıştır. Foucault, yönetimsellik olarak adlandırdığı bu kavramla devlet sorunundan bahsetmeye başlamıştır. Esasen Foucault’nun iktidarın mikrofiziği kavramı ile yaptığı tartışma devlet merkezli iktidar analizlerinin bir eleştirisini sunmaktır. Foucault, devletin ya da siyasal iktidarın, iktidar analizi için bir önem taşıdığını ifade etmez, ona göre devlet,

iktidar ilişkilerinin cisimleşmiş bir yapısı olsa da iktidar ilişkileri devletin sınırlarının ötesinde bir kavramdır. Çünkü iktidar ilişkilerinin tek bir odak noktası değil, sonsuz bir ilişkiler ağı vardır.

İktidarın uygulama şeklinde olan değişim yönetme, hükmetme kavramından, yönetsel olma kavramına doğru olan bir değişimdir. Foucault, yönetsellik kavramıyla devletin, siyasal iktidarın ve bürokrasinin vücut bulmuş hali olmaktan ziyade düzenleyici ve disipline edici bir fikir ya da bir idea olduğunu açıklamaktadır. *“Yönetsellik terimi yönetmek ve mentalite sözcüklerinin bir bileşimi yani genellikle ‘yönetme sanatı’ ya da akılcı yönetme olarak tanımlanmaktadır”* (Özpolat 2016: 129). Yönetsellikten anladığımız şey, insanları ya da bireyi şekillendirmeyi, etkilemeyi ve yönlendirmeyi içermesidir. Foucault, devlet ile yönetme arasında şöyle bir ilişki kurar; yönetim devletin bir aracı değildir. Aksine devlet bir yönetme biçimidir, bir ‘yönetsellik’ türüdür. Foucault devleti incelerken yönetsel aklın tarihini yani yönetsel pratiklerdeki değişimleri analiz etmiştir. Bunu yaparken özellikle 16. ve 17. yüzyıla odaklanmıştır.

Yönetim yalnızca bireylerin ya da bir topluluğun eylemlerini kontrol etmekle kalmaz olası eylemlilikleri de kontrol etmeyi ve yönlendirmeyi amaçlar. Foucault’nun analizinde yönetim yalnızca devlet tarafından yönetilmekten ibaret değildir, aynı zamanda bireylerin kendisini ve başkalarını denetlemesini ve yönlendirmesini de kapsamaktadır *“Bu nedenle yönetsellik, yönetimin sistemli ve düzenlenmiş pratiklerine işaret eder; ayrıca yönetilen varlıklar hakkındaki ussal bilgiyi ya da hesaplanabilir öğeleri gösterir”* (Lemke 2015: 30).

2.3. Disiplin

Disiplin mekanizmalarının nasıl dönüştüğü ve güvenlik mekanizmalarının nasıl kurulduğunu incelemek bu çalışma açısından hem günümüz pratiklerini anlamak hem de ütopyalardaki düzenin nasıl korunduğunu açığa çıkarmak açısından önemlidir. *“Yasal sistem, Ortaçağ’da 17. ve 18. yüzyıla kadar süren arkaik ceza işleyişine karşılık*

gelir. 18. Yüzyıldan itibaren yerleşen ikinci sistem ‘modern’ olarak adlandırılabilir” (Foucault 2019: 8). Üçüncü olarak günümüze ait sistem diyeceksek güvenlik ve sosyal kontrol mekanizmalarından bahsetmemiz gerekmektedir. Foucault, bu tarihselleştirmeyi yaparken yasal olanın, disiplinci olanın ve güvenliğin çağı gibi mekanik bir ayırım yapmak istememiştir. Güvenlik mekanizmalarının son derece eski mekanizmalar olduğunu ifade ederek dikkat çekmek istediği şeyin hukuki tekniklerin ve disiplinci tekniklerin nasıl dönüşüp yeniden üretildiğidir.

Disipline bağlı olarak geliştirilen ve genelleşen denetim teknikleri ile iktidar varlığını sağlamlaştırmaktadır. Disiplinin amaçladığı şey, bireylerin davranışlarının, toplumsal nüfusun kontrol altında tutulmasıdır. Bu iktidar biçimi aynı zamanda kapitalizmi de beslemektedir. Çünkü disipliner iktidar, tek tek bireyler ve bir bütün olarak toplumsal nüfusu maksimum fayda sağlayacağı şekilde ıslah etmektedir. Bir iktidar mekanizması olarak disiplin, toplumsal formasyonu, bireyleri ve günlük hayatın en atomik unsurlarını düzenler/kontrol eder. Gözetleme, denetleme, yönlendirme ve yönetme unsurlarıyla aslında bir zapt etme pratiğidir. Disiplinin amacı bedenleri düzenlemektir. “*Modern toplumda disiplinin amaçlarından biri, ekonomik verimlilikten yararlanmak için bedenin gücünü arttırmak ve politik bakımdan boyun eğdirmek için iradeyi zayıflatmaktır*” (Foucault 2017: 109).

Disiplin mekanizmasıyla iktidar, bireyleri bir forma sokar. Fakat iktidar uygulamanın araçlarından biridir ve kullanıldığı ölçüde iktidar mekanizmalarını güçlendirir. Foucault’nun da ifade ettiği gibi disiplin, bir iktidar biçimi olma haliyle, ne bir kurumla ne de bir aygıtla özdeşleştirilebilir. Modern yönetimden bahsettiğimiz 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başı olan dönemde kapitalist üretim biçiminin hâkim olmasıyla birlikte insan bedeni, bir emek gücü ve meşruluk kaynağı olarak iktidar alanı için müdahale unsuru haline gelmiştir. Bedenler, iktidar için yalnızca fiziki bir unsur değil aynı zamanda onların zihinlerine sızmanın da ilk alanıdır. Bedeni iktidar için önemli kılan ilk şey üretici güç olması ile ilgili olsa da aynı zamanda boyun eğmesi gereken zihinlerin, davranış kalıplarını oturtacağı bir mekândır. Kapatılma alanının özelliği yalnızca fiziki bir cezalandırma unsuru olması ve davranışların bir disipline sokulması değildir. Aynı zamanda denetimin bireyler tarafından içselleştirilmesi

anlamına da gelmektedir. “*Böylelikle bireyin yalnızca arzu, duygu ve istekleri değil aynı zamanda zaman ve mekân kullanımı da disiplin tekniklerince yönetilmeye başlar*” (Özmağas 2018: 60). “Zamanının” kontrolü, kapasiteleri, davranışları ve arzuları kontrol altına alınmış birey, zamanla bunu sıradan ve kendi tercihi olarak görmeye başlayacaktır. Disipliner iktidar bedenleri, itaatkâr oldukları kadar üretken ve yararlı olarak da inşa etmek ister. Disiplin toplumunun zaptı, mekanik bir baskı unsuru yaratmak değil, aynı zamanda baskıyı yeniden üretecek değerler üretmektir. Bedeni emek gücüyle ve ruhuyla şekillendirmek isteyen iktidar, yeni iktidar teknolojileriyle, bireyler üzerinde disiplin uygular. Modern çağda devlet, toplumsal hayatın bütün ayrıntılarına sürekli olarak daha fazla müdahale edebilecek araçlara sahip olmaktadır. Gösteri toplumu yerini gözetleme toplumuna bırakmıştır.

Disipliner iktidar, bir norm içerisinde harmanlayarak oluşturduğu yeni insan modelini çeşitli kurumlar aracılığıyla şekillendirir. “*Disiplin ‘birey imal etmektedir’; bireyleri kendine hem nesne olarak hem de icraatın aracı olarak veren iktidara özgü bir niteliklidir*” (Foucault 2017: 256). Disiplin bireyleri çözümler ve kodlar. Bir amaç doğrultusunda bu kodları sınıflandırmaktadır. Disiplinle amaçlanan şey, sürekli kontrol ile bireyleri ve nihayetinde toplumu terbiye etmektir. Bu terbiye modelince bireylere bir form kazandırmaya çalışan disiplinci mekanizmalar, forma uygun olanları ve olmayanları normal-anormal tanımı üzerinden ayırıştırır. Disipliner iktidar, tasarladığı bu yeni insan modelini sosyal kontrol mekanizmalarıyla ince ince işler. Örneğin fabrikalarda denetim, iş bölümü ve hiyerarşi, bireylerin kontrol hattı dışına çıkmasını engeller. “*İktidar ekonomisini eskiden el koyma, şiddet olan ilkesinin yerini disipliner çağda yumuşak üretim kâr ilkesine göre denetim almıştır*” (Bozdoğan 2013: 112). Foucault, okul, ordu, hapisane ve klinik gibi kurumları bu denetim alanlarına örnek olarak göstermektedir. Hapishaneler, hastaneler, fabrikalar, okullar gibi kapatılma alanları iktidarın bireyleri, kendi kimliklerinden sıyırarak, yeni bir kimlik ile tekrar inşa ettiği sosyal kontrol alanlarını oluşturur. İktidarın terbiye etme pratikleri disiplin mekanizmalarında cisimleşmektedir.

Foucault, 19. yüzyılı *panoptikon* çağı olarak tanımlamaktadır. “*Bütün anlamına gelen ‘pan’ ile bakış anlamına gelen ‘optik’ sözcüklerinin bir araya gelmesiyle*

oluşturulan bu terim, aslında Foucault'ya değil Jeremy Bentham'a aittir” (Özmkas 2018: 64). *Panoptikon*, merkezi bir yer olarak her şeyi gözetleyen ve her şeyin bilgisine sahip olan bir yer olacaktır. Elbette gözetim, modern yönetimlerle birlikte ortaya çıkmış bir kavram değildir. Denetim ve kontrol mekanizmalarının bir aracı olan gözetim, var olduğumuz topluma uygunluğumuzu sürekli olarak denetlemektedir ve uyumlu olmayı teşvik etmektedir bazen buna zorlamaktadır. Jeremy Bentham'ın hapisane modeli olan panoptikon, merkezde yer alan kulenin etrafına halka halinde inşa edilmiş bir binadan oluşmaktadır. Halka halindeki binada hücreler yer almaktadır. Her hücrenin kuleye bakan ve dış cepheden ışık alan olmak üzere iki penceresi vardır. Bu sayede kuleden her hücrenin içi net bir şekilde izlenebilmektedir. Hücrelerdeki mahkûmlar her an gözlenebilir olduklarının bilgisiyle kuşatılmışlardır. *“Görülmede ama görememektedir; bir bilginin nesnesidir, ama asla bir iletişim öznesi olamamaktadır”* (Foucault 2017: 29). Foucault'nun *hiyerarşik gözetleme* dediği panoptikonvari gözetleme, okullarda, hapisanelerde, orduda, fabrikalarda içselleştirilip, bir gözetim toplumu oluşturmaktadır. Modern dönemi panoptikon çağı olarak tanımlarken Foucault, panoptikon sisteminin bir yönetim şekli, iktidar uygulamasını tanımlar hale geldiğini ifade etmektedir. Bu kurumlarda gerçekleştirilen ve bu kurumlarda yoğunlaşan disiplin, kapitalist toplumda esasen bütün topluma yayılmıştır. Zira yönetimin merkezileşmesi, iktidarın yoğunlaşması anlamına gelmektedir. Kapitalist toplum Bentham'ın tasarladığı hapisane modelinin kendisidir. *“Bu anlamda panoptikonu yalnızca mimari bir model olarak düşünmemek gerekir, panoptikon, zamansal ve mekânsal düzenleme girişimi de düşünüldüğünde tepeden tırnağa bir zihniyettir”* (Özmkas 2018: 65). Panoptik mimarinin bir alanda yarattığı ve o alanın ölçeği içerisinde itaatkâr ve yararlı bedenler üretmeyi amaçlayan gözetim teknikleri, *büyük kapatılma* ile tüm bir topluma yayılarak itaatkâr ve yararlı bir toplum modeli oluşturmayı amaçlamıştır.

Foucault'nun ifadesiyle iktidar, ‘ince usuller dizisi’ olan cezalandırma teknikleriyle üretim mekânlarında, okullarda, orduda bireylerin faaliyetlerini, tavırlarını, söylemlerini ve bedenlerini düzenler ve gözetleme bu düzenlemelerin bir parçasıdır (Foucault 2017: 266). Foucault'nun da ifade ettiği gibi bireylerin en önemsiz gözükken tavır ve davranışlarının bile disipline edilmesiyle, en küçük şeyin bile cezalandırılabilir oluşuyla ceza evrensellik kazanmış olur ve her özne bu evrensellik içerisinde var olur.

Disiplinin çizdiği sınırların dışarısında yer alan her şey sapmaları oluşturmaktadır. Sapmaları azaltma amacı güden disiplinci cezalar nihai olarak ıslah edici olmak durumundadır. 19. yüzyıl itibariyle esas olarak yasaya değil norma dayalı bir toplum olduğunu ifade eden Foucault iktidarın sapmaları norm dışı olarak adlandırırsa bile onları yine norm ile sınırlandırarak ıslah etmeye/normalleştirmeye çalıştığını ifade ediyor. Çünkü norm dışı olan güvenlik için tehdit unsuru olmaktadır ve iyileştirilmesi gerekmektedir. İyileştirme nosyonu da disipline edici iktidar uygulamalarını ve kontrol mekanizmalarını meşru kılmaktadır. *“Başka türlü söylenirse, disiplinci normalleştirmede temel ve birincil olan şey normal ve anormal değil normun kendisidir”*(Foucault 2019: 51).

2.4. Özgürlük Vaadinin Güvenlik Düzenekleri ve Sosyal Kontrol

Sosyal kontrol kavramı, toplum için tehdit oluşturduğu düşünülen davranışların ve söylemlerin, iktidar mekanizmaları aracılığıyla kısıtlanması, değiştirilmesi ve teşvikinin önüne geçilmesi için kullanılan araçlar olarak tanımlanabilir. Sosyal kontrol mekanizmaları literatürde üç boyut olarak ele alınmıştır. İlk olarak yasallaştırma boyutu ile devletin, bireylerin düzen dışı ve düzeni tehdit edecek olan her türlü davranış ve söylemlerini normlar çerçevesinde kontrol altına alması anlatılmıştır. Suçlar ve cezalar yasalar aracılığıyla belirlenmiştir. Antropolojik boyutu ile modern yönetimleri kitleleri kontrol altında tutma şekilleri incelenmiştir. Son olarak, sapma ve suç boyutu, hapisaneler, tımarhaneler gibi kapatılma alanlarındaki ıslah pratikleri ve suçu önleme adına yapılan yönetim ve yönlendirme unsurlarını işaret etmektedir. ‘Norm dışı’ olarak tanımlansa dahi, modern yönetim, bireyleri düzeni sağlamak adına sosyal kontrol mekanizmalarıyla yönetmekte ve toplumun her alanına yerleşmektedir.

Sosyal kontrol, toplumsal nüfusun iktidar ilişkilerince yönlendirilmeleri ve yönetilmeleri, direnç gösterenlerin ise kontrol ve zapt etme araçları ile düzenlenmesi, tertibatı anlamına gelmektedir. Sosyal kontrolün amacı, norm içini zapt etmek, norm dışı alanları da denetleyerek norm içerisinde eritmek, yeniden var etmektir. Potansiyel tehdit ya da güvenlik tehdidi oluşturacak kişilerin ve davranışların teşvik edilmemesi,

kısıtlanması ya da değiştirilmesi için kullanılan çeşitli mekanizmalar sosyal kontrol araçlarını oluşturmaktadır. Bu araçlar kimi zaman güvenlik önlemleri için oluşturulan hukuki kurallar, suç ve ceza mekanizmaları kimi zaman da hastane, hapisane, fabrika gibi kapatılma alanlarından oluşmaktadır. Her toplum kendi örgütlenme şeklini muhafaza edecek çeşitli mekanizmalara sahiptir. Toplumda bu örgütlenme tarzına, sosyal düzene uymayan kişiler marjinal olarak adlandırılmaktadır. Marjinal grupların güvenliği tehdit ettiği düşünülür çünkü modern toplumlarda güvenlik ve düzen aynı paydada buluşmaktadır. *“Modernlik öncesinde yaşayan cemaat toplumları yoğun olarak yaşadıkları sosyal ilişkilerde doğrudan görme duygusuyla birlikte birbirleri üzerinde informal sosyal kontrol kurmuşlar ve gerek iç gerekse dış güvenliklerini bu sayede korumaya çalışmışlardır”* (Hazar 2012: 20). Kimlikler, toplumsal normlarca olumsuz, sakıncalı, anormal ya da marjinal olarak tanımlanabilir. Bir kimliğin toplumsal düzlemde sınıflandırılıyor olması, olumsuz anlamda sınıflandırılan kimliğin ıslah edilmesini, düzenlenmesini ya da iyileştirilmesini meşru kılmaktadır. Bireyler üzerinde doğrudan bir iktidar yaratan bu tanımlama aynı zamanda toplumun bilinçaltına da bazı sınırlar çizer. Anormal olarak tanımlananı kınamasa bile ‘o şekilde davranmanın’ ıslah pratikleriyle ya da cezalandırma ile sonuçlanacağını bilen kişi davranışlarına gönüllü bir kontrol uygulayacaktır. Kimliğin normlarca belirlenmesi bireyler üzerinde iç denetim ve iç kontrol mekanizmaları kurmaya neden olur. Bir kimliğin sakıncalı ya da anormal bulunması diğer kimliğin dayatılması sonucunu doğurmaktadır. Fakat asıl arzu edilen toplumsal nüfusun anormal olandan kaçınması değil, anormal tanımını içselleştirmesi ve bir kimliği ‘anormal’ yapan değerlere inanmasıdır. *“Eğer toplumsal çoğunluk sınıflandırmanın doğru olduğuna inanırsa ki bu imkansız bir durum değildir, muhalefetten arındırılmış bir toplum yaratmak çok daha kolay olacaktır”* (Foucault 2003: 17). Yani bir kimliğin belirlenmesi, betimsel bir süreç olmasından çok bir iktidar ilişkisi olmasıyla ilgilidir.

Foucault, iktidarın düzeni sağlamak adına kullandığı en temel mekanizma olan güvenliği, üç boyutta ele almaktadır; hukuki-yasal söylem, disiplinci mekanizma ve güvenlik düzenekleri. (Foucault 2019: 7). Foucault, disiplinci mekanizmayı ele alırken *Güvenlik, Toprak ve Nüfus* adlı kitabında şehir planları üzerinden bir örnekleme gerçekleştirir. (Foucault 2019: 21). Bu örnekleme ile açıklamak istediği şey ise devletin

toprak ve nüfus üzerinde aynı sistemli plan ile disiplinleri işlediğidir. Disiplin, mekân üzerindeki merkezileşme ile ilgilidir. Merkezileşme arttıkça disiplin de artacaktır. Disiplin, kurumları ve farklı kapatılma alanları ile bireyleri ve nüfusu bir kurallar ve teamüller bütünü ile sarar. Güvenlik mekanizmaları da tüm bunları kapsayarak dönüşmüştür. Mekân üzerinde hareket halinde olan ve buna izin veren güvenlik ise ötekiyi, anormali ya da marjinali yönetilebilir kılmayı hedefler. Yönetilebilir olanı hedefleyen güvenlik mekanizmalarının asıl handikapı, nüfus içerisinde tehdit unsurlarını birer birer saptamasıdır. Toplumsal normların dışına çıkanların, sapmaların ve düşmanların varlığı toplumsal çıkarı, kamusal güvenliği tehdit ettiği için kontrol altında olmalıdır. Çünkü tehdit unsurları, kendilerine içkin olan tehlikeden ötürü suça gebe kabul edilir. Modern toplumlar için suç yalnızca yasanın ihlali değil, normdan sapma anlamına gelmektedir. Yeni kontrol pratiklerinin yegâne amacı, bedeni cezalandırmadan öteye geçerek, bireyi fiziki ve ruhsal anlamda ele geçirmek, ıslah etmek ve yeniden düzenlemek olmuştur. Ulus devlet toplumsal kontrolü sağlamak için normal-anormal, güvenli-güvensiz gibi ikilikler yaratarak farklı zapt etme teknikleri kullanmaktadır.

Modern yönetimlerle birlikte kapatılma, gözetleme ve denetim alanları genelleşmiş ve toplumun her bir alanına yayılmıştır. Düzene uyum sağlamamak, güvensizlik unsuruna neden olmak ve suç düzeni bozacak tehditler olarak görülüp zapt etme pratikleri meşru kılınmıştır. Modern yönetim, normalleştirici (norm içerisinde yeniden düzenleyen), doğrudan şiddet uygulamayan, disiplinden de farklı olan bir iktidar modelidir. *“Başka türlü söylersek, güvenlik mekanizmasının gelip bağlandığı yer, bireylerin hükümlerine bir anlamda edilgin ve bütünsel itaatini sağlayan hükümler-tebaa ilişkileri ekseninde değildi”* (Foucault 2019: 59). Artık sınırlar yasaklar üzerinden değil, yönlendirici ve harekete geçirici şekilde çizilmektedir. Yasakların yerini kabul edilen ve meşru görülen sınırlar almaktadır. Güvenlik mekanizmaları bu şekilde işlemektedir ve bir normalleştirme süreci hayata geçirmektedir. Güvenlik mekanizmaları ile toplumsal nüfusun içerisinde yaşayacağı bir alan, ortam yaratılır. İnsanların eylemlerinin yasaklanması ya da bedenlerin bir hizaya sokulmasından ziyade insanları eylemleri için serbest bırakarak, içinde yaşadıkları ortam düzenlenmektedir. Dolaylı olarak insanları yönlendirmek, yönetme biçimi almıştır. *“Hükümlerlik bir*

toprağın sınırları içinde uygulanır, disiplin bireylerin bedenleri üzerinde uygulanır, güvenlik ise bir nüfusun bütünü üzerinde uygulanır” (Foucault 2013: 12).

‘Güvenlik için özgürlükten feragat etmeliyiz’ algısı ile meşruluk kazanan kontrol pratikleri bugüne kadar eşi benzeri bulunmamış bir gözetleme ve zapt etme gücü oluşturmaktadır. Mahremiyet ihlali ve baskıya neden olabileceği gibi, düzenin korunması amaçlanırken şiddeti ve müdahaleyi de meşrulaştırmaktadır. Güvenliği vadeden pratikler, bu nedenle gittikçe despotikleşmektedir. Güvenlik-güvensizlik tartışmaları yeni olmamakla birlikte, günümüz siyasetine, kültürüne ve diline hâkim olmuş durumdadır. Dünya siyaseti ‘güvenlik ihtiyacı’ doktrinine uygun olarak şekilleniyor gözükmektedir. *“Çağdaş toplumsal ve siyasal düşünce de aynı şekilde, güvenlik dilinin ve giderek daha da güvensiz (tehlikeli) hale gelen bir dünyada yaşadığımız fikrinin etkisi altında” (Neocleous 2014: 11).*

Modern yönetimler içerisinde, iktidar, sosyal kontrolü bedenlerin üzerinde doğrudan uygulanan ilişkiler ile sağlarken, 19. yüzyıl ile birlikte bireylerin iş gücü olarak kullanılması ve meşruiyet kaynağı olarak görülmesi sebebiyle kontrol, daha üzeri kapalı bir şekilde sağlanmaya başlamıştır. Disiplin, bireylerin bedenlerine yoğunlaşsa da amacına ulaşmak için çokluğu hedef almak durumundadır. Günümüzde modern iktidarların genel ekonomisinin, güvenlik düzeyi üzerinden kurulduğunu söylemek mümkündür. Güvenlik bilinci, modern yönetimlerin yeni egemen ideolojisi haline gelmiştir. Güvenliği, özgürlüğün ve demokrasinin varlık nedeni olarak konumlandırılan modern yönetimler için asıl sorun, güvenliğin sağlanması için iktidarın nasıl daha etkin kullanılabiliridir. Bu ön kabul ile güvenlik mi özgürlük mü? İkilemi meşrulaştırılmaktadır. Mark Neocleous’un ifadesi ile asıl sorulması gereken soru bu kadar ‘güvenliğe’ ihtiyacımız olup olmadığıdır. Neocleous’un sorduğu gibi; ‘Peki ya güvenlik mantığının özünde özgürlük veya kurtuluş vizyonu değil de tüm bir insan toplumunu belli bir düzen anlayışı etrafında şekillendirme amacı yatıyorsa?’ (Neocleous 2014: 14).

Neocleous’a göre günümüzün temel ihtiyacı modern yönetimlerin dayattığının aksine, güvenlik anlayışı değil, güvenlik eleştirisidir. Ona göre güvenlik, insanları,

toplumsal sınıfları ve sermayeyi düzenleyen bir iktidardır. Güvenlik unsuru, kapitalist düzenin inşasını ve toplumun kapitalizme uygun olarak yeniden şekillendirilmesi için kolaylaştırıcı bir etmen olmuştur. Burjuva toplumlarının en yüce kavramı güvenliktir. Güvenliği eleştirmek esasen, modern iktidarları ve iktidar ideolojisini eleştirmektir. Güvenliği garantileyen düzene ayak uydurmayanlar yani ötekiler, norm dışı olanlar, anormaller, güvensizlik unsurları, kapatılma alanlarında ıslah edilmekte yani norm içerisinde yeniden şekillendirilmektedir. Modern kapatılma alanlarında hâlen fiziki ceza unsuru devam ediyor olsa da esas amaç bireylerin güvensizlik unsurlarını normalleştirerek sisteme entegre edilmelerinin sağlanmasıdır. Ceza kanunlarının topluma yeniden kazandırmak olarak ifade ederken aslında amaçladıkları şey budur.

Sanayileşme ile şehirlere çalışmak üzere gelen işçi sınıfının kontrolü amacıyla kapatılarak gözetildiği yerlerden bir tanesini de fabrika ve çalışma alanlarıdır. Tehlikeli olarak görülen aylak sınıfın fabrikalar gibi çalışma alanlarına kapatılarak, en yüksek verimin sağlanabileceği minimum maliyetler hesaplanmıştır. Bu sayede hem kâr olanakları sağlanmış, hem de aylaklar zapturapt altında tutulmuştur. Çalışmanın suç problemi karşısında çare olarak görülmesinin sebebi burjuva toplumunda olası en büyük tehdidin mülkiyete karşı olduğu fikrinden kaynaklanmaktadır. Yeniden üretim, işçi sınıfının ancak çalışma saatleri için var olmasını sağlayacak düzende tutulmaktaydı ki suç işlemeye değil, yalnızca üretim için vakitleri kalsın. Burjuva toplumunda suç öznesi her zaman proleterdir, çünkü burjuva hukuku burjuvazinin eylemlerini meşrulaştırmak için kendi mekanizmalarını inşa etmektedir. *“Burjuva mülkiyet ilişkilerinin konsolide edildiği on dokuzuncu yüzyıl, on sekizinci yüzyıla nazaran kolektif düzensizlik açısından daha belalı bir toplumsal düzenin doğmasına neden olmuştur”* (Neocleous 2006: 138).

Modern devletin temel ilgisi refaha yöneliktir. Refah da genel olarak zenginliğin üretilmesi ile ilişkilidir. Bu noktada emeğin verimliliğinin teşvik edilmesi elzemdir. İktidarın zapt etme pratikleri özel mülkiyeti koruyan, işçi sınıfını ezen baskıcı bir yöntemdir fakat buna ek olarak Neocleous, zapt etmenin sadece işçi sınıfını baskı altında tutmada ve düzeni yeniden üretmede değil, esas olarak düzenin inşasında yer aldığını vurgulamaktadır.

2.5. Modern Yönetim Düşüncesi ve Güvenlik Topluları

Modern yönetim anlayışına göre, özgürlük sınırsız değildir. Güvenlik ve kontrol mekanizmaları, özgürlük üzerinde belirli bir denetim kurarak, sınırlarını belirlemektedir. Liberalizm iddia ettiği gibi özgürlüğü garantilemekten çok, güvenlik toplumunun oluşmasını sağlayan temel mekanizmaları inşa etmektedir. *“Foucault'nun işaret ettiği gibi liberalizm tarihsel bakımdan, devletin genel olarak sivil toplumu, özelde ise özgürlüğü ezmesine cevaz veren aşırı bir yönetimin var olabileceği görüşüyle özdeşleşmiştir”* (Neocleous 2014: 46). Güvenlik söyleminin kurulduğu nokta olan güvensizlik vurgusu esasen, özel mülkiyetin belirsizliği kaygısından beslenmektedir. Burjuva liberal toplumunda düzen, mülkiyet üzerinde kurulu olduğu için kastedilen güvenlik de mülkiyetin güvenliği anlamına gelmektedir.

Aslında liberalizm, güvenliğe verdiği önemle, ‘güvenlik açığı’ sebebiyle devletin otoriter tutumlarını meşrulaştıran ve toplumsal hayatın en küçük alanlarını dahi denetim altında tutmayı amaçlayan iktidarları aklamaktadır. Neocleous, liberalizmin her ne kadar anayasal haklara ve özgürlüklere vurgu yapsa da günümüz güvenlik toplumunda anayasaların ve kanunların yerini olağanüstü hal uygulamalarının aldığını ve gittikçe normalleşen olağanüstü hâl siyasetinin güvenlik sorununa bağlandığını ifade etmektedir. Neocleous’a göre bu imtiyaz mantığından beslenen iktidarlar istisna halini genelleştirmiş ve yönetim anlayışı bundan beslenir hale gelmiştir. İmtiyaz ya da takdir yetkisi, devlet şiddetini ‘anayasal’ sınırlarını silikleştirmektedir. Ve devlet dediğimiz olgunun esasen ‘meşru şiddet tekeli’ olduğu gerçeğini yansıtan bir yetkidir. Burjuva toplumu, sınıflı toplum yapısını tehdit eden her formu yasa dışı olmakla nitelendirir. Neyin suç unsuru olduğuna norm yani hukuk karar verdiği için, en küçük suç bile düzensizlik anlamına gelmektedir. Önemli olan yasaların devamlılığı değil düzenin devamlılığıdır, yasa yalnızca bir araçtır. Burjuva toplumlarında adalet ile kastedilen şey aslında düzendir. Güvenlik temel mekanizması ‘mülkiyet’ üzerine kurulmuş olan burjuva toplumunun ne önemli kavramlarından biridir. Güvenlik mekanizması sınıflı toplumun olmazsa olmazı haline gelmiştir. Çünkü işçi sınıfı özel mülkiyet için ve sermaye birikimi için mücadelesi dolayısıyla tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenle güvenlik doğrudan toplumun zaptı ile ilgilidir. Bu tehdidi ortadan kaldıracak zapt etme

pratiklerinin temelinde de suçu cezalandırmaktan ziyade önlemek anlayışı hâkimdir. Mülkiyetin emniyeti suçun önlenmesiyle bir tutulmuştur.

İktidar bireyin bedenini bir mekân olarak düzenlediği gibi nüfusu da bir mekân olarak düzenler. Yönetimsellik ile birlikte iktidar için nüfus politik bir özne anlamına gelmektedir. Foucault, nüfusu içlerinde var oldukları maddiyata biyolojik olarak bağlı oldukları ölçüde var olabilen bireyler çokluğu olarak tanımlamıştır (Foucault 2019: 23). Daha önce güvenlik düzeneklerinin temel mekanizmasının risk faktörünü önlemek üzerine kurulduğunu ifade etmiştik, önlenebilirlik, nüfusun ölçülebilmesi ve hesap edilebilmesi ile ilişkilidir. *“Modern devlet, yönetimsellik hesaplanmış ve dönüştürülmüş bir politik pratiğe dönüştüğü anda ortaya çıkar”* (Foucault 2019: 145). Modern devletin güvenlik pratikleri, daha az merkezileşmiş müdahale ile daha çok sonuç alan bir yönetimsellik modelidir. Merkezileşmenin azalması iktidarın mekân üzerinde bir adım geri çekilmesi olarak okunabilir fakat azalmanın asıl sebebi, toplumsal yapıya dağılmış olması ile ilgilidir. Liberal aklın vaad ettiği özgürlük alanı iktidarın ürettiği ve devamlı olarak düzenlediği bir alandır. Bu özgürlüğün kısıtlama mekanizması da güvenlik vurguları ile yapılmaktadır. Güvensizlik tehdidi, iktidarın özgürlük anlayışını üretmektedir.

Liberal düşüncenin iddia ettiği gibi özgürlük değil güvenlik çağrısı yaptığını savunan Neocleous, güvenlik-özgürlük ikilemini Hobbes ve Locke karşılaştırmasından günümüz siyasetine kadar tartışmaktadır. *“Her iki düşünür de doğanın farazi durumundan yola çıkarak, toplumsal sözleşmeyi ve egemen yapıyı meydana getirmeye yarayan güvenlik sorunlarına ışık tutarlar”* (Neocleous 2014: 26). Hobbes, güvenlik için güçlü bir egemene gerek olduğunu ifade eder, bireyler özgürlüklerinden feragat ederek ve itaat ederek egemen tarafından güvenlikle ödüllendirilirler. Doğa durumunu ‘kaygılarla dolu özgürlük’ olarak ifade eden Locke’a göre ise çözüm anayasal sınırları olan bir devlettir. Ama oluşturduğu takdir yetkisi ile bu savını düşürmektedir. Neocleous’un ifadesi ile Locke gizli Hobbes’tur. Görüldüğü üzere liberal düşüncenin altyapısını oluşturduğu güvenliğin asıl beklediği eylem, itaattir. Çünkü güvensizlik ancak toplumda bir itaatsizlik hali olduğunda karşımıza çıkmaktadır. Liberal ideoloji özgürlüğü güvenliğe tabi kılmıştır. Yani aslında güvenlik, özgürlük ve güven üzerinden

değil bir toplumun düzenlenmesi ve kontrolü üzerinden var olmaktadır. Günümüz kapitalizmde yönetim pratikleri sıkça güvenlik sorunsalıyla inşa edilmektedir. Neocleous'un da ifade ettiği gibi güvenliği çağrıştıran bunca şey varken ihtiyaç duyulan güvenliğin abartılması ve gittikçe büyütülmesinden ziyade eleştirisinin yapılmasıdır.

III. BÖLÜM

3. 19. YÜZYILDAN SEÇİLEN ÜTOPYALAR

Ütopyalar, yazıldıkları dönemin siyasal, kültürel ve ekonomik koşullarının izlerini taşıdığı için, 19. yüzyıl ütopyalarını incelemek kapitalistleşme sürecini ve modern yönetim pratiklerinin nasıl hayata geçirildiğini analiz edebilmemiz için yardımcı olmaktadır. Kapitalistleşme sürecini ve modern yönetimlerin nasıl geliştiğini ve işlediğini anlamak günümüz yönetim pratiklerini daha iyi yorumlamamızı sağlayacaktır. Bu bölümde 19. yüzyılı daha iyi kavramak adına dönemin başına, ortasına ve sonuna denk gelecek şekilde ütopyalar seçilmiştir. Öncelikle ütopyaların kendi mekanizmaları incelenmiş daha modern yönetimlerin asli unsuru olan sosyal kontrol mekanizmaları çözümlenmiştir.

3.1. Panoptik Adaya Yolculuk: İkaria

1840'da yazılan *İkaria'ya Yolculuk* sosyalist ve eşitlikçi bir ütopya olarak kabul edilmektedir. Bu bölümde *İkaria'ya Yolculuk* beş alt bölümden oluşmak üzere incelenmiştir.

3.1.1. Ütopyacı ve Aktivist Etienne Cabet

1788-1856 yılları arasında yaşayan Etienne Cabet, Fransız felsefeci, ütopyik sosyalist ve kuramcıdır. Hukuk eğitimi alıp avukatlık yapan Cabet, bir süre de öğretmenlik yapmış fakat Louis Philippe'in baskıcı ve denetimci yönetimini eleştirdiği için görevinden alınmıştır. Temmuz Devrimi olarak da bilinen 1830 ihtilalında bir aktivist olarak yer almış ve ihanetle suçlandığı için 1833'te Londra'ya gitmiştir.

1839'da Fransa'ya dönen Cabet 1840'ta *İkaria'ya Yolculuk* adlı ütopyasını yazmıştır. Hayatı boyunca Cumhuriyetçi fikirlerinden dolayı çeşitli cezalar alan Cabet, ütopyasında aristokrasiye karşı olan eleştirilerini Cumhuriyet savunusuyla ortaya koymuş, Fransız Devrimi'nin sloganı olan eşitlik, özgürlük ve kardeşlik vurgusu yapmıştır. Toplumun dönüştürülmesinde sosyalist fikirlerin ağırlık kazanması 18. yüzyılın sonuna, Fransız Devrimi'ne denk düşmektedir. 1789 Fransız Devrimi ile birlikte monarşinin yıkılarak Cumhuriyet'in kurulması, skolâstik düşüncenin zayıflayarak akla güvenin vurgulanması toplumsal yapıdaki dinamiklerin dönüşümüne işaret etmektedir. “*Bu rüzgârın etkisiyle Fransız İhtilali'nden yaklaşık bir asır sonra ütopyacı sosyalist Etienne Cabet, İkaria'ya Yolculuk (1840) adlı eseriyle sosyalist bir ütopya için önemli bir eser kaleme alır*” (Tandaçgüneş 2013: 96).

‘İnsanın kaderi mutsuzluk değildir’ savunusu üzerinden ütopyasını kurgulayan Cabet, insanların toplum içinde yaşamaya yatkın, cana yakın ve sevecen olduklarını düşünür. Dolayısıyla ona göre, insan doğası kötü değildir. Buna rağmen, dünyada yaşanan kötülükler savaşlar ve açlık toplumun kötü ve eşitsiz örgütlenmesinden kaynaklanmaktadır. Akılcı bir ortamda insanlar rekabet, tutku ve şiddet olmadan akılcı bir şekilde yaşayacaktır. Yeryüzündeki bütün mücadelelerin amacı eşitlik, özgürlük ve demokrasi öğretilerinin hayata geçirilmesidir. Cabet'ye göre bütün bunların gerçekleşmesiyle açgözlülük ve hırs önlenecek, rekabet ve düşmanlık yok edilecek, kıskançlık ve kin dindirilecek, kötülük ve suç neredeyse imkânsız hale getirilecek nihayetinde insanlık mutlak barış ve mutluluğun olduğu bir topluma kavuşacaktır. (Cabet 2012: 24) Cabet'ye göre bu bir düş değildir ve başka bir dünya mümkündür. Cabet ütopyasını, en kusursuz sistemi bulduğu iddiasıyla değil, ortaklaşacı bir sistemin olabilirliğini göstermek amacıyla kaleme aldığını ifade etmektedir (Cabet 2012: 25).

3.1.2. İkaria'ya Yolculuğu Hazırlayan Unsurlar

İkaria'ya Yolculuk, tarihsel olarak, tam bir dönüm noktasını işaret etmektedir. 1840'ta yayınlanan *İkaria'ya Yolculuk* barındırdığı siyasi ve politik tartışmalardan ötürü, hem 1789 Fransız Devrimi'nin hem de 1830 devrimlerinin mirasını taşımakta hem de 1848 devrimlerine giden yolu oluşturan nedenleri anlamamız için iyi bir örnek

olma durumundadır. Cabet'nin *İkaria'ya Yolculuk* adlı eserini yazmasına neden olan siyasal atmosferde Fransa, birçok devrime ve halk hareketine şahit olmuştur. Bir sınıfın egemenliğine son vermek için yapılan devrimler genellikle, başka bir sınıfın egemen olmasıyla sonuçlanmıştır. “*Çoğunluk devrime katıldığında bile, bunu (bilerek ya da bilmeden) bir azınlığın çıkarına hizmet edecek şekilde yapıyordu; ama azınlık da ya bu sayede ya da sadece çoğunluğun pasif kalıp direnç göstermemesi sayesinde, tüm halkın temsilcisi olma görüntüsünü kazanıyordu*” (Marx 2016: 21).

1789 ve 1848 devrimleriyle birlikte, 19. yüzyıl biliminden arzu ile beklenen bilimsel-teknolojik devrim esasen, kapitalist endüstrinin devrimi olmuş ve özgürlüğün, eşitliğin ve kardeşliğin zaferi değil burjuva liberal toplumunun zaferi ile sonuçlanmıştır. Genel olarak 1780'li yılların atmosferine bakıldığında, bilimsel gelişmelerin devam ettiği ve dünyanın hala keşfedilmekte olduğu görülmektedir. Dünya üzerinde okuma-yazma oranı çok düşük olduğu için, dünyadan ve gelişmelerden haberdar olmak bir avuç ayrıcalıklının elindedir. Kıra dayanan yaşamda, kent ile kırsal kesim arasında hem yönetsel olarak hem de hayat standardı olarak büyük bir uçurum bulunmaktadır. Çoğu devlet, kentsel ve kırsal faaliyetlerin tamamen birbirinden ayırmış, kentliler kırsal kesimlerde yaşayanlardan hem fiziksel hem de yaşayış olarak oldukça uzakta olmuştur. 1789 feodal dünyanın en temel sorunu, tarım sorunudur. Bu dönemde artan sömürgecilik, ticaretin yayılması ile paralel ilerlemektedir. “*Bu ticaret biçiminin büyümesi, kaçınılmaz olarak ilk endüstri kapitalizmi için ilkel bir durum yarattı*” (Hobsbawm 2003: 29). Toplumsal dönüşümün ayak sesleri, dünya atmosferinde hissedilmektedir.

Fransız Devrimi'ni tetikleyen unsurlardan biri, yeni vergiler ile halkı baskılayan Kral'a karşı hoşnutsuzluğu artan ve direnmeye başlayan soylulardır. Fransa'nın 1756 ve 1763 yılları arasında bulunduğu 7 Yıl Savaşlarında hem maddi hem de insani (işgücü, askeri güç vs.) kayıplar yaşanmıştır. Savaş sonrası kaybedilen sömürgeler ve 7 Yıl Savaşlarının ardından 1778 ve 1783 yılları arasında Amerika'nın Bağımsızlık Savaşı'na verilen destek, Fransız ekonomisinin zor zamanlar yaşamasına, daralmasına neden olmuştur. Kral'ın mali sorunlar için başvurduğu çözüm de vergilerdir. 1780'li yıllarda artan vergiler ve kötü hava koşulları nedeniyle yaşanan kıtlık, ekonomik olarak en çok,

kırsal kesimlerde yaşayan köylüleri etkilemiştir. Yaşanan bu açlıktan dolayı kent yoksulları ile birlikte köylüler de ayaklanmışlardır. *“1789 yılında hem hâkim sınıflar cephesinde önemli bir bölünme yaşanıyordu hem de hâkim sınıflar mevcut sömürü düzenini bile yeterli bulmayarak, zaten büyük sıkıntıların yaşandığı bir dönemde sömürüyü daha da arttıracak taleplerle geliyordu”* (Koç 2011: 50).

Danışma organı olan parlamento, yani Etats Generaux, sayıca en çok olan soylular, soyluların ardından ikinci çoğunluğu oluşturan Kilise ve din adamları ve sayıca çok az bir grup olan ‘diğerleri’nden oluşmaktadır. 1614 yılından beri toplanmayan parlamento, bu kriz durumunda toplanmak durumunda kalmıştır. Parlamentodan, Anayasa ve meşruti monarşi talep edilmektedir. *“Kralın ve soyluların, vergi sorunlarını görüşüp karara bağlamak için topladıkları bir ortaçağ kurumu, değişen ekonomik ve toplumsal koşullara bağlı olarak kontrolden çıktı ve farklı bir gündeme yöneldi”* (Koç 2011: 50). Talepleri kabul edilmeyen üçüncü grup, aristokrasi ile çatışma halinde olan burjuvazinin de desteğini alarak 17 Haziran 1789’da Ulusal Meclis’i oluşturduklarını ilan etmişlerdir. 14 Temmuz 1789’da Basil Hapishanesi basılmıştır ve ayaklanma sürecinde Ulusal Muhafızlar adı verilen milisler oluşturulmuştur. Bu sırada, kırsal kesimlerde de ayaklanmalar yaşanmaktadır. Köylüler, büyük toprak sahiplerine vergi ödemeyi ve zorla çalışmayı reddederek, toprak sahipleriyle çatışmıştır. Fransız Devrimi, Fransız devletinin feodal örüntülerini teker teker yıkmaya başlamıştır. Parlamentoda, devrimin tamamlandığını düşünen grupların varlığı ve bu dönemde işçilerin sendika kurmasını ve grev yapmasını yasaklayan yasaların çıkması tesadüf değildir. *“Bu ara dönemde, kent yoksullarının ayaklanması ile gerçekleşen 1789 Devrimi sonrasında oluşan düzenin, yoksulların hiçbir temel sorununa çözüm getirmemiş olmasının yol açtığı tepkileri örgütlemeye ve alternatif toplumsal/siyasal ilişkilerin gerçekleştirilmesi mücadelesine yönlendirmeye çalışan ütopyik komünist akımlar gelişti”* (Koç 2011: 52). Tüm bu ayaklanmalara ve dönüşümlere karşı Kral ve aristokrasi de karşı devrim faaliyetlerine devam etmekteydi. 1789’un bir araya getirdiği köylüler, kent yoksulları ve burjuvazi, 1792’de Ulusal Muhafızlar ile Kral’a karşı ayaklandı. Fransa’nın siyasal ağırlığını artık, kent yoksulları ve burjuvazi oluşturmaktaydı. Toplumsal koşullara uygun olarak yeniden şekillenmek durumunda olan parlamento, Kral’ı görevden aldı ve Cumhuriyet ilan edildi. Artık

yalnızca vergi verenler vatandaş değil, tüm yetişkin Fransız erkekleri vatandaş olarak kabul edilmekteydi. “*Jirandenlerin yönetimi döneminde de sorunlar sürünce, kent yoksullarının birlikte düzenledikleri 31 Mayıs- 2 Haziran 1793 ayaklanması sonucunda Jakobenler tek başlarına iktidara geldi; Jakoben diktatörlüğü kuruldu ve terörü dönemi başladı*” (Koç 2011: 55). Jakobenlerin ekonomiye olan müdahaleleri sonucu, köylülerin çeşitli borçları silindi bazı kilise arazileri ve büyük toprak sahiplerinin arazileri köylülere dağıtıldı ve halkın temel gereksinimleri karşılandı. Fakat yürütme erkini merkeziyetçi biçimde kullanan Jakobenler, devrime karşı ayaklanana ve muhalif güçlere karşı oldukça sert bir politika izlemekteydi. Fransa’da Jakobenlerin bu dönem uyguladığı zapt etme ve kontrol politikaları, Cabet’nin (ileri bölümler de görüleceği üzere) İkaria’da gerçekleştirdiği kurgusunu andırmaktadır. Cabet’nin ütopyasında yer alan bu kontrol mekanizmaları hayatı boyunca takip ettiği Jakoben çizgisinden kaynaklanabileceği akıllara gelmektedir. Jakobenler, kent yoksullarının desteğini yitirmekle beraber, toprak sahibi olmuş köylüleri de karşısında buldu.

1789’un kazanımı olan burjuvaların, dünyaya bıraktıkları miraslardan biri, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’dir. Bu bildiri demokratik ve eşitlikçi olduğu iddiasında olsa bile, özel mülkiyetin kutsallığını ifade ettiği için, toplumda kaçınılmaz olarak bir hiyerarşi yaratmaktaydı. “*İlk maddesi, ‘İnsanlar eşit ve özgür doğar; yasalar karşısında eşit ve özgür yaşarlar’ der; fakat aynı zamanda, ‘ancak ortak yarar gerekçesiyle’ olsa bile, toplumsal ayrımların varlığını şart koşmaktadır*” (Hobsbawm 2003: 77). Elbette burjuva toplumlarında ortak yarar ya da kamu yararı ile kastedilen şey esasında, burjuva yararındır. Cabet de esasen, ütopyasında bu durumu eleştirmektedir. Oligarşinin ikiyüzlülüğü olarak ifade ettiği şey de tam olarak, bildirilerde, yasalarda toplumsal hiyerarşiye ya da mutlakiyete karşı bulunduğu ifade edilse de halkın, yasaların oluşumuna ancak, temsilcileri aracılığı ile katılabiliyor olması idi.

Fransa’nın aç ve yoksul olan sınıfı, isyan ederken proleter olmayan bir lider ile 1789 Devrimi’ni gerçekleştirmiştir. “*Fransız Devrimi’nde işçi sınıfı henüz kayda değer bağımsız bir rol oynamamıştır; kaldı ki emek güçlerini satıyor olsalar da çoğu endüstri dışında çalışan bu kitleye işçi sınıfı demek doğru olmaz*” (Hobsbawm 2003: 81). Fransız Devrimi’nden sonra 1791 yılına kadar Fransa’da Kurucu Meclis’i oluşturan sınıf

burjuvaziydi ve reformları gerçekleştiren özne olarak varlıklarını sürdürmekteydiler. Bu dönemde yapılan tüm ekonomik reformlar liberal nitelikte olmakla beraber, kırsal girişimcilik teşvik edilmeye çalışılmış, lonca birlikleri kapatılmış ve sendikalaşmanın önü kesilmiştir. Jakobenler, çıkardıkları yasalarla, bir yandan feodal kalıntıları silmek, bir yandan da Paris'te oluşan potansiyel muhalif güçleri ve ayaklanmaları bastırmayı amaçlamıştır. *“Rejim, orta sınıf ve emekçi kitleler arasındaki ittifaka dayanıyordu; fakat orta sınıf Jakobenler için baldırı çıplaklara verilen ödünler, mülk sahiplerini korkutmadan kitleleri rejime bağladığı için ve bağladığı sürece hoş görülebilirdi ve bu ittifakta orta sınıf Jakobenler belirleyici konumdaydılar”* (Hobsbawm 2003: 91).

1789 Fransız Devrimi, sadece Fransa için değil, tüm Avrupa için uzun süren karışıklıkların yaşandığı ve uluslararası savaşların sürdüğü bir dönemi de başlatmıştır. Fransız Devrimi dünya siyasetinde liberal ve demokrat söylemlerin tartışılmasına neden olmuştur. Fransız Devrimi'nin evrensel niteliği, kendisinden sonra gerçekleşen tüm devrimci hareketler için bir model olmasından kaynaklanmaktadır.

Fransız Devrimi, burjuvazinin kendisini, tüm insanlığın taleplerinin yegâne sözcüsü olarak gördüğü, eşitlik, özgürlük, kardeşlik vurguları ile hak ve özgürlük adına Kral'a ve aristokrasiye karşı mücadele ettiği büyük bir devrimdir. Fakat Fransız Devrimi'nin sloganı haline gelen eşitlik, özgürlük ve kardeşlik vaatleri, yalnızca burjuva sınıfının yiyebildiği bir pasta haline gelmiştir. Geniş halk yığınları bu pastadan, kendisine vaat edilen payı alamamıştır. Devrime bir kitle gücü olarak katılan işçi sınıfı, bu kavramlardan hiçbirine sahip olamamıştır. Devrimin vaat ettiklerinden yararlanamayan yığınların bir siyasal talebi olmuştur; devrimin yeniden yapılması. Oysa burjuvazi, Cumhuriyet'in halka haddinden bile fazla hak ve özgürlük tanıdığını düşünmektedir. Devrim sonrası halkın kazanılmış haklarını, kendi kâr payına dönüştürmek isteyen burjuvazi, hak ve özgürlükleri kısıtlamaya çalışmıştır. Bu siyasal koşullar altında Sanayi Devrimi'nin yaşanması, sınıf çatışmasını ve işçi halkların sömürüsünü de arttırmıştır. İnsanlığın büyük umutlar beslediği Endüstri Devrimi'nden ve bilimsel-teknolojik gelişmelerden beklenenler, insanlığın refahının yükselmesi, seri üretim dolayısıyla verimliliğin ve bolluğun artması ve daha yüksek yaşam standartlarıydı. Fakat Endüstri Devrimi'nin çocuğu sayılabilecek olan proleterler, vaat

edilen pastadan haklarını alamamışlardı. Endüstrinin yarattığı yoksulların ayaklanması yalnızca İngiltere’de etkilerini göstermemiş, tüm Avrupa’yı etkileyerek 1848 devrimlerinin doğmasına neden olmuştur. *“Bu bunalımın en ciddi sonuçları toplumsal nitelikteydi; yeni ekonomiye geçiş, toplumsal devrimin maddi koşullarını oluşturan sefaleti ve hoşnutsuzluğu yarattı”* (Hobsbawm 2003: 53). Yoksul işçiler bu yeni sisteme tepkilerini, krizin ve sıkıntıların sebebi olarak gördükleri makineleri kırarak ifade ettiler. Endüstri Devrimi, üretimde ve ihracatta muazzam bir büyüme gerçekleştirse de makineleşmenin ve düşen kâr paylarının baskısı altındaydı.

Endüstri Devrimi’nin işvereni, işçiler konusunda en çok disiplin problemi yaşamaktaydı. Kırsal üretimde mevsimlik ya da dönemlik çalışmaya alışkın olan işçiler, endüstriyel üretimde her gün aynı saat ve aynı tempoda çalışmaya uyum sağlayamamıştı ve tarımsal üretimde elde ettiği ücreti kazandığında daha ‘verimsiz’ çalışma eğilimindeydi. İşverenler için mühim olan soru, işçilerin nasıl daha verimli çalışabileceklerine yönelikti. *“Yanıt, (para cezaları, hukuku işverenin yanında harekete geçiren Efendi-Köle yasası vs. ile sağlanan) sert bir iş disiplini ama hepsinden önce, mümkün olan her yerde işçiyi, asgari bir gelir elde edebilmesi için bütün bir hafta durmadan çalışmak zorunda bırakacak kadar az bir paranın ödenme uygulamasında bulundu”* (Hobsbawm 2003: 66).

Sanayi Devrimi yalnızca üretim biçimini değil, toplumsal ilişkileri de değiştirmiştir. Fransa’da kırsal kesimde yaşayanların hayat koşulları gittikçe imkânsızlaşmış ve sanayi kentlerine doğru göç yaşanmıştır. 1830 devriminde, burjuvazinin bir kısmı Fransız Devrimi’nin kazanımı olan Cumhuriyet’ten geriye dönmeyi amaçlamakta bir kısmı da Cumhuriyeti savunmaktadır. İşçi sınıfı da Cumhuriyeti destekleyen burjuvaların yanında konumlanmıştır. 1789 Devriminde yalnızca bir kitle gücü olarak yer alan işçi sınıfı, kendi taleplerini ve kendi siyasal gücünü ortaya koyarak burjuvazinin bir eklentisi olmaktan ziyade bir toplumsal güç ve aktör olarak 1830 Devriminde yer almıştır. 1830’da işçi sınıfının hem ekonomik bakımdan hem de siyasal bakımdan kendi talepleri, burjuvazinin temel çıkarlarıyla çelişmektedir. Bürokratikleşmekten kurtularak yönetimde söz sahibi olmak gibi talepleri

olan işçi sınıfı sürgün edilmiş, şiddet görmüş, tutuklanmış ve öldürülmüştür. 1830 Devrimi nihayetinde işçi sınıfının kaybettiği bir devrim olmuştur.

1848'e gelindiğinde ise siyasal atmosfer biraz daha değişmiştir. Sınıf içi çelişki artmış ve burjuva içerisinde farklı siyasal eğilimleri olan gruplar oluşmuştur. İşçi sınıfı ise yine Cumhuriyeti savunmaktadır. 1848 Devrimi'ni 1830 Devrimi'nden farklı kılan, işçi sınıfının hem nitelik hem de nicelik olarak daha gelişkin olmasıdır. Karl Marx ve Friedrich Engels'in Komünist Manifesto'yu bu tarihte yazmaları tesadüf değildir. Sosyalizm ve komünizm fikirleri işçi sınıfı içerisinde kabul görmeye başlamıştır. Marx ve Engels'in Avrupa'da dolaşmaya başladığını ifade ettiği hayalet, komünizm hayaletidir.

İşçi sınıfında ve Avrupa'da gittikçe hâkim olmaya başlayan Komünist idealler, 1848 devriminin büyük bir şiddetle ve kanla bastırılmasına sebep olmuştur. 1830 Devrimi'nin kazananı olan Cumhuriyetçi burjuvazi, 1848 Devrimi'ni bastıran güç olmuştur. Yani 1848'i kan ile bastıranlar 1830'un kazananlarıdır. 1848 Devrimi, işçi sınıfının yenilgisiyle ve burjuvazinin kendi çıkarlarını sağlamlaştırması ile sonuçlansa bile bir işçi devrimi karakteri taşıdığı için, dünya devrimi olma niteliğindedir. 1848 ile birlikte tüm Avrupa'da ulus devletleşme ve parlamenter sistemin güç kazanma dönemi başlamıştır. Tüm Avrupa'da monarşilerin meşruiyeti sorgulanır hale gelmiştir. 1848 Devrimi'nde işçi sınıfı kitlesel bir güç olsa da örgütsüz ve parçalanmış durumda olduğu için yenilmiştir. 1848 gelişmeleri, devrimci fikirlerin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. 1848'e giden yolda, Marx için proletarya dünyayı değiştirecek olan sınıf anlamına gelmektedir. Ütopyacı sosyalistlere göre işçi sınıfı, kurtarılması gereken bir sosyal tabaka anlamına gelirken, Marx ve Engels'in fikirlerine göre, işçi sınıfı devrimci süreçteki en başat öznedir. İşçi sınıfı kurtarılacaksa, onu kurtaracak olan yegâne güç yine kendisidir. 1848 Devriminde, işçi sınıfı yenilse de Marksist ideolojiyi kazanmıştır. İnkılap'a Yolculuk da tam olarak 1830'un yenilgisinin yaşandığı ve hayaletin 1848'e doğru yürüdüğü bir siyasal atmosferde doğmuştur. Bu niteliğiyle, burjuvazinin egemenliğine karşı yürütülen mücadeleyi ve halk yığınlarının taleplerini gözler önüne seren bir örnek oluşturmaktadır. Cabot, 1830'da İsyen Komitesi'nin bir üyesidir. Korsika Başsavcılığı görevinden de *1830 Devrimi'nin Tarihi* adlı kitabından dolayı

azledilmiştir. Ayrıca Cabet, Louise Philippe'e karşı işlediği suçlar dolayısıyla iki yıl mahkûmiyete ve beş yıllık sürgün cezasına çarptırılmıştır. İngiltere'ye giden Cabet, Robert Owen ile tanışmış ve onun fikirlerinden de etkilenmiştir. 1839 yılında Fransa'ya dönen Cabet, 1840'ta *İkaria'ya Yolculuğu* yayınlamıştır. 1847 yılında Cabet, onu takip edenlerle birlikte Amerika'da İkaria komünleri kurma hayaliyle yola çıkmıştır. Cabet önderliğinde Amerika'da Teksas eyaletine ulaşan grup, komün kurmaları için kendilerine verilen arazinin maddi şartlarının, bir hayat kurmak için hiç de elverişli olmadığı fark edecektir. 1848'e doğru grubun birçoğu kötü yaşam koşulları ve yakalandıkları sıtma hastalığından dolayı ölmüştür. Cabet ve onu takip edenler, Nauvoo kasabasında yeni bir arazi satın almışlardır. Bu arazide dükkânlar, değirmenler, birçok ev ve geniş bir yerleşim alanı bulunduğu için İkaria'yı hayata geçirmek için ideal bulunmuştur. Bir süreliğine İkarialılar burada güzel bir hayat sürmüşlerdir. 1848 yılı boyunca Fransa'dan gelip komüne katılanlar devam etmiş ve nüfus neredeyse ikiye katlanmıştır. Fakat yeterli sayıda işçi ve zanaatkar bulunmadığı için, birçok temel ihtiyaç dışarıdan satın alınmak durumunda kalmıştır.

Cabet, hayatının önemli bir dönemindeki radikal tutumunun da etkisiyle kolonide alkol tüketimini yasaklamaktan, katı bir beslenme programına hatta cinselliğe kadar birçok konuda diktatörce uygulamalar dayatmaya başlamıştır. Zamanla Cabet'ye olan destekler azalmıştır. Komün içerisinde oluşan hizipler ve nihayetinde Cabet'nin ölümü İkaria deneyiminin sonunu getirmiştir. Fransa'nın hatta Avrupa'nın ayaklanmalarla, devrimlerle ve savaşlarla çalkalandığı bu dönemi ve dinamiklerini anlamak adına Cabet'nin ütopyası iyi bir rehber olacaktır. Cabet'nin de dediği gibi, *“Evet, toplumsal, siyasal ve felsefi bir sistemi sergilemek üzere bir roman yazıyorum çünkü bunun en basit, en doğal ve çok karmaşık ve güç bir sistemi anlamak için en anlaşılır biçim olduğuna derinden inanıyorum; çünkü sadece bilim insanlarına değil, tüm dünyaya yazmak istiyorum”* (Cabet 2012: 559).

3.1.3. İkaria'nın Sosyo-Politik Örgütlenmesi

19. Yüzyıl Avrupa düşüncesinde ütopya fikri, ideal toplumu bu dünya üzerinde kurgulayarak eşitlikçi, özgür ve insani olan bu cennetvari toplumu yeryüzüne

indirmiştir. *İkari'ya Yolculuk* ada ve yolculuk temasına sahip bir ütopyadır. Yolculuk temasında genelde ütopyanın kahramanı, bilinmeyen bir adaya, ülkeye ya da kıtaya yolculuk yapmaktadır. Genellikle bu yeni yerde kahramana, orada yaşayan bir kişi rehberlik ederek bu bilinmeyen ülkenin toplumsal yapılanması hakkında bilgiler edinmesine yardım eder. Amaçlanan, okuyucuya alışık olduğu toplumsal örgütlenmenin alternatif yollarını, karşılaştırma yapmasına imkân tanıyarak göstermektir. “*Bu yolculuk şaşmaz bir şekilde ütopyacı seyyahın kendi ülkesine dönüşünü beraberinde getirir; amaç, toplumun örgütlenmenin alternatif ve daha iyi yöntemlerinin bulunduğu mesajını geri götürebilmektir*” (Claeys 2017:9). Ütopyanın ana karakteri bir aristokrat olan Lord W. Carisdoll 1835’te Londra’da, bir seyyahın İkaria ziyareti üzerine aldığı notları okuyunca bu yeryüzü cennetini ziyaret etmek istiyor. İkaria’ya vardığında ona bir rehber eşlik ediyor ve Carisdoll’un ziyareti boyunca edindiği deneyimlerle birlikte aristokrasiye karşı olan bakış açısı değişiyor ve bu yolculuk aristokrasiye karşı Cumhuriyet’in zaferi ile sonuçlanıyor. Yolculuk temasında yazılan birçok ütopya da olduğu gibi, *İkaria’ya Yolculuk*’ta da Lord’a Valmor isimli bir kılavuz eşlik ediyor ve ütopyanın kurgusu, Lord’un seyahati boyunca gördükleriyle, edindiği tecrübeler ile kendi ülkesindeki toplumsal yapıyı kıyaslaması üzerinden okuyucuya aktarılıyor. Ada temasına uygun olarak, İkaria adlı adada da yabancı unsuru, kısmen tehlikeli olarak görülmektedir. Biyo-politik bir unsur olarak, İkaria dilini bilmeyenler İkaria’ya alınmamaktadır. Ziyaretçiler İkaria’ya kabul edilmeden önce ‘Yabancılar için İkaria Rehberi’ ile hem İkaria dilini öğreniyorlar hem de İkaria’nın sosyal ve politik örgütlenmesi üzerine bilgilendiriliyorlar. İkaria yasaları ve adetleri hakkında genel bir bilgi alan yabancılar daha sonra İkari’da ‘Yabancılar Oteli’nde’ misafir edilmektedir.

İnsanlığı amaç edinmiş bir halk olarak tanımlanan İkarialılara göre bir toplumun örgütlenmesi, yararlı ve hoş gideni arayarak ve her zaman gerekli olandan başlayarak kurulmalıdır (Cabet 2012: 43). İkaria’da sosyal örgütlenme eşitlik temeline dayanmaktadır. Bu eşitlik temelinde bütün bireyler aynı yükümlülük ve kazanımlara sahiptir. Bütün toplum bir ailedir ve kardeşlik bağıyla birbirlerine bağlıdırlar. Bu sosyal eşitlik gereğinde yeraltı ve yerüstü kaynakları tek bir mülkü oluşturur. Tüm taşınabilir mallar ve sanayi ürünleri olan toplumsal kapital de bütün halka aittir. Kısacası İkaria’da özel mülkiyet yoktur, gelir dağılımı eşit şekilde gerçekleştirilmiştir ve bir yoksul sınıf

bulunmamaktadır. Toplumsal örgütlenmenin özü olarak adlandırılan Cumhuriyet her şeyin sahibi olarak işçileri örgütler, atölye ve mağazaları inşa eder, işletir. *“Halk onları ortaklaşa eker, biçer ve işletir; kendisi veya temsilcileri aracılığıyla yönetir ve sonradan bütün ürünleri eşit şekilde bölüşür”* (Cabet 2012: 65).

İkaria’da esasen bütün sosyal ve politik sistemin temeli eğitimidir. Ulusal okullarda verilen eğitimin nasıl olacağına, eğitim komitesi eski ve modern sistemleri inceleyerek ve bütün görüşleri değerlendirerek karar verir. İkaria’da herkes cinsiyet ya da meslek ayrımı gözetilmeden aynı temel eğitimi alır. Sonrasında hangi sanayi ya da bilim dalında meslek seçildiyse o meslekle ilgili teorik ve pratik bilgileri içeren özel/mesleki eğitim alınır. Eğitim ve toplumdaki aile yapısı oldukça girift bir yapıya sahiptir. Bilhassa ahlak eğitimi aile ile birlikte bireylere verilmektedir. Ahlak eğitimindeki kıstasları yine eğitim komitesi belirlemektedir.

“Dinsiz ahlak da mümkündür” savunusuyla bir ahlak anlayışı oluşturulmuş olsa da ataerkil bir anlayışla kontrol mekanizması, toplumun en temel yapısı olan aile üzerinden üretilmeye başlanıyor. Bu ahlak eğitiminin amacı ise aile kanalı ile yönlendirme ve yönetme unsurları sağlanarak bireylerin olası kötü eğilimlerini, doğuştan başlayarak durdurmak ve iyi niyetlerini geliştirmek olarak ifade edilmiştir. *“Annenin çocuğunda uyandırdığı ilk duygu anne baba sevgisidir, sınırsız bir güven ve karşılığında sınırsız bir itaat, anne bu konudaki aşırılıkları dizginlemeyi bilir”* (Cabet 2012: 113).

İkaria’da halktan sonra gelen ilk güç, 2 yıllığına seçilen 2000 vekilden oluşan ve her yıl vekillerinin yarısı yenilenen Ulusal Meclis’tir. Cumhuriyet 1000 komünden oluşmaktadır, her biri iki vekil seçerek Ulusal Meclisi oluşturur. Halkın egemenliğini temsil eden Ulusal Meclis, süreklidir. Ulusal Meclis tam bir şeffaflık ile çalışmaktadır. İkaria halkı meclise her zaman katılarak bütün iç ve dış politikayı açıkça bilmektedir. Ulusal Meclis’in oyladığı yasaları onaylayan ya da geri çeviren bir Yüksek Meclis bulunmaktadır. Yüksek Meclis’i oluşturan ise halkın tamamıdır, yani Komün ya da Halk Meclisleri. İkaria halkı örgütlü bir topluluk oluşturduğu için bu meclislerde bütün halk vardır ve meclisler aracılığı ile bireyler yönetimde doğrudan söz sahibi olmaktadır.

Bütün Cumhuriyette toplantılar aynı gün ve aynı saatte yapılır ve halk ayda üç kez toplanmaktadır. Düzenli toplantılar dışında bireylerin istekleri üzerine olağanüstü toplantılar da gerçekleşmektedir. İkaria'da herkes Halk Birliği ve Muhafız Birliği üyesidir. Çünkü herkes bir araya geldiğinde halkı oluşturmaktadır, yani halkı istisnasız bütün İkariyalılar oluşturmaktadır. Bir şahıs, bir aile ya da bir sınıf ayrıcalıklı değildir. 2000 vekilden oluşan Halk Meclisi sürekli bir meclistir. Her yıl vekillerin yarısı yenilenmektedir ve yasalar halkın onayına sunulmaktadır. Meclise bağlı olan Yürütme Kurulu bir başkan ve on beş üyeden oluşmaktadır. *“Halka gelince; bütün haklarını bu meclislerde kullanır. Seçimlerini, müzakerelerini burada yapar, görüşlerini burada açıklar. Bu haklarını kullanmasını kolaylaştırmak için ülke toprakları 100 küçük eyalete, bu eyaletler de yüzölçümleri ve nüfusları hemen hemen birbirine eşit 1000 komüne bölünmüştür”* (Cabet 2012: 67).

Halkın bilinçli ve bilgili olması önemli görüldüğü için meclislerde alınan her karar basın yoluyla Halk Gazetesinde yayınlanmaktadır. Her şey en ince noktasına kadar kararlaştırılıp, en yararlı uygulamalar hayata geçirilsin diye halk komünitelere ayrılmıştır; anayasa komitesi, eğitim komitesi, tarım komitesi, sanayi komitesi, beslenme komitesi bu yapılara birer örnektir. Komiteleri oluşturan bizzat halkın kendisidir ve bireyler istedikleri komitelerde yer alabilmektedir. *“Bu durumda, politik örgütlenmemizin şekli demokratik bir cumhuriyet, hatta neredeyse saf bir demokrasidir”* (Cabet 2012: 67).

Seçime dayalı olarak oluşturulan ve geçici süreli olan yürütme organı her zaman için Halk Meclisi ve Ulusal Meclis adına hareket etmek durumundadır. İkaria'da en temel kural, yürütme organının yasama organına bağlı olmasıdır. Yürütme organının tek yükümlülüğü yasama kararlarını uygulamaktır. Bu erk de asla tek bir kişiye değil bir yürütme kuruluna aittir. İkaria'da tüm kamu görevleri bir meslek olarak görüldüğü gibi, yürütme kurulu üyelerinin görevleri de öyle görülmektedir. Üyeler, diğer vatandaşlardan herhangi bir konuda ya da yaşam kalitesi hususunda daha ayrıcalıklı bir konumda değildir. İkaria'a bütün kamu görevlilerinin aslında birer işçi olması, 1789 Devrimi'nde ve 1830 Devrimi'nde bir özne olarak kabul edilmeyen hem politik hem de sosyal olarak kendi taleplerini dile getirmek için de mücadele veren işçi sınıfına yapılan

bir gönderme olduğunu düşündürmektedir. Cabet, ütopyasındaki kurguda sıklıkla Temmuz Devrimi'nin yenilgisine ve Aristokraziye atıflar yaparak eleştirmektedir ve kamu görevlilerinin birer işçi olması, toplumda mesleklerden dolayı onursal farkların yaşanmaması 1800'lü yılların Fransa'sında görmeyi arzu ettiği bir atmosferdir. *“Bütün temsilcilerimiz, bütün memurlarımız ve bütün vatandaşlarımız gibi, şimdiki Başkanımız, en saygınlarından biri olan eski Ulusal Meclis Başkanı bir duvarcıdır. Bu arada mesleğine geri dönmüştür, bütün çocukları ise atölyelerde çalışmaktadır”* (Cabet 2012: 219).

İkaria'nın yönetim yapısı çekirdekten çepere aynı yönetsel mantık ile işlemektedir. Bütün İkaria'nın yürütme kurulu nasıl işliyorsa Eyalet yürütme kurulları ve komün yürütme kurulları aynı mantık ile işlemektedir. Bir nöbet sırası gibi işleyen kamu görevliliği her yıl kurulların üye sayısının yarısının yenilenmesi ile diğer vatandaşlara aktarılmaktadır. Böylece tüm İkaria halkı bir gün yasa koyucu bir gün yasanın uygulayıcısı ve ömür boyu da yasanın muhatabı olmaktadır.

Eğitim komitesi eski ve modern tüm sistemleri inceleyerek ve bütün görüşleri değerlendirerek kamu eğitiminin örgütlenmesini hazırlamıştır. İkaria'da herkes cinsiyet ya da meslek ayrımı gözetilmeden aynı temel eğitimi alır. Sonrasında hangi sanayi ya da bilim dalında meslek seçildiyse o meslekle ilgili teorik ve pratik bilgileri içeren özel/mesleki eğitim alınmaktadır. Eğitim Ulusal Okullarda verilmektedir. İkaria'da kızlar on yedi, erkekler on sekiz yaşına geldiklerinde temel eğitim adı verilen bir eğitime tabi tutuluyorlar. Cumhuriyet için tarım, 'en vazgeçilmez sanatlardan biri' olarak tanımlandığı için İkaria'da her bireyin temel bir tarım eğitimi alması zorunlu tutulmaktadır. Teori ile pratiğin beraber yürütülmesini amaçladıkları için de her çocuk, eğitim alırken tarım alanlarına getirilmektedir.

Her çiftliğin bir toprak istatistiği bulunduğu için o alandaki toprağın niteliklerine uygun olan üretimi gerçekleştirmeye yönelik bir eğitim tasarlanmıştır. Eğitimdeki amaç, eğitimin okul ile sınırlandırılmaması ömür boyu devam etmesidir. Tarım da dahil olmak üzere her türlü üretimde, ağır, zahmetli ve pis olarak görülen işler makineler aracılığı ile yapılmaktadır. Bu işlerde insanlar yalnızca makineleri koordine etmek ile görevli

olmaktadır. William Morris'in ütopyasında kurgulandığı gibi üretim yalnızca atölye tipi üretimle sınırlandırılmamıştır, İkaria'da alanı sınırlı tutulsa da bu teknolojiden yararlanılmıştır. İkaria'da tarım ile uğraşan vatandaşlar kırsal alanlarda oturmaktadır ve yaşam standardı olarak kentte yaşayan vatandaşlardan hiçbir farkı bulunmamaktadır. Sanayi üretimde olduğu gibi tarımsal üretimde plan ve programlar dahilinde yapılmaktadır. Her komün kendisine ait bir toprak istatistiğine sahiptir ve üretim bu istatistiğe göre yapılmaktadır. Tarımsal üretim de sanayi üretim gibi günlük 6-7 saatlik bir çalışma süresinde sahiptir. Zor ve ağır işler makinelerce yapılmakta geriye kalan işleri vatandaşlar yapmaktadır. İkaria'nın kentlerinde ve kırsal alanlarında ulaşım aynı rahatlık ile at arabaları ya da omnibüs denilen araçlar ile sağlanmaktadır.

Çiftlikler, mühendisler tarafından tasarlanmakta, tarımsal alanlarda alan tasarrufu ve en yüksek verimi sağlayacak en kolay ve pratik çalışma alanları planlanmaktadır. Çiftlik istatistiklerinde, geçen yıl üretilen ürünler, çiftçinin tüketimi için ayrılan ürünler, ulusal mağazalara gönderilen ürünler ve Cumhuriyet'in o yıl için istediği ürünler bulunmaktadır. Üretim planlı ve verimli olduğu için ticarete ihtiyaç duyulmamaktadır. Her komünden, o komünün toprağına ve üretim kapasitesine uygun olarak yetiştirilen ve üretilen ürünler alınır, ihtiyaç sahiplerine dağıtımı ulusal mağazalarca yapıldıktan sonra artan ürünler ihtiyacı olan diğer komünlere gönderilir. *"Bu bir değış tokuştur, daha doğrusu ürünlerin bölüştürülmesi ve dağıtımıdır ve bunu kimse Cumhuriyet'ten iyi yapamaz"* (Cabot 2012: 184).

İkaria'da tıpkı diğer kamusal ihtiyaçların karşılanmasında olduğu gibi, sanayi ile ilgili kararları ilgili komite olan Sanayi Komitesi, yani Ulusal Meclis ve nihai olarak halkın kendisi almaktadır. Cumhuriyet her yıl, halkın barınma, beslenme ve giyinme ihtiyaçlarını saptar ve üretim bu ihtiyaçları karşılayacak şekilde yapılır. Üretim, Ulusal Atölyelerde gerçekleştirilir ve üretilen ürünler Ulusal Mağazalarda halka ulaştırılır. İkaria'da herkes ulusal işçidir ve Cumhuriyet için çalışır. Kadınlarda çalışma yaşı on yedi ve emeklilik yaşı ellidir. Erkeklerde ise çalışma yaşı on sekiz ve emeklilik yaşı altmış beştir. İkaria'da yalnızca Bakım Evinde yer alan hastalar çalışmakla yükümlü değildir. İkaria'nın toplumsal örgütlenmesi tembelliğe yer vermemektedir. Çalışma keyifli hale getirildiği için tembellik hırsızlık kadar suç sayılmaktadır.

Çocukluk çağında başlayan eğitim, atölyelerin temizliği ve rahatlığı, çalışmanın herkes için eşit olması ve her mesleğin halk nezdinde aynı onursal mevkiye sahip olması çalışmayı keyifli kılmak için yapılan bir işbirliğidir. İkaria'da sanayi üretime karşı tutum William Morris'in *Hiçbir Yerden Haberler*'indeki gibi değildir. İkaria'da ağır işleri makineler yapmakta ve çalışmanın keyifli kısımları atölye tipi üretimle insanlara bırakılmıştır.

Her yıl İkaria Devriminin yıl dönümü öncesi Cumhuriyet her meslek için gerekli işçi sayısını saptıyor ve her komün için bir liste yayınlıyor. 18 yaşındaki gençler bu listelere uygun olarak seçim yapıyor, rekabet halinde sınav yapılıyor ve bir jüri sonuca karar veriyor. Bu seramoni işçiliğin doğuşu olarak kutlanıyor. Atölyelerde yetiştirilen gençler için profesyonel eğitim başlamış oluyor. İkaria'da din unsuru da topluma ait olan diğer her şey gibi bir devrim yaşamıştır. Tanrı, Yüce Varlık, Rahip, Kilise gibi kavramlar İkaria'da kullanılmamaktadır. İkaria eğitimi, din ile de bir ilişkisellik içerisindedir. Bireyler 16-17 yaşına kadar dini bir bilgi ile tanışmaz ve bir inanışa sahip olmazlar. İkaria yasaları çocukların anne, baba ve bir başkası tarafından herhangi bir inanışa yönlendirilmelerini engellemiştir. 16-17 yaşına gelmiş bir birey istediği inanca sahip olmakta ve istediği ibadeti gerçekleştirmekte özgürdür. Bir mezhep oluşturacak kadar kalabalık bir grup olduklarında ise, Cumhuriyet onlara ihtiyaçlarını (kilise, rahip vb.) sağlamaktadır. Bu özgürlüğe rağmen İkaria'da mezheplerin sayısı oldukça azdır ve genel olarak İkariyalıların tümü aynı inanca sahiptir. İkaria'da din devlet tekelinde değildir. Dinin anayasaya uyma zorunluluğu vardır ama hiçbir sivil otorite tarafından kontrol edilemez yalnızca bireylere ve kamusal huzura zarar vermemesi gerekir. *“Doğrusunu söylemek gerekirse bizim genel ya da kamusal dinimiz yalnızca bir ahlak ve felsefe sistemidir ve insanlara birbirlerini kardeşçe sevmelerini telkin etmekten başka yararı yoktur”* (Cabet 2012: 191). İkaria'da rahiplik/rahibelik bir kamu mesleği olarak görülmektedir. 18 yaşında temel eğitimini tamamlayıp bu mesleğe sahip olmak isteyen bireyler bir sınava tabi tutulmaktadır. Sınav sonrasında 'aday adayı' olan bireyler, 25 yaşına kadar hitabet, felsefe ve ahlak eğitimi alırlar. 25 yaşına geldiklerinde ise, teselli etmek ve nasihat vermekte yeterli olup olmadıkları değerlendirilir. Olumlu bir değerlendirme sonucu, aday adaylığından, adaylığa yükselen kişiler beş yıllık adaylık

süreci sonucu erdemli ve saygı değer kişiler oldukları takdirde rahipliğe/rahibelige seçilirler.

3.1.4. Bir Kontrol Unsuru Olarak Cezalandırma Pratikleri

İkaria'da avukat, noter, jandarma, hapisane, polis ya da cellât bulunmamaktadır. Ancak suçlar, ceza yasaları ve mahkemeler vardır. İkaria'da en alçakça görülen suç iftiradır. Cezalandırma genellikle, okullarda ya da atölyelerde bazı haklardan yoksun bırakma, kamusal alanlarda kısa ya da uzun süreli uzaklaştırma, vatandaşların evinden uzaklaştırma şeklinde yapılmaktadır.

İkaria'da rekabeti tetikleyen bir eğitim anlayışı yoktur. Okullarda ödüllendirme gibi bir sistem bulunmaz, çünkü bunun rekabeti ve kıskançlığı kamçılıdığı düşünülmektedir. Ödüllendirme olmadığı gibi cezalandıracak da pek az şey olduğu ifade edilmiştir. *“Cezalandıracak pek az başka kabahatimiz vardır ve bütün cezalar hafiftir, bazı eğlencelerden hatta çalışmalarından yoksun bırakmaktan hatta kınama ve olayın okul panosunda duyurulmasından oluşurlar”* (Cabet 2012: 117). Öğrencilerin tartıştığı ve onayladığı bir yasa olan öğrenci yasasında, tıpkı öğrencilerin görevi nasıl belirlenmişse cezaları da belirlenmiştir. İktidar ilişkisinin üretkenliği burada net bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Öğrenciler bir suç işlediğinde zabıt tutmak ve yargılamak için, okul mahkemesini oluşturmaktadırlar. İkaria'da bir suç nerede işlenmişse orada olan herkes mahkeme heyetini oluşturur ve kabahatin karşılığında nasıl bir ceza verilmesi gerektiğine o şekilde karar verilir. Yargılamanın amacı kabul edilen *öz eleştiri* ve *öz kontrol*, toplumdaki her bireyin bir gün yasa koyucu ve yasayı uygulayan kişi olması yoluyla içselleştirilmiş olur. İktidarın bireylere olan müdahalesi ve sosyal kontrol, topluma ve bireylere öyle sirayet etmiştir ki herkes devlet aklının yani egemen ideolojinin uygulayıcısı olmaktadır. Tüm bunlar ahlak eğitiminin tamamlayıcısı niteliğindedir. İkaria'da eğitim gibi diğer bütün örgütlenmeler, barış ve düzen kavramları üzerine kurulmuştur. Bireylere çocukluklarından beri şu ilke öğretilmektedir; *“Herkesin fikrini açıklayabildiği özgür ve eksiksiz bir tartışmanın sonunda, azınlık hiç pişmanlık duymadan çoğunluğa boyun eğmelidir”* (Cabet 2012: 121).

Düzen çoğunluğun kararının kabulü üzerine kurulmuştur ve böylesi bir toplumsal düzenin tüm olası suçları bertaraf edeceği ifade edilmiştir. İkaria'da avukat, noter, jandarma, hapisane, polis ya da cellât bulunmamaktadır. Ancak suçlar, ceza yasaları ve mahkemeler vardır. Cezalandırmalar genelde, okulda, atölyede ya da komünde bazı haklardan yoksun bırakma, kamusal alanlardan kısa ya da uzun süreli uzaklaştırma, vatandaşların evinden uzaklaştırma şeklinde uygulanmaktadır. İkaria toplumuna yedirilmiş bulunan suç-itiraf/ihbar-ceza mekanizması, bir polis ve ya denetim kurumunu gereksiz kılmaktadır. Çünkü vatandaşlar birer polis halini almıştır. *“Polis hiçbir yerde bu kadar kalabalık değildir çünkü bütün kamu görevlilerimiz hatta bütün vatandaşlarımız yasalara uygunluğu kontrol etmek ve tanık oldukları suçlar hakkında dava açmak ya da ihbar etmekle yükümlüdür”* (Cabot 2012: 154). Zaten Foucault'nun da ifade ettiği gibi 18. yüzyıl itibari ile polisin amacı devletin kuvvetlerinin iyi kullanılmasıdır. (Foucault 2019: 272). Temel amaç toplumsal düzeni tehdit eden unsurların törpülenmesidir. Hükümran modelinde olduğu gibi önemli olan yalnızca insanların itaatkâr ve üretken olmaları değil aynı zamanda ne ile meşgul olduklarıdır da.

Disipline edici iktidar, günlük hayatın her alanında var olup çoğalmaktadır ve bireyler toplumda iktidarın kılcal damarları haline gelmiştir. Ütopya içerisinde iktidar bize bir nesnellik içerisinde sunulmasa bile yalnızca ‘Cumhuriyet’ olarak ifade edilip, bir ‘*en iyi*’ ideası olarak sunulsa da faili çok net ifade edilmiştir: Bütün toplum. Böylelikle bireyler, cinsiyetleri veya yaşları ne olursa olsun, hayatın en özel alanlarında bile egemen ideolojinin işleyicisi konumunda olurlar ve devlet akli (yani egemen ideoloji) bir bilinçaltı haline gelir. *“Akıl iki anlamda kullanılan bir kelimedir. Birinci anlamda akıl [raison] bir şeyin özünün tamamı, onun bütün parçalarının bütünlüğünü sağlayan şeydir, bir şeyi oluşturan farklı öğelerin arasındaki zorunlu ilişkidir”* (Foucault 2019: 221). *“Cumhuriyet öncelikle bir alan, bir toprak demektir. Daha sonra bir yasalar, kurallar teamüller bütünü, bir yargılama ortamı demektir”* (Foucault 2019: 223). Devlet akli ile bahsettiğimiz şey de cumhuriyette olan her şeyin özüdür. Devlet aklının tüm referansları devlet ile ilişkilidir. Devlet akli toplumun devlete itaati ile doğrudan ilişkilidir, ideolojik alt yapısını hazırlamaktadır. Bilinçaltının ‘devlet akli’ haline gelmesi İkaria toplumunda herkesin polis olmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Bireylerin özdenetim ve özkontrol ile kendilerine çizdikleri sınırlar ile Cumhuriyetin sınırları bu sayede paralel olmuştur. Devlet aklının kontrol unsuru olmasının sebebi, cumhuriyetin değerleri doğrultusunda işleyen bir hayatın sürekliliğini garanti etmesinden kaynaklanmaktadır. İnsanlar ve toplum üzerinde sürekli ve her an bir kontrol unsuru olmaktadır. *“Bundan böyle devlet aklı pastoralliğinin bir seçim pastorallığı, bir dışlama pastorallığı, birilerinin bütün uğruna feda edildiği, birilerinin devlete feda edildiği bir pastorallık olduğunu görüyoruz”* (Foucault 2019: 230).

İkaria’da yasa her an yakanızdadır; bir gün temsilcisiyken bir gün uygulayıcısı olmak durumundasınızdır. Adeta Foucault’nun bahsettiği büyük kapatılma tek tek bireylerin zihinlerinin içerisinde gerçekleşmektedir. *‘Zira İkaria toplumunda bir hapisane görülmemektedir. Fakat Foucault’nun deyişiyle beden hapisanesi haline gelmiş ruhlar söz konusudur’* (Şahin 2018: 31).

İkaria’da her komün için bir Komün Gazetesi, her eyalet için bir Eyalet Gazetesi ve tüm İkaria için bir Ulus Gazetesi bulunmaktadır. İkaria’da gazetecilik de bir kamu görevi olarak algılanmaktadır ve halkın ya da temsilcilerin seçtiği geçici kamu görevlileri bu görevi icra etmektedir. Yazarlar, meclislerde fikirlerini beyan edip tartışma hakkına sahip olsalar da bunu gazetelerde yapma izinleri yoktur. Çünkü gazeteler yalnızca tutanak gibi değerlendirilmektedir. Yasaların kaydı olmaktan öteye geçemeyen gazeteler aslında çok da özgün ve tarafsız olma niteliği taşımamaktadırlar.

İkaria’da bulunan Sansür Komitesi’nin izni olmaksızın, hiçbir gazete, resim, dergi, kitap ya da bir sanat eseri halk ile buluşmamaktadır. *“Sansür Komitesi, Cumhuriyet’in değerlerini oluşturan, koruyan ve bu değerlere karşı olan her şeyi norm dışı yani, ortak düşman olarak kabul eder. Dolayısıyla, İkaria insanların zihinlerini şekillendirmektedir”* (Şahin 2018: 31). Cumhuriyet’in kurduğu ve Sansür Komitesi’nin koruduğu egemen ideoloji, her gün halk ile atölyelerde, okullarda okutulan marşlarla buluşturulmaktadır. İç kontrol’ün bir parçası olarak öz denetim, bu simgelerle her gün halk üzerinde tekrar sağlanmaktadır.

3.1.5. İkaria Tarihi ve Kurguya Ait Diğer Unsurlar

İkariyalılar, 1772’de yıkılana kadar tiran Corug tarafından yönetilmektedir. Daha sonra aristokratlar arasında güçlü olan Lixdox tarafından önerilen Kontes Kloramide’yi Kraliçe olarak seçilmiştir. Kraliçe halk tarafından, sevecen, iyi yürekli ve yardım sever olarak bilinmektedir. Kraliçe esasen Lixdox’un maşası, onun hükmetmesini sağlayan bir araçtır. Zamanla Lixdox zenginlerin ve 300bin askeri olan komşu bir ülkenin Kralı’nın desteğini alarak maskesini düşürmüştür. 1782’ye kadar Lixdox bir zorba olarak varlığını sürdürmüştür ve Lixdox’a karşı ayaklanmaların olmasına sebep olmuştur.

Masum insanları mahkûm ettiren Lixdox bu kez İkaria halkı tarafından yargılanmıştır. Lixdox ve bakanları ölüme, Kraliçe ise ömür boyu hapse mahkûm edilmiştir. Sonrasında ölüm cezasını hafifletme kararı alan halk, mahkûmların ödedikleri tazminatlarla dulları, yetimleri ve fakirleri daha iyi bir yaşama kavuşturmuş nihayetinde bu suçluları ömür boyu hapse mahkûm etmiştir. İkaria tarihi, Fransa’nın hem 1789’da hem de 1830’da aristokrasi ile yapılan mücadeleyi anımsatmaktadır. Adeta Kontes Kloramide, Fransa Kralını Lixdox ise Fransa’nın aristokratlarını temsil etmektedir. Yoksul bir ailenin çocuğu olan İkar, halk arasında cesur, iyi kalpli ve yardımsever olarak bilinmektedir. Herkes İkar’a çok güvenmekte ve onu çok sevmekteydi. Yapılacak en güzel şeyin kendisini insanlığın iyiliğine adanmak olduğunu düşünen İkar, bir rahipti.

Eleştirileri, sosyal örgütlenmenin bozukluğu, yozlaşmış bir toplum ve zengin sınıfın duyarsızlığı üzerineydi. İkar’a göre insanlığın mutluluğunu gerçekleştirebilecek tek örgütlenme kuşkusuz, eşitlik ve ortak mülkiyete dayalı olan bir örgütlenmeydi. Bu fikirlerinden dolayı halk İkar’ı desteklerken aristokrasi ise ona karşıt bir tutum sergilemekteydi. “13 ve 14 Haziran 1782’de 2 gün süren zorlu ve kanlı bir çatışmadan sonra halk, zaferi kazandı ve hafifçe yaralanan yürekli İkar, halkın alkışları arasında diktatör ilan edildi” (Cabot 2012: 236). İkar’ın diktatörlüğünde, sosyal-politik eşitlik ve ortak mülkiyete dayalı olan Demokratik Cumhuriyet hayata geçirildi. Bugünden beri 13 Haziran İkaria’da devrimin yıldönümü olarak kutlanmaktadır. Devrimin yıldönümü kutlamaları, düzenlenen çeşitli festivaller ile egemen ideolojiyi besleyen gelenekler

yaratılmıştır. Düzenlenen tiyatrolar, hazırlanan marşlar hep aristokrasi ile cumhuriyeti kıyaslayan ve cumhuriyeti över nitelikte hazırlanmıştır. Yazar Cabet, kurgu çerisinde her fırsatta bu karşılaştırmayı çeşitli araçlarla yapmaktadır.

Üç gün süren kutlamalar boyunca devrimin tiyatral canlandırmaları, İkar'ın ölümü için yas günü, marşlar, şenlikler ve oyunlar ile devam etmektedir. Kurgu boyunca Lord'un şahit olduğu yıldönümü kutlamaları ile aristokrat şenlikleri ve Fransız bayramları kıyaslanmaktadır. *“Bana Temmuz yıldönümünden söz etmeyin! Bizde yok artık böyle bir yıldönümü! Hatta bizde hiç olmadı böyle bir şey çünkü bir Halk Devrimi'nin yıldönümünü ben sadece burada gördüm! Yıldönümü diye buna denir!”* (Cabet 2012: 285). Cabet, Temmuz Devrimi'ni halkın zafer kazanmadığı ve burjuvazinin egemen olduğu bir devrim olmakla eleştirerek bu devrimin tam karşısına İkaria adasını koyarak bir alternatif sunmaktadır. *“Ama Fransa! Temmuz ya da barikat kahramanları adını verdiği kişilerin kara listeye alındığını, hapsedildiğini, mahkûm edildiğini, sürgüne gönderildiğini, zincire vurulduğunu görüyorum! Halkın seçimi adı verilen kişiye ayaklanmalarla, komplolarla saldırılmadı mı?”* (Cabet 2012: 306).

Louis-Philippe döneminde Fransız mali aristokrasisi olarak adlandırılabilen kısımını oluşturan bankacılar, borsaya hâkim olanlar egemen sınıfı oluşturuyordu. Cabet de İkaria adasında devrim yaşanmadan önce tıpkı buna benzer bir atmosfer resmetmiştir. Küçük burjuvazi ve köylüler siyasal iktidardan pay alamayan, dışlanmış sınıfı oluşturmaktaydı. Cabet, İkaria Devrimi ile halk yığınları tarafından kazanılmış bir Temmuz Devrimi resmetmektedir. 1830 Devrimi'nin burjuva demokrasisi yerine bir halk demokrasisi, radikal demokrasi hayal etmektedir.

“Evet, Fransa bir İkar'a sahip olsa ve tüm dünya bir demokrasi ve komünite haline gelse!” (Cabet 2012: 459).

“İkaria bir İkar'a sahip olma mutluluğuna erişmemiş olsaydı bugün hala Fransa'ya benzemez miydi? Napoleon ya da barikatlardan çıkan Prens, İkar kadar yürekli ve iradeli olsa bugün İkaria, Fransa'ya benzemez miydi?” (Cabet 2012: 307).

İkaria'nın bir sömürgeleştirme sistemi bulunmaktadır. Bunu medenileştirme olarak yorumlayan İkarialılar, yabancılar olarak niteledikleri sömürge halklara şiddet

uygulamadan, onları medenileştirdikleri için kendileriyle gurur duymaktadırlar. Yerlilerle bağ kurmak için, onların tehdit olarak algılamayacakları yaşlı insanlar ve çocuklar yerlilerin topraklarına gönderilmektedir. Çeşitli armağanlarla ve iyi davranışlarla dostluklarını kazanan İkariyalılar, onlara kendi dillerini öğretmiş, onların güvenini ve sevgisini kazanmıştır. Yazar Avrupalı Hristiyanların, sömürge faaliyetlerini köle satın almaya benzeterek İkaria ile kıyaslayıp eleştirmektedir. İkaria'nın sosyal örgütlenmesinin temeli olan ortak mülkiyet, bütün dünya halklarının mutluluğunun garantisi olarak görülmektedir. İkariadaki sistemin tüm dünyada desteklemesi için, İkaria'da yabancılara ait dernekler kurulmaktadır. İkaria'daki örgütlenme tarzını kendi ülkeleri için de isteyen yabancılar, derneklerde faaliyet göstererek İkaria'nın sevilmesini sağlamaktadırlar.

İkaria devriminden sonraki elli yıl boyunca, özel mülkiyet hakkı devam ederken çalışmak zorunlu değil serbest tutulmuştur. Mülk sahipleri mülklerini korumuş ancak, mülk bağışlamak ve gelecekteki alımlar konusunda değişiklik yapılmıştır. Devrimden sonra çıkarılacak olan her yasa ihtiyaç fazlalığını azaltmayı, yoksulların yaşam standartlarını yükseltmeyi ve her alanda eşitliği oluşturmayı amaç edinmiştir. Devrimden sonra doğacak olan yeni kuşak İkaria'nın yeni eğitim sistemiyle eğitim görecektir. Cabet, Fransız devriminden, 1848 devrimlerine değin, halk demokrasisinin değil burjuva demokrasisinin kazandığını düşünerek karşılına, İkaria devrimini tam bir halk kazanımı olarak konumlandırmaktadır. Komünite fikriyle kendi ülkelerine İkaria örgütlenmesinin pratiklerini ulaştırmak isteyen yabancı derneklerinden birinde çalışacak olan Lord William, İngiliz asıllı bir İkariyalı olarak kabul ediliyor ve Dinais ile evlendiriliyor.

Klasik ütopyalardan, modern ütopyalara ve distopyalara değin romans, aşk ütopyayı kurgularken sıkça kullanılan bir temadır. “*Ütopyacı romans, on dokuzuncu yüzyılın sonundaki doruk noktasında, kendine dair farkındalığı giderek artan bir tür, ütopyacı olduğu varsayılan bir toplumun didaktik ve hicvi bir tasviriyle birleştirilmiş bir aşk ve macera alıntısıydı*” (Claesy 2017: 220). Ütopyacı romanslarda bahsi geçen aşk kurgusu genellikle, ütopyaya gelen ziyaretçi tarafından tecrübe edilmektedir. Ziyaretçi bu yeni toplum düzenine âşık olduğu gibi, yeni insan modelini temsil eden karaktere de

hayranlık duymaktadır. İkaria ütopyasında da ziyaretçi olan Lord William, yeni toplum modelinin ve yeni insanlık umudunun simgesi olarak Dinaes karakteri ile bu romans kurgulanmıştır. Kurgu William ve Dinaes'in birlikteliğinin dünyanın geri kalan ülkelerine getireceği umut ve mümkün olan başka dünyaların anlatılması fikri ile sonlanmaktadır. *“Ancak geriye birkaç güçlük kalıyordu: Yasa İkarialı bir kadının bir yabancıyla evlenmesini ancak o kişinin (anavatanından vazgeçmeye zorlayan) küçük vatandaşlığı elde etmesi koşuluyla kabul ediliyordu ve bu vatandaşlığa geçiş hakkı ancak Cumhuriyet'e büyük bir hizmeti dokunmuş kişiye tanınıyordu”* (Cabet 2012: 311). Lordun İkaria'ya olan hizmeti de İngiltere'ye İkaria sistemini anlatmak ve İkaria'nın politik örgütlenmesini benimsetmek olarak kabul edilmektedir.

3.2. Mutsuzluğu Yargılayan Cennet ya da Ateşleyen Cehennem Olarak Erewhon

Samuel Butler'ın hicvi ütopyası, kapitalizm geliştikçe dönüşmek durumunda kalan Viktoryen Dönemin unsurlarını barındırmaktadır. Vikrotyen Dönemin değişen alt yapı ve üst yapı unsurları tehlikeli bulunmuş ve ağıdalı bir dille eleştirilmiştir. Beş alt bölümde incelenen *Erewhon* önce hicvi ütopya kavramı üzerinden tartışılmış daha sonra kontrol mekanizmaları incelenmiştir.

3.2.1. Samuel Butler ve Hayatı

4 Aralık 1835'te İngiltere'de doğan Samuel Butler, ailesinin geri kalanı gibi din eğitimi olarak büyümüştür. Okullarda gördüğü ve ailesinde aldığı eğitim erken dönem düşüncelerinin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Butler, din eğitimi alırken yaşadıkları hayal kırıklığına uğramasına sebep olurken, aynı zamanda ataerkil aile yapısını da sorgulamaya başlamıştır. İlk olarak ailesi içinde otoriter yaptırımlarla tanışan Butler, ilerleyen dönemlerinde toplumsal kurumlardaki otoriter yapıları da sorgulamaya başlamıştır. 1859'da İngiltere'den ayrılıp Yeni Zelanda'ya yolculuk yapan Butler, ailesinde karşılaştığı tutumlar ve Din eğitimi esnasında edindiği tecrübeler dolayısıyla dönemin İngiltere'sine karşı eleştirel düşüncelerini yazma imkânı bulmuştur. Din eğitiminde hayal kırıklığına uğrayan Butler, bu defa ruhlara değil koyunlara

çobanlık edeceğini ifade etmiştir. Yeni Zelanda’da koyunlara çobanlık yaparken *Erewhon* eseriyle ilgili fikirleri büyük oranda gelişir. Zaten *Erewhon* eserinin ana karakteri olan John Higgs daha fazla para kazanmak adına yaptığı çobanlık işinden sonra *Erewhon*’u keşfetmiştir. Butler, *Erewhon*’u kurgularken hiciv yolunu benimsemiştir çünkü Viktoryen dönem oldukça katı ve otoriterdir, Butler nispeten daha güvenli sayabileceği bir yolla dönemini eleştirmeyi tercih etmiştir. Samuel Butler, ütopya türünün özelliklerinden yararlanarak *Erewhon* adlı eseriyle, Viktoryen dönemi hicvetmiştir. “*Hedef alınan konular gayet spesifikdir: kamuya açık yerlerdeki heykellerin yarattığı kentsel karışıklık, vejetaryen modaları ve yükseköğretimin içerdiği gereksiz konular. Dahası bir o kadar da engindir: kolonilerdeki sömürü, kurumlaşmış din, bilimsel ve teknolojik ilerleme ve insanların kendi doğrularını nasıl anladığı*” (Claeys 2017: 129). *Erewhon* hicvi bir ütopya olma özelliği taşımaktadır. *Erewhon* sözcüğü İngilizce ‘hiçbir yer’ anlamına gelen ‘nowhere’ kelimesinden türetilmiştir. “*Bu anlamda Samuel Butler’in adını ‘hiçbir yer’ anlamına gelen İngilizce ‘nowhere’ sözcüğünün hatalı da olsa anagramından olan yapıtı Erewhon türün geleneğini, içeriği olduğu kadar ismi ile de yaşatır*” (Yılmaz 2012: 216).

3.2.3. 19. Yüzyıl ve Viktorya Dönemi

1789 Fransız Devrimi tüm Avrupa’ya bir miras bırakmıştır. Devrimin şiarı olan eşitlik, özgürlük ve kardeşlik düşünce dünyasında bireylere ve topluma dair birçok fikrin dönüşmesini beraberinde getirmiştir. 19. yüzyıl aldığı bu mirasla birlikte, bilim ve teknoloji alanında da hızla ilerleyerek Sanayi Devrimi’ni hazırlamıştır. Sanayi Devrimi, İngiltere’yi dışa açılan ve giderek güçlenen bir imparatorluk haline getirmiştir. Asya, Afrika ve Avustralya kıtalarına açılarak sömürgecilik faaliyetlerinde bulunan İngiltere, hem buralardaki halkı ucuz iş gücü olarak kullanmış hem sermaye akışını gerçekleştirmiş hem de bu kıtaların kapitalist ilişkiler çerçevesinde dönüşümüne sebep olmuştur. İngiltere’de kapitalistleşme sürecinin sonucu olarak, artan iş gücü ihtiyacı sebebiyle ve üretim şeklinin dönüşmesi sonucu kırdan geçimini sağlayacak faaliyette bulunamayan insanlar kentlere göç etmeye başlamıştır. Sömürge faaliyetleri sonucu gerçekleşen göç ile birlikte hızlı nüfus artışı sorunları ortaya çıkmıştır. Çocuk işçilerin sayısı artmış ve işçiler 12 saat gibi uzun çalışma saatleriyle çok zorlu çalışma koşulları

altında çalışmak durumunda kalmışlardır. Samuel Butler da hicvi ütopyasına tüm bu eşitsizlikleri yansıtmıştır.

19. yüzyılda Britanya meşruti krallık ile yönetilmektedir. Aile yapısı oldukça ataerkil olan Britanya toplumunda kadınlar çoğu zaman iş hayatında olsalar bile hayat içerisindeki rolleri oldukça sınırlıdır. Viktoryen Dönemin en büyük çelişkilerinden biri, gelişen bilimsel faaliyetler sonucu din ile bilimsel yöntemlerin çatışmasıdır. Dini kurumlar ve dayatmalar sorgulanır bir duruma gelmiştir. Elbette dünyeviştirme ile bilimsel anlamda yenilikler ve düşünce dünyasında daha özgür fikirler yer bulurken bir yandan da skolâstik düşüncenin savunusu artmaktadır. “*Toplumun bir kesimi şiddetle İncil’i ve yaratılışı, yani bütün evrenin Tanrı’nın bir tasarımı olduğu düşüncesini savunurken, diğer bir kesimi özellikle de Darwin’in etkisi ile yaratılışı reddederek evrenin oluşumunu bilimsel gerçeklere ve gelişimini de evrim kuramına dayandırarak açıklamaya çalışırlar*” (Yılmaz 2011: 82). 19. yüzyılda yaşanan doğa bilimlerindeki bu sıçrayış edebiyatta da yansımalarını bulmuştur. 19. yüzyılda pozitif bilimlerin yanında sosyal bilimlerde de heyecanlı gelişmelerin ve tartışmaların yaşandığı bir dönemdir. Marx ve Engels’in fikirleri birer örnektir. Teknolojik ve siyasal gelişmelerin ışığında bir toplumun nasıl dönüştürülebileceği fikri edebiyatta etkisini göstermiştir. Ütopyacılar toplum mühendisi denilmesi bu sebeple şaşırtıcı değildir.

3.2.4. Erewhon’u Hazırlayan Sebepler

Yolculuk temasında yazılmış olan *Erewhon* okuyucuya gezgin olan John Higgs’in tecrübeleri ile anlatılır. İngiltere’de yaşayan Higgs, daha fazla para kazanmak amacıyla İngiltere’nin kolonilerinden birine yolculuğa çıkmaktadır ve *Erewhon* bu şekilde keşfedilir. Anlatım içerisinde, *Erewhon*’un nerede bulunduğu hakkında fikir edinmemizi sağlayacak bilgiler, okuyucudan özenle saklanmıştır. Gezgin Higgs yalnızca İngiltere’den yola çıktığını ve *Erewhon*’a 1868 yılında vardığını ifade etmiştir ve *Erewhon*’u yüksek ve zirvesi her zaman karlarla kaplı bir yer olarak tarif etmiştir. Fakat *Erewhon*’un Yeni Zelanda’yı sembolize ettiğine dair tartışmalar bulunmaktadır.

Butler, hicvi ütopyasında Viktoryen dönemin yasalarını, dini inanışını, devlet yapısını ve bilimsel gelişmeleri nükteli bir şekilde eleştirmiştir. *Erewhon*, dönemin İngiltere'sini aile yapısı, devlet kurumları, adalet anlayışı ve dini otoritelerini nükteli bir şekilde eleştirmektedir. Viktorya döneminin ataerkil olan aile yapısı gerek bireylerin kimliklerinde, gerek bireylerin ait olduğu toplumsal sınıf açısından sosyo-kültürel potansiyellerinin oluşumunda oldukça etkili olmuştur.

Butler'ın Yeni Zelanda'da gözlemlediği ilk şeyler, insanların para kazanma güdüsüyle hareket ettiği ve misyonerler haricinde toplumda din ile ilgilenen hiç kimsenin olmamasıdır. Yeni Zelanda tecrübesiyle dini ve dini otoriteleri sorgulamaya başlayan Butler, burada aynı zamanda Charles Darwin'in kitaplarına ulaşma imkânı bulmuştur ve dine bilimsel perspektiften de bakma imkânına sahip olmuştur. Dinsel inancını sorgulamaya başladıktan sonra Darwin'in *Türlerin Kökeni* yapıtını kendisine bir kılavuz olarak gören Butler, evrenin ilahi bir düzenleme ile değil, evrimin sonucunda geliştiğini düşünmeye başlamıştır. Fakat Butler Darwin'in fikirlerinden çok etkilense de evrim sürecinde şans faktörü ve doğal seçim konularında Darwin'e katılmamaktadır. İnsan aklının rolünün zayıf tutulduğunu ve göz ardı edildiğini düşünen Butler, katı bir şekilde yapılan bilimciliğin ve artan makineleşmenin insan ırkını körelteceğini düşünmektedir. Butler'ın bu fikirleri ütopyasına da yansımıştır, *Erewhon*'da makinelerin kullanılması ya da icat edilmesi yasaktır. Higgs ve *Erewhon*lular tanıştıkları zaman Higgs'in kullandığı kol saati bile *Erewhon*luları tedirgin etmiştir. Basit bir makine olan kol saati bile tehdit unsuru olarak algılanmış ve Higgs'ten nasıl çalıştığına dair bilgiler istemişlerdir.

Bütün sanatlar, buluşlar ve bilimsel materyaller müzede hapsedilmektedir çünkü *Erewhon*'da makinelerin insan ırkının sonunu getireceğine inanılmaktadır. Gezgin Higgs her çeşit antika ile dolu olan bu müzede günümüzün en iyi buluşlarının sanki çok eski antikalarmış gibi orada bulunduğunu fark etmiştir. Bozuk ve kırık antikalar olarak müzeye konulan makinelerin arasına Higgs'in saati de eklenmiştir. *Erewhon* tarihinde önceden makinelerin kullanımı ve bilimsel gelişmeler yasaklanmamış olsa da Darwin'in fikirlerine yapılan atıfla, bir gün makinelerin insan ırkını zayıflatacağına dair inancın

ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bundan dolayı *Erewhon*'da 271 yıldır makineler hiç kullanılmamış, tüm gelişme ve keşifler yasaklanmıştır.

“... makinelerin en sonunda insan ırkının yerini almak üzere yönlendirildiğini ve başka bir şekilde ruhla dolu hale gelerek hayvan-bitki alemlerinde hayvanın olduğu gibi üstün olacağını kanıtlayan sıra dışı bir kitap yazana kadar, mekanik bilginin durumu bizimkinden çok ötedeymiş ve olağan üstü hızla geliştirmiş” (Butler 2012:68).

Gezgin Higgs'in *Erewhon*'a gelmesinden yaklaşık beş yüz yıl önce gerçekleşen makine devrimi sürecinde elbette makinelerin kullanılması gerektiğini savunanlar da olmuştur. Partiler, mekanik yandaşı ve mekanik karşıtı olarak ikiye ayrılmıştır. İç savaş sonucunda *Erewhon* nüfusunun yarısı ölmüştür. Makineler, *Erewhonlular* için canlı birer varlık gibidir. Duyguları ve bilinçleri olduğuna inanılmaktadır. İnsanların da makinelerin de gerekli koşullar sağlandığında (gıda ve ısı gibi) çalışacakları, koşullar eksildiğinde de çalışmayacakları inancı hâkimdir.

“Tek fark, insanlar istedikleri hakkında bilinçli olurken, motorun –çalışmayı reddetmenin ötesinde- böyle olmamasıdır; ama bu geçicidir” (Butler 2012:190).

Makineleri de bir tür olarak kabul eden *Erewhonlulara* göre, türler arasındaki fark bir türün diğerine üstünlüğüyle alakalıdır. Onlara göre insanlar makinelerin varlık sebebi olsa da makineler de insanları insan yapan etkenlerden biridir. Fakat insanlığın, gelecekte makinelerin onların yerini alacağını görmeleri gerektiğini söylemektedirler. Makinelerin gelişiminin, doğanın gelişiminin önüne geçtiğine ve aynı zamanda doğanın gelişimini imkânsız kıldığına inanmaktadırlar. *Erewhonluların* asıl korktukları şey, makinelerin, insanların evrim sürecini etkilemesidir. İnsan-doğa ilişkilerinde, evcilleştirilen hayvanlar karşısında insanlar nasıl bir iktidar odağı olmuştusa, makine-insan ilişkisinde de makinelerin iktidar olduğu düşünülmektedir.

“Bizi demir bir çubukla yönetecekler ama bizi yemeyecekler” (Butler 2012: 192).

Erewhon'da kuramsal eğitimin amacı her türlü tehlikeye karşı bireyleri hazırlama amacı gütmektedir. Mantıksızlık Üniversitelerinde kuramsal dil denilen *Erewhonluların* eski dilleri öğretilmekteydi. Butler, Viktorya döneminde Latince eğitim veren üniversiteleri hicvine bu şekilde yansıtmıştır. Pratikte hiçbir karşılığı olmayan ve

ancak Roma İmparatorluğu döneminde kullanılmış olan bir dilin bu şekilde dayatılmasını hicvine katı bir şekilde yansıtmıştır. Aynı zamanda *Erewhon*'da anlatılan eğitim sistemi, özgünlüğü bastırmayı ve kontrol altına almayı amaçlıyordu. Çünkü Butler, İngiliz eğitim sisteminin baskılayıcı, özgün çalışmayı engelleyen ve tek tip insan yetiştiren bir sistem olduğunu düşünmekteydi.

“Şüphesiz İngiltere medyasındaki olağanüstü gelişmeler her şeyden çok bayağılığı teşvik etmektedir; bilinçaltımız gerçeği fark ettiğinden dolayı onu teşvik etmektense onun akli gelişimini kontrol etmek daha gereklidir. Şüphe yok ki bizim üniversitelerimizin de yaptığı budur. Hatta bunu bilinçaltında yaptıkları için çok daha etkili bir biçimde yapıyorlar” (Butler 2012: 15).

Öyle ki, Mantıksızlık Üniversitesinde en ünlü olan profesör, her çeşit orijinalliği bastırmada herkesten daha fazla uğraş vermiş olduğu için ünlüydü (Butler 2012: 151). Eğitimi, öğrencilere düşünme pratiği kazandırmak için değil, nasıl düşünceleri gerektiğini öğretmek olarak tanımlıyorlar. Gereksiz bilgiyle mücadele toplumu ve geçmişin eksikliğini tamamlama derneği gibi kurumlar da bu amaca hizmet eden, eğitimin tamamlayıcısı niteliğindeki kurumlardan bazılarıdır. Eğitimde, not çizelgesi ya da rekabete sebep olacak herhangi bir uygulama bulunmamaktadır. Çünkü bu uygulamaların, menfaatçiliği kışkırttığı ve dostluğun önüne geçtiği düşünülmektedir. Sınavda yeterli derecede belirsiz cümle kurmamak, ciddi şekilde haklı olmak, sınıfta bırakılmak ya da diploma almamak için yeterli sebeplerdir. Her insanın eşit olduğunu ve bir kişinin eşitlerinden arkasında olmasının, önlerinde olması kadar ahlak dışı olduğunu düşünerek, ilerleme fikrine karşıt olan duruşlarını temellendiriyorlar. Okullardaki eğitim sistemi uygulamaları ve ticari olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. Örneğin sanat derslerinde uygulamalı olarak resim yapan bir öğrenci, ticari derslerde son 50-100 senenin önde gelen tablolarının fiyatlarını, tabloların değerlerindeki hareketlenmeleri inceleyerek bu sonuçlara göre tabloların yeniden satım şartları üzerine eğitim almaktadır. Okula devam etmek içinse her iki dalda da başarılı olmak gerekmektedir.

Butler, *Erewhon*'da kilise ve dini değerleri de oldukça eleştirmiştir. Dünyevileşme ve inançların sorgulanabilir bir konuma gelmesi, 19. yüzyılda bilimsel gelişmeler, toplumsal dönüşüm sonrası dinin sorgulanması ve Butler'ın din üzerine

Londra’da öğretmenlik yaparken yaşadığı kişisel deneyimler sonucu Butler, Yeni Zelanda’ya gitme kararı almıştır. Butler’ın din ile ilgili düşüncelerini değiştiren deneyim Londra’da yoksul bir kesimde öğretmenlik yaparken bazı öğrencilerin vaftiz edilmediğini öğrendiği zamandır. Vaftiz edilmeyen öğrencilerinin, vaftiz edilenlerden farklı olmadıklarını deneyimlemesi Butler için bazı değerlerin sorgulanmasına sebep olmuş ve din adamlığından vazgeçerek Yeni Zelanda’ya gitme kararı almıştır.

Bunu hicvine yansıtan Butler, Higgs’in *Erewhon* yolculuğundan önce tanıştığı Chowbok’u vaftiz edip Hristiyanlaştırma ve daha iyi bir insan yapma fikri ile eleştirir. Aynı zamanda, Hristiyan dini otoritenin sembolü olan Higgs karakterinin, para ve servet kazanma hırsı üzerinden Kilise ve din adamları da eleştirilmektedir. Butler, *Erewhon*’da kurguladığı Müzikal Bankalar ile aslında Kiliselerin ve din adamlarının para hırsını hicvetmiştir. *Erewhon*’da bankalar ve ticari yasalarca kontrol edilen iki ayrı para birimi bulunmaktadır. Bütün ticari işlemlerin müzik eşliğinde yapıldığı Müzikal Bankalardaki paralar, günlük hayatta kullanılamıyor olsa bile, bu bankalarda parası bulunan insanlar saygı değer insanlar olarak kabul edilmektedir. Müzikal bankalardan alınan paralar aslında *Erewhon*’da günlük hayat içerisinde geçersiz olan kullanım değeri bulunmayan paralardır. İnsanların bu bankalara ve para birimine rağbet göstermesinin sebebi ise saygın kimseler olmak istemeleridir, çünkü Müzikal Bankaların paraları saygınlığı temsil etmektedir.

“*Erewhon*’un ideal bir toplum olabileceği imgesini yaratan oldukça iyimser ve pastoral bir ton kullanılır. Her ne kadar daha sonra romanı bir ütopyadan çok anti-ütopyaya dönüştürecekse de yapıtın bu türün özelliklerini gösterdiği yadsınamaz” (Yılmaz 2012: 224). Higgs, *Erewhon*’a vardığı anda ilk olarak iki kadınla karşılaşmıştır daha sonrasında bir grup mızraklı *Erewhon*’lu, Higgs’in etrafını sarak onu yaşadıkları yere götürmüşlerdir. Higgs’e yiyecek veren Erewhonlular Higgs’in güvenini kazanmış ve ona zarar vermeyeceklerini garantilemişlerdir. Higgs’in ilk gözlemlerinden biri Erewhonluların fiziksel olarak oldukça çekici ve sağlıklı olmasıdır aynı şekilde Erewhonlular da Higgs için aynı gözlemi yapıp bundan hoşnut olmuşlardır. Erewhonluların güzelliğinden ve mutluluğundan çok etkilenen Higgs, *Erewhon*’u İtalyan şehirlerine benzetmiştir. Erewhonluların yaşam tarzı gezgin Higgs için oldukça

sade ve doğaldır. “*Erewhon halkı fiziksel olarak güçlü ve çekicidir. Dahası metinde geçen ‘doğal’ sözcüğü Erewhon halkının doğa kanunlarına göre yaşama arzusunu da açığa çıkarır*” (Yılmaz 2012: 224). Yazar bunu inkâr etse de *Erewhon*’un bu kurgusunun Darwin’in evrim kuramına yapılan bir gönderme olduğu tartışılmıştır.

Bir Kral ve Kraliçe tarafından yönetilen *Erewhon*’un birbiriyle oldukça ilintili olan ahlak anlayışı-eğitim yapısı ve suç-ceza mekanizması günümüzde karşılaştıklarımızdan oldukça farklılık göstermektedir. Butler, Hanoverian hanedanının bir üyesi olan Kraliçe Viktorya tarafından yönetilen bir dönemde yaşamıştır. Cezalandırmak için hapishaneler kullanılmaktadır fakat *Erewhon*’u farklı kılan suçlu tanımıdır. Bir tür olarak insanın fiziken, genetik olarak ve ruhen mükemmelleştirilmesi gerektiği inancı hâkim olan *Erewhon*’da hasta olmak ve fakir olmak en ağır suçlardır. Viktorya dönemi toplumsal yapısına dair Butler’ın *Erewhon*’a en çok yansıttığı hiciv, insanların para kazanma odaklı yaşamasıdır. Butler, Viktorya dönemi İngiltere’inde ahlaki yapıyı en çok bu amaç ile güdülenen bir yaşamın bozduğunu düşünmektedir. Butler, *Erewhon*’da bunu hırsızlık ve zimmetine para geçirmek gibi suçların suç sayılmadığı fakat hastalığın suç sayıldığı bir suç ve ceza mekanizması ile hicveder. Higgs’in *Erewhon*’a girerken karşılaştığı ve görüşlerinden oldukça etkilendiği heykeller *Erewhon*’daki bu normu sembolize etmektedir.

“...bu heykellerin eskiden beri dini dayanakları vardı. Sakatlık ve hastalık tanrılarını yatıştırmak için tasarlanmışlardı. Önceki zamanlarda dağların ötesine keşif yapıp *Chowbok*’un atalarından çirkin olanları, bu ilahi varlıkların huzurunda kurban etmek için kaçırıp çirkinlik ve hastalığı *Erewhonlulardan uzak tutmak bir gelenekmiş*” (Butler 2012: 67).

Erewhon’da öteki kavramı çok net bir çizgiyle belirlenmiştir; *Erewhon*’un ötesindeki halklar, hastalar, çirkinler, fakirler ve hoşnutsuzlar. Hastalara potansiyel sıkıcı olarak bakılan *Erewhon*’da hastalığı düzeltmenin imkânsız olduğu durumlarda hastalık suç ile eş değer kabul ediliyor ve Tedavisi Mümkün Olmayan Sıkıntılar Hastanesi bu suçluların kapatılma alanı olarak kullanılıyor. *Erewhon*’da suç anlayışı ve ahlak düşüncesi iç içe geçmiş bir yapıdadır. *Erewhon*’da ahlakı gereği kendisine saygı duyan herkes sağlık, maddi olanakları ve fiziksel görünüşü açısından kendisinden daha

şanssız olanlarla kendisini eş tutmamalıdır. Bu doğa yasalarına bağlı oluşturulan hiyerarşi, hem doğal ve kaçınılmaz bulunuyor hem de insan türünün sağlığı açısından isteniyor. Sağlıksız olarak nitelendirdikleri aileler ile kurulan evlilik bağları *Erewhon* halkı tarafından hoş karşılanmamaktadır. *Erewhon*'da iç güvenlik hastalık üzerinden kurulmaktadır. *Erewhon*'da ömür boyu hapis cezası alan tek kişi akciğer tüberkülozu olmakla suçlanmıştır. Duruşmaya şahit olan Higgs, ilk etapta radikal bir ceza olduğunu düşünse de daha sonrasında *Erewhon*'da suç üzerine kurulmuş iç mekanizmayı mantıklı buluyor. Higgs'e göre en azından Erewhonlular dürüsttür çünkü kendi ülkesinde zenginler sık sık ödüllendirilirken, fakirler, hastalar ve bakıma muhtaçlar terk edilmekte ve toplumsal yapıdan dışlanmakta, yok sayılmaktadırlar. Butler, hicviyle okurları kendi dünyalarına ait benzerlikleri düşünmeye sevk etmektedir.

Higgs, Erewhonluların adalet anlayışını doğa yasalarına benzeterek, tıpkı zehirli bir yılanın salınmasının tehlikeli olduğu için öldürülmesine insanların acısalar bile haklı bulması örneği üzerinden meşruiyeti kuruyor. *Erewhon*'da sosyal darwinizm anayasa gibidir. Hastalıklı genler cezalandırılarak, insan türünün sağlıklı ve mükemmel devamı sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu anlayış bütün *Erewhon* halkınca kabul edilmektedir ve meşruluğu sağlamaktadır. Tüm bu rıza mekanizmasına rağmen, *Erewhon*'da farklı düşünen bir grup vardı ve onlara hoşnutsuzlar denilmekteydi. *Erewhon*'da güvenlik zaafiyatı anlamına gelen kavram Hoşnutsuzlardı çünkü düzeni en çok tehdit eden unsur onlardı. *Erewhon*'un toplumsal yapısını oluşturan öğeler doğrudan ve dolaylı olarak *Erewhon*'un ahlak anlayışı ile bağlantılıdır ve Hoşnutsuzlar denilen sınıf, en başta bu ahlak anlayışını tehdit edici nitelikte olduğu için toplumsal yapıyı temelden sarsacak bir unsur anlamına gelmektedir.

Hoşnutsuzlar, hastalığın, yaratan sebepler dolayısıyla kaçınılmaz olduğunu düşünmekte, bireylerin kontrolleri dışında gerçekleşen bu durumların cezalandırılmasının, bir meyveyi çürüğü için cezalandırmakla eş değer olduğunu savunmaktadırlar. Hoşnutsuzlara göre ise hastalığın asıl sebebi *Erewhon*'daki insanlık dışı tedavi yöntemleridir. *Erewhon*'da bir kişi hastalanır ve yaşlanmadan vücudu iflas ederse, halktan oluşan bir jüri önünde yargılanmaktadır. Bu kişi ya halk önünde aşağılanır ya da ceza alır.

“Mesela ciddi bir hastalığı olan adam çok ağır bir şekilde cezalandırılırken, sağlığı yerinde ama gözlerinde sorun olan altmış beş yaş üstü bir adam sadece para cezası alıyor, eğer ödenmezse bu hapis cezasına çevriliyordu” (Butler 2012: 73).

Buna karşın bir kişi hırsızlık, sahte para, kendi zimmetine para aktarma gibi bir suç işlediğine ise hastanede bakımı yapılmaktadır. Butler bu hicviyle Viktoryen dönemin para odaklı çalışan adalet ve hukuk sistemini eleştirmiştir. Ona göre hukuk sistemi adalet odaklı değil kâr odaklı işlemektedir. Bu tarz ahlaki bozuklukları çevresel faktörlere bağlayıp şanssızlık olarak değerlendirirken veba gibi hastalıklar şanssızlık olarak değerlendirilmemektedir. *Erewhon*'daki devlet aklının ve iyi ideasının üretildiği yer olarak tanımlayabileceğimiz düzelticiler ise, ‘düzeltilmeye ihtiyacı olanlar’ olarak tanımlanan suçluların tedavisi üstlenen kişilerdir. Bir çeşit günah çıkarma ritüeline benzeyen düzeltici tedavileri hem bireylerin iktidardan bilgi saklamasını engellemekte ve kontrollerini sağlamak hem de devlet aklını benimseterek bireyleri, yaratılmak istenen insan modeline dönüştürmektedir. *Erewhon*lular ne zaman kötü bir şeyle suçlansalar, hemen düzelticiler müdahale etmektedir. Düzelticinin önerdiği *tedavi* kapatılma veya ağır işkence olsa bile asla karşı çıkılmamaktadır.

‘Böylece Erewhonlular eğer düzelticileri tavsiye ederse haftada bir dayak yiyor ve bir ya da iki ay boyunca sadece ekmek ve sudan oluşan bir diyet uyguluyorlardı’ (Butler 2012: 78).

3.2.5. Topluma Form Veren İktidar: Düzelticiler ve Sosyal Kontrol Unsurları

Kurgu içerisinde Düzelticiler denilen sınıf aslında devlet aklını sembolize etmektedir ve egemen ideolojinin üretildiği yerdir. *Erewhon*'da suç tanımının ahlak anlayışı ile iç içe olduğundan daha önce bahsetmiştik, *Erewhon* toplumunda düzelticinin görevi, ahlaki rahatsızlığı tedavi etmek olarak tanımlandığı için, düzelticilerin bütün bozukluklar hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir. Düzelticilik mesleği bir tür dini görev olarak görülmektedir. Düzeltici dedikleri kişi perhiz dedikleri eğitim sürecinde, bütün suçları deneyerek süreç sonunda kendi deneyimleri çerçevesinde tavsiye verecek, panzehir üretecek duruma gelmektedir. Düzelticilerin görev alanları

dışında, kişisel kayıplar gibi özel konularla ilgilenen adalet mahkemeleri bulunmaktadır. Kişisel kayıp mahkemelerinde, bir yakını ölen kişiler yargılanmaktadır.

Sosyal kontrol kavramı genelde suç önleme tartışmalarında karşımıza çıksa da esasen toplumun nasıl işlemesi gerektiğine dair oluşturulan bir yönetim/yönlendirme pratiğidir. Buradan hareketle sosyal kontrol mekanizmaları, toplumun yönetilmesi ve iktidar ilişkileri ile ilgilidir denilebilir. Bu çalışmanın amacı da sosyal kontrol mekanizmalarını ütopya eserleri üzerinden açıklamaya çalışmaktır. Çalışmada sosyal kontrol, iktidar, denetim ve güvenlik aracı olarak ele alınacaktır. Buradan hareketle, seçilen ütopyaların iktidar ilişkileri ve denetim-güvenlik araçları incelenecektir. Ütopyaların sosyal kontrol araçları belirli kategoriler altında (aile, din, eğitim, suç-ceza vb.) incelenebilir. Bu kategoriler, ütopyaların kurgularının hangi eleştiri üzerine kurulduğu ve hangi tarihsel arka planı barındırdığı ile ilgili olduğu için incelenecek olan her ütopya farklılaşabilmektedir.

Sosyal kontrol kavramı, toplum için tehdit oluşturduğu düşünülen davranışların ve söylemlerin, iktidar mekanizmaları aracılığıyla kısıtlanması, değiştirilmesi ve teşvikinin önüne geçilmesi için kullanılan araçlar olarak tanımlanabilir. Erewhon'da iç kontrol unsurunun hastalık kavramı üzerine kurulduğu söylenebilir. Hırsızlık ağır bir suç sayılmazken hasta olan kişilerin ve fakirlerin toplumda en çok dışlanan suçlular olarak kabul edilmesi Erewhon'da bir öjenik politikasının oluşturulduğunu göstermektedir. "... Erewhonluların suçu tıbbileştirmesi ve çirkinliğin ya da hastalığın suç sayılması, radikal bir öjenik politikası olarak bir anlam ifade etmektedir" (Claeys 2017: 231). Erewhon'da fiziksel varlığın ötesinde bir birey ve vatandaş olarak var olabilmek/kabul görmek için herkes sağlıklı, dinç ve üretken olmak durumundadır. Erewhon halkının üretici güç olarak ve meşruluk kaynağı olarak var olması bir kontrol mekanizması ile norma tabi tutulmuştur. Beden siyasallaşmış, iktidarın odağı haline gelmiştir.

Sosyal kontrolü sağlamak adına iktidarın en önemli hamlesi kamusal güvenlik adı altında kamusal alanların daimi olarak gözlemlenmesi ve kontrol mekanizmaları aracılığı ile yeniden üretilmesidir. "*Kamusal alanlarda kim tarafından ne söylendiğini*

ve bu alandaki tartışmaların ayrıntılı sonuçlarını kusursuz olarak bilmek, gözetleme ve istihbarat toplamanın temel stratejisi olmuştur” (Neocleous 2012: 86). *Erewhon* toplumunda her şeyi gören göz düzelticiler denilen sınıftır. *Erewhon* halkının, düzelticileri suç sayılan her türlü eylemden haberdar etmesi ve hatta kişilerin kendi eylemlerini günah çıkarma ritüellerine benzer bir şekilde, düzelticilere rapor etmesi ihbar ve itiraf mekanizmalarını içgüdüsel bir alışkanlık haline dönüştürmüştür. İktidar için bilgi, siyasal ve toplumsal yaşamın düzenlenmesinde kullanılan bir araçtır. İktidar bilgiye ihtiyaç duyar çünkü onu işlemesi, kontrol etmesi ve yeniden dağıtması gerekir. Günah çıkarma ritüelleri gibi olan düzelticilerin rehabilite seansları, bu iktidar-bilgi ilişkisine örnek gösterilebilir.

Düzeltiliciler’in sürekli takip edilme ve denetim altında olma duygusu uyandırması, iktidar tahakkümünün bir örneğidir. Kamusal alanı izleme ve gözetleme stratejilerinin yeni bir strateji olmadığını ifade eden Neocleous, önemli olan noktanın kamuoyunu şekillendirmede izlenen siyasetin güvensizliği yenilediği ve yeniden ürettiği nokta olduğunu ifade eder. Egemen ideolojinin ve iktidar mekanizmasının cisimleştiği bir yapı olan Düzeltiliciler, iç kontrolü sağlayan en önemli unsurdur. Çünkü, *Erewhon*’a ait olan bir bireyin nasıl olması ve nasıl yaşaması gerektiğine dair olan çerçeveyi cezalandırma mekanizmaları ile çizer. Düzeltilicilerin normu dışında kalanlar ötekilerdir. Sistem dışı olanlar, ütopya sakinlerinin geri kalanından daha farklı şekilde muamele edilmesinde herhangi bir sakınca olmayan kişilerdir. “Böyle yaparak güvenlik, ulusal kimlik etrafında bize kim olmamız ve daha da önemlisi, neden böyle kalmamız gerektiğini söyleyen bir siyasi düzen teşkil etmeye yardımcı olur” (Neocleous 2012: 95). *Status quo*’ya uyum sağlama, yaygın eğilimi kabul etmenin baskısı ve teşviki insanları şekillendirmenin yollarından biridir. İyi bir birey olarak kabul görmek, yaşamı iktidarın beklentilerine ve yasaklarına uygun olacak şekilde organize etmeye ve sürdürmeye bağlıdır. Sosyal kontrol unsurları Düzeltiliciler sınıfı ile içselleştirilmiştir, meşruluk kazanmıştır. Ütopya metinlerinin sosyal kontrol mekanizmalarını analiz etmek, ütopya söyleminin nasıl bir gelecek tahayyül ettiğine ve günümüzde iktidar ilişkilerinin bizi nasıl düzenlediğine dair fikir edinmemize yardımcı olmaktadır. Çünkü bu metinler, toplumun düşüncelerinin ürünü olmakla birlikte, toplumun düşüncelerini biçimlendirme ya da yönlendirme kabiliyetine de sahiptir. Yani bu kabiliyetleri dolayısıyla ütopyaların

kendileri de sosyal kontrol aracı haline gelme potansiyeline sahiptir. “*Bununla birlikte denetim ve gözetim uygulamalarında ne kadar ileri gidilebileceği ve bu uygulamaların iktidarı elinde bulunduranların topluma karşı kullandıkları bir silah haline gelebileceği, hatta bir süre sonra iktidarın kendisinden de bağımsız bir silah olarak toplum için bir tehdit, bir sorun arz edebileceği hatırdan çıkarılmamalıdır*” (Vural 2011: 99).

Butler, ideal toplumun yaratılabilirliği ile ilgili karamsar bir portre çizmiştir. Kurgu içerisinde gittikçe hiç kimsenin yaşamak istemeyeceği bir topluma dönüşen *Erewhon*, aslında İngiltere toplumunun hicvedilmiş bir halidir. Butler, toplumun düzeltilmesi gerektiğini düşündüğü yanlarını, bu şekilde ifade etmiştir, bu da ütopyacı umudu karşımıza çıkarır. Fakat ana karakter olan gezgin Higgs’in kitabın sonunda tek çözüm olarak *Erewhon*’dan kaçması ütopyacı umudu sekteye uğratmaktadır. Gezgin Higgs, saati ve bu teknolojiyi *Erewhon*’a tekrar tanıtmak istediği iddiası yüzünden ve kızamık olduğu iddiası sebebiyle kendisine dava açılacağını öğrendiğinde *Erewhon*’dan kaçmayı planlamıştır. Higgs, yakalanıp hapse atılacağını anladığında elinde bulunan değişik malzemelerden bir sıcak hava balonu yaparak adadan *Erewhon*’lu sevgilisi Arowhena ile birlikte kaçmayı planlamıştır. Bir balonla *Erewhon*’dan kaçan Higgs, *Erewhon*’a sömürgecilik planlarını gerçekleştirmek amacıyla geri dönmeyi de planlamaktadır. Şanslıların ütopyası olan *Erewhon*, şanssız saydıkları insanlar için bir distopyaya dönüşürken, hiç kimsenin belli bir dereceden daha fazla şanslı olmasına izin verilmediğini iddia etmektedir (Butler 2012: 84).

3.3. Karşı-Devrim Niteliğinde Bir Ütopya: Hiçbir Yer’den Haberler

19. yüzyıl ütopyaları genel olarak bilimsel ve teknolojik gelişmeleri destekleyen Sanayi Devrimi’nin de etkisiyle üretim araçlarındaki ve üretim şeklindeki dönüşümleri olumlayan fakat ürünlerin dağıtımı konusunda eleştirileri olan ütopyalardır. William Morris’in *Hiçbir Yerden Haberler* adlı ütopyası ise 19. yüzyıl ütopyalarına sınaî üretime karşı olan tutumu sebebiyle benzememektedir. Yer yer geçmişi çağıran tutumu dolayısıyla onlardan ayrılmaktadır. Bu bölümde *Hiçbir Yerden Haberler* ütopyik ve biyopolitik unsurları ile dört alt bölümde incelenmiştir.

3.3.1. William Morris ve Hiçbir Yer’i Doğuran Nedenler

Ütopyaacı kurgu aşırı, cüretli ve hayalcidir. Çünkü ütopyaacı, bu modelin insanlığın mutluluğu için tek yol olduğuna inanır. Ütopyaların yeni bir toplum arzulayan bu büyük hayal güçleri, bize büyük bir tarihsel dönüşüm sürecinde bulunduğuunun ipucunu vermektedir. Ütopyalar sayesinde, bu tarihsel dönüşümün neden olduğu sorunlar, belirsizlikler, korkular, umutlar, tepkiler ve beklentiler çözümlenebilir hale gelmektedir. Ütopyalar her zaman geleceği çağıran bir arzu değil, bazen de geçmişin kaybedilen cennetini diriltmek isteyen bir ideal toplum tasarlar. Fakat iki durumda da geçerli olan, mevcut düzenin eleştirilmesi ve değiştirilmek istenmesidir. 1890 yılında William Morris’in yazdığı *Hiçbir Yerden Haberler* adlı ütopya da tam olarak bu farkı anlayabileceğimiz bir ütopya. 1834-1896 yılları arasında yaşayan William Morris, İngiliz yazar, şair, sosyalist birlik üyesi ve sanatçıdır. Morris burjuva bir ailede büyümüş ve Oxford gibi prestijli okullarda okuma şansına sahip olmuştur. Eserlerinde sanayi devriminin insanlığa kattıklarını sorgulamıştır. Gelişen kapitalizmin değiştirdiği insan-insan ve insan-doğa ilişkileri hakkında kuşkucu bir tavrı olmuştur.

Hiçbir Yer’den Haberler, vahşi bir kapitalizmin yaşandığı İngiltere’de 1871 Paris Komünü ve 1886’da ABD’de başlayıp tüm dünyaya yayılan 1 Mayıs isyanları sonrasında yazılmıştır. Morris ütopyasında, kapitalist sanayileşmeyi ve müsebbibi olduğunu düşündüğü sefaleti ve eşitsiz gelişmeyi eleştirmektedir. Morris eleştirilerini, ortaçağın pastoral yaşamına duyduğu özlemle anlatmaktadır. *Hiçbir Yer’den Haberler*, dönemin sosyalist ütopyalarında yer alan teknoloji, makineleşme ve planlamaya dayalı üretim kurgularından ayrılmaktadır.

19. yüzyıl düşünürleri genel olarak, sanayi ve teknolojik gelişmeye büyük umutlarla bakarken Morris, büyük bir kuşku beslemiştir. Karl Marx’ın fikirlerinden oldukça etkilenen Morris, kapitalizmin sebep olduğu meta fetişizminin önemli bir problem olduğunu düşünmüş, çalışmanın bir zorunluluk olmaktan çıkmasını ve keyifli hale gelmesini, insanların şeylerin kontrolünde değil, şeylerin insanların kontrolünde olmasını savunmuştur. Bu konudaki tutumu ile Samuel Butler’ın fikirleri örtüşmektedir. Ütopyalarında kurguladıkları teknolojik aletlere karşı olan tutumlarının benzer olduğu

söylenebilir. Morris'in hızlı ve fütursuzca sanayileşen, gittikçe meta piyasasına bağlanan dünyada gördüğü temel problem, bireylerin kendini gerçekleştirememesi problemidir. Morris'e göre geçim problemi ile kendini gerçekleştirememesi problemi bir arada olduğunda, insanlar ilkinin çözmek durumunda kaldığı için bu sistem değiştirilmek zorundadır. Morris'in ütopyasını yazdığı dönemden günümüze değin kapitalizm geliştikçe, vasıflı işçilerin kendilerini gerçekleştirememesi hali değişmemekle birlikte gittikçe vasıfsızlaşmışlardır. Vasıflı emek, kontrol edilemeyen emek olduğundan dolayı, emek üzerindeki kontrolü sağlamak için onu parçalamak ve vasıfsızlaştırmak gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Morris'in eleştirilerinin hem evrensel olduğu hem de hâlâ geçerliliğini koruduğu görülmektedir. Morris'in eleştirileri Hiçbir Yer'den her yere ulaşmaktadır.

Sosyalist ütopya olarak tanımlanan William Morris'in *Hiçbir Yerden Haberler* adlı ütopyası 19. yüzyılın düşünsel birikiminin yansımalarını ve tarihsel unsurlarını barındıran önemli bir eserdir. “*Morris'in romantik düşünce ve Marxist strateji arasında yer alan bu ara noktada kendisinin Marxist ekonomi ve geleceğin ideal toplum ilişkileri ile ilgili düşüncelerini kapsayan sıradışı yapıtı olan Hiçbir Yer'den Haberler, büyük oranda İngiltere'nin 19. yüzyıl'da sanayileşme alanındaki tecrübesinin hem ekonomik, hem ekolojik hem de estetik sonuçları ile ilgilidir*” (Yunusoğlu 2009: 103). Modern yönetimin izlerini barındıran, eski unsurların değişimi ve dönüşümünü anlatan bu ütopyada 'devrim' fikri hâkimdir. Yeni toplumsal düzen anti-kapitalisttir ve bir devrim ile sosyalist fikirlere sahip bir yapıya keskin bir dönüşü ifade eder. Morris'in ütopyasındaki sosyalist toplum 'eski' İngiltere'nin değerlerini ve kurumlarını yıkan bir devrimle oluşturulmuştur. Modernite sonrası oluşan bu yeni toplumu anlamak için Morris sık sık modernite öncesi topluma referans vermektedir. Eserde yer alan bu ifadeler bir ortaçağ güzellemesi olarak değerlendirilmemelidir, bir sistem eleştirisi olarak okunduğunda daha farklı analizler yapmamızı sağlamaktadır. Morris için kapitalizm ve onun yarattığı toplum sorunludur bunun için reçete olarak gördüğü şey iste kapitalizm öncesi kurum ve yapıların tekrar kurulması ve korunmasıdır. Morris'e göre kapitalist üretim biçiminin işçilere dayattığı, bir angaryaya dönüşen üretim biçimi yararsız ve çirkin ürünler üretmeye sebep olurken, çalışma bir keyfe dönüştürüldüğünde oluşacak olan her üretim, bir sanat eseri olma niteliği taşıyacaktır.

3.3.2. Hiçbir Yer'in Kurgusu

Ütopya, ana karakter olan William Guest'in uyuduktan iki asır sonra 2003 yılının İngiltere'sine uyanması ile başlamaktadır. Ütopyanın gezgini olarak kabul edebileceğimiz Guest, İngilizcede *misafir* anlamına gelen *guest* kelimesine yapılan bir göndermedir. Ütopya dünyasına misafir olan bu karakter, okuyuculara hem alternatif bir toplumu hem de 'aslında böyle de üretebiliriz'i göstermektedir. Sosyalist bir birliğin üyesi olan Guest uyumadan önce diğer parti üyeleriyle devrimden sonra yeni toplumun nasıl kurulacağı üzerine tartışmaktadırlar. Yeni toplum düzeni ile insan doğasının da iyileştirilebileceğini tartışan üyeler geleceğin dünyasında barış ve huzurun egemen olacağına inanmaktadırlar. Guest, bu tartışmanın ardından gelecekte uyanmaktadır. Rüyadan uyandığında ise ilk fark ettiği şey İngiltere'nin mimari olarak ve refah düzeyi olarak çok daha iyi bir konuma gelmiş olduğudur. Geleceğin İngiltere'sinde keşfe çıkan Guest'e Dick adında bir rehber eşlik etmektedir ve ona yeni toplum düzeni hakkında bilgiler vermektedir.

İnsanların çok daha sade ve gösterişten uzak yaşadığını fark eden Guest, bu sadeliğin kıyafetlere bile yansıdığını ifade eder. Bu gösterişten uzak, temiz, rahat ve sade kıyafetler ona, 14. Yüzyılı anımsatmaktadır. Ulaşım at arabalarıyla sağlanmaktadır. Hatta insanların günlük hayattaki tavırlarını, kıyafetlerini betimlemek için bile sürekli 14. Yüzyıla referans verilmektedir. "*Her ne kadar Morris, devrim teorisini Marksizmin tarihsel materyalizm teorisine ilişkilendirmeye çalışsa da 'tarihin tekerleklerini geriye çevirmeye' çalıştığı için teorisi anti-modern ve muhafazakâr bir görünüm kazanır*" (Koç 2009: 126). Morris'in ütopyası ilerleme ve değişim konusunda klasik ütopya benzer özellikler taşımaktadır. 19. yüzyıla ait bir ütopya olmasına rağmen modernitenin reddiyle oluşturulan yapı, kendi iç mekanizması nedeniyle değişime ve dönüşüme kapalıdır. Morris hem değişimi hem de ilerlemeyi engellemek istemiştir. Ütopya tarihe ilgi duyan bireyler oldukça azdır. Bunun sebebi tarih bilgisinin hem gereksiz hem de tehlikeli bulunmasıdır. Tarih sınıf savaşmaları ve çelişkilerin tarihi olduğu için, böylesi bir toplumda tarihe gerek yoktur. Tehlikeli olmasının nedeni ise ilerleme fikrine neden olabileceğinden kaynaklanmaktadır. Hiçbir Yer'in despotikleştiği noktalardan biri bu tarih anlayışıdır. Morris'in kurguladığı sistem durağan ve değişime kapalıdır.

Zaten Morris için değişim arzulanılan bir şey değildir ve değişime çelişkiler sebep olmaktadır, çelişkiler ise kaçınılması gereken olumlu ya da yapıcı yanları olmayan şeylerdir.

Morris'in modernite öncesi döneme ait eleştirileri ütopya kurgusu içerisinde, en çok üretim ilişkilerinde göze çarpmaktadır. Çünkü Morris, sanayi üretimi reddederek emek örgütlenmesini atölye tipi üretimle sınırlı tutmuştur. Ütopyada zanaatkârlık ve lonca sistemi en iyi emek örgütlenmesi olarak değerlendirilmektedir. Morris'i 19. yüzyıl ütopyacılarından ve düşünürlerinden ayıran noktalardan biri de sanayileşmeye karşı olan tutumudur. 19. yüzyıl Marksist düşünürleri için proletarya diktatörlüğüne giden yolda sanayileşme önemli bir aşamayken, kendisini her zaman Marksist olarak tanımlayan Morris için öyle değildir. *"... Hiçbir yer'den Haberler aslında, temelde Marksist ideolojiye dayanan bir ütopya olduğu kadar, 19. Yüzyıl kapitalizminin sınıfsal ve ekonomik sonuçlarına odaklanan ama dönemin bilindik Marksist eleştirisiyle sınırlı kalmayıp, yazarın ekolojik ve estetik gözlem ve eleştirilerini de eklektik bir yapı içinde bir araya getiren sıra dışı bir örnektir"* (Yunusoğlu 2009: 104). Bu yeni toplumda sanayi merkezleri yok edilmiştir. Uyandığında İngiltere'yi rehberi Dick eşliğinde yeniden keşfeden Guest, insanların çok daha sağlıklı ve mutlu olduğunu buna paralel olarak çevrenin ve doğanın da çok daha temiz olduğunu gözlemlemiştir.

Böylesi bir ülkede yaşamın çok daha yüksek bir refah seviyesine sahip olduğu canlıların hayatının da çok daha uzun olduğu Guest'e ifade edilmiştir. Yaşam standardı hem maddi hem de manevi olarak yükseldiği için insanlar çok daha uzun ve sağlıklı bir ömre sahiptirler. Guest'in yaşını öğrenen ütopya insanları buna çok şaşırılmışlardır çünkü kendilerine göre çok daha erken yaşlandığını düşünmektedirler.

"... o size gerçek yaşınızdan çok daha yaşlı görüldüğünüzü söylemeye çalışıyor. Fakat bunda şaşırılacak bir şey olmamalı, anlaşılan şu ki siz sürekli seyahat etmekteydiniz ve sözlerinizden de açıkça belli oluyor ki hep geri kalmış ülkelere yolculuk etmişsiniz. Bu sık sık söylenen doğru bir gerçektir: Eğer bir insan mutsuz kimselerin yanında yaşarsa çabuk yaşlanır" (Morris 2011: 43).

Ütopya İngiltere’inde atölye tipi üretim yapıldığını gözlemleyen Guest, sanayi üretimin her yana yayıldıktan sonra atölye tipi üretimi yok ettiğini fakat bu durum yaşanan devrim sonrası tamamen tersine döndürüldüğünü öğrenmektedir. Gezintisinde Pazar Yerlerine denk gelen Guest, pazarda ekonomik olarak daha alt gruptan insanlar görmeyi beklerken insanların görüntü ve imkânları bakımından birbirlerinden farklılaşmadığını fark etmiştir. Çünkü geleceğin toplumunda özel mülkiyet ve para kavramları yer almamaktadır. İnsanların yaşam standartları birbirinden farklılaşmamaktadır. Para kullanılmadığı için yapılan işler bir tür ahlaki görev gibi karşılık beklemeden yapılmaktadır. İnsanların sabit işleri ve unvanları bulunmamaktadır. Bir gün sandalcılık bir gün temizlik yapabilirsiniz. Bu toplumsal yapı da içerisinde toplumsal sınıflar ya da yönetici elit bulunmasını engellemektedir.

“Sizin de gördüğünüz gibi sandalcılık ve insanlara nehir ile ilgili yol yordam göstermek benim işimdir ve ben bunu herkes için yaparım. Ancak bunun karşılığında da herhangi bir bağış almak çok garip olur” (Morris 2011: 33).

Birbirlerine ‘komşu’ diye hitap eden insanlar, ihtiyaçlarını Pazar yerlerinde yer alan dükkânlardan karşılamaktadır. İnsanlar, neye ihtiyaçları varsa alırlar ve karşılığında para, kredi ya da herhangi bir takas malzemesi vermemektedirler. Devrim öncesinden kalan fabrikalar yalnızca bir arada çalışmak isteyen insanların toplandığı, ‘toplu çalışma grupları’ için kullanılan bir alan olma niteliği taşımaktadır.

Morris’in ütopyasında fabrikaları, sanayi kuruluşlarını yok etmesi Luddculuk hareketinden etkilenmesi olarak yorumlanabilir. 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılın başında hala makinaya yönelik hareketler nefretle karşılanabiliyordu. (Thompson 2015: 664). Morris sanayiye karşıdır çünkü, egemen sınıfların işçileri kasıtlı olarak endişeye boğduğunu ve aşağıladığını, bu şekilde çalışmaya mahkûm ettiğini düşünmektedir. Makinelerin işgücünden tasarruf edeceği tartışmasını ise ‘19. yüzyılın büyük ahlaksızlığı’ olarak yorumlamaktadır. Ona göre sanayi, kapitalizmin yayılmacı ve sömürgeci tarafını güçlendirmekten başka bir şey değildir. Makinelerin amacının kaliteli ürün üretmek olmadığını satılacak mal üretmek olduğunu ifade etmektedir. Morris’e göre 19. yüzyıl teknolojisinin kaliteli ürettiği mallar yalnızca makinelerdir. ‘Başboşluk hastalığı’ dedikleri kavram ise kapitalist örgütlenmede hâkim olan işçi-

işveren ilişkisidir. İnsanların bir yere zorla kapatılıp yalnızca bir şey yapmak durumunda bırakıldıklarından bahsederken bu kavramı kullanmaktadırlar. Kapitalist örgütlenme tarzının insanı körelttiğini ve mutsuz ettiğini, insanların da kendileri gibi mutsuz nesiller yetiştirdiğini düşünmektedirler. Morris'in hicvi yönü yine karşımıza çıkarak; Guest'e rehberlik eden Dick devrim sonrası İngiltere'de bu hastalıktan kaldıysa bile çok az olduğunu ve bir müşhil ilacıyla geçebileceğini ifade etmektedir.

Devrim sonrası kurulan düzende, özel mülkiyet ve para olmadığı için bireyler istedikleri zaman istedikleri bir ürüne sahip olabilmektedirler. Morris'in ütopyasında yapılan işler bir tür ahlaki görev gibi karşılık beklemeden yapılmaktadır, bu işlerin herkesin yararına olacağına dair inanç tamdır. Emek süreci, haz sürecidir. Çünkü emek süreci, kapitalist ilişkilerden arındırılmıştır. Emek bir nevi sanat olarak, kişinin kendisini gerçekleştirme süreci olarak ele alınmaktadır.

“Sizin de gördüğünüz gibi sandalcılık ve insanlara nehir ile ilgili yol-yordam göstermek benim işimdir ve ben bunu herkes için yaparım. Ancak bunun karşılığında herhangi bir bağış almak çok garip olur” (Morris 2011: 33).

Devrim sonrası oluşan bu yeni İngiltere'de devlet bulunmamaktadır, toplum komünal bir örgütlenmeye sahiptir ve eşitlik temeline dayanmaktadır. Özel mülkiyete, paraya ve rekabete yer verilmemektedir. Morris'e göre modern toplumda bütün çatışmaların kaynağı özel mülkiyete dayanmaktadır. Özel mülkiyet, servet eşitsizliği başta olmak üzere toplumdaki her türden eşitsizliğin ana kaynağını oluşturmaktadır. Modern hukuk sistemi, özel mülkiyeti koruyan yasalardan oluşmaktadır ve gözettiğini iddia ettiği kamu yararı esasen burjuva yararadır. *“Morris'e göre çelişkilerin kaynağı özel mülkiyet ve onun tarafından yaratılmış servet eşitsizliğidir ve servet eşitsizliğiyle maddi güdüler olmayınca bireyler birbirleriyle yarışmazlar” (Koç 2009: 129).* Dolayısıyla tüm çatışmaların kaynağı olan özel mülkiyet ortadan kaldırılınca, sınıflar ve sınıf savaşımı varlık nedeni olan devlet de ortadan kalkmıştır. Eşitlik ve özgürlük bir kez böyle kurulduktan sonra bütün çelişki ve savaşimler da yok olmuştur.

Bireysellik korunsa da kamusal kararlar alınırken çoğunluğun tiranlığına izin verilmektedir. Fakat Morris azınlığın ikna edildiğine dair hoş bir portre çizmektedir.

Morris parlamentonun burjuvaziye hizmet eden ve çıkarlarını gözeten bir yapı olduğunu savunmaktadır. Parlamentonun bu sömürüyü ‘temsiliyet’ ile perdelediğini ifade etmektedir, bu şekilde halk oy kullanarak kendilerinin yönetiminde söz sahibiymiş gibi hissetmektedir. Morris ütopyasında parlamentoyu bütün halka yaydığını anlatmaktadır.

“Parlamentomuzu tek bir yerde tutabilmek çok güçtür, çünkü parlamento bütün halkımızdır” (Morris 2011: 119).

Morris İngiltere’nin yönetim yapısını hicvi bir dille ütopyasında eleştirmektedir. Yeni toplum düzeninde eski İngiltere’ye ait parlamento binaları Pazar yeri ya da gübre deposu olarak kullanılmaktadır. İngiltere’nin eski düzenini ve ideolojisini temsil eden bütün yapılar, kurumlar devrimle birlikte yıkılmıştır. Kurgu içerisinde eski ve yeni İngiltere karşılaştırılarak devlet denilen yapının sömürü düzeninin aktörü olduğu ve sistematik şiddetin tekelleşmesinden ibaret olduğu eleştirisi yapılmaktadır. Devrim öncesinde parlamentonun, burjuvaziye hizmet ettiği ve onların çıkarını gözeten bir yapı olduğu ifade edilmektedir. Bu sömürüyü de ‘temsiliyet’ ile perdeleyen parlamento, halkın oy kullanmasına izin vererek kendilerinin yönetiminde söz sahibiymiş gibi hissetmesini sağlamaktadır. Politik çekişmelerin insan doğasından kaynaklanmadığını savunan Morris, insan doğasının net olmadığını, bulunduğu koşullara göre şekillenebileceğini kurgu içerisinde tartışmaktadır. Devrim sonrası İngiltere’de toplumsal kararlar, istişare edilerek alınmaktadır. Parlamentonun ikiyüzlü aracılığı olmaksızın toplum yönetimi konusunda doğrudan karar alabilen halk, bir konu ile ilgili olarak çoğunluk ve azınlığa bölündüğünde yapılan tartışmalarla bir tarafın diğerini *ikna* etmesi beklenmektedir. Karar çoğunluğun kararı olmalıdır.

Morris insan doğasının şekillendirilebilir olduğunu düşünmektedir. İyi yönünün ortaya çıkartılıp geliştirilebileceğini düşündüğü en iyi toplum ise modernitenin değerlerini reddeden, temelinde sanayi eleştirisini barındıran modern öncesi düzen ve yapıların hâkim olduğu toplumdur. Morris’e göre modern toplumda bütün çatışmaların kaynağı özel mülkiyete dayanmaktadır. Özel mülkiyet servet eşitsizliğini yaratır. Hukuk sistemi, özel mülkiyeti koruyan ve meşrulaştıran yasalardan oluşmaktadır, gözettiğini iddia ettiği kamu yararı esasen burjuva yararadır. Morris’e göre toplumda var olan bütün eşitsizliklerin temeli özel mülkiyettir. Bu eşitsizlikler insanların maddi kazanç arzusuyla

güdülenmesi sayesinde meşrulaştırılmaktadır. Dolayısıyla tüm çatışmaların kaynağı olan özel mülkiyet ortadan kaldırılınca, sınıflar ve sınıf savaşımı varlık nedeni olan devlet de ortadan kalkacaktır. Eşitlik ve özgürlük böylece bir kez kurulduktan sonra bütün çelişki ve savaşimler da yok olmuştur. Toplumda özel mülkiyetin sebep olduğunu düşündükleri çelişkilerden biri de toplumsal cinsiyetin oluşturduğu eşitsizliktir. Evlilik ve boşanma gibi ilişkilerin bir özel mülkiyet sözleşmesi olduğu, bu ilişki etrafında kadının metalaştırıldığı düşünülmektedir. Hiçbir Yer’de de evlilik ilişkisi vardır fakat günümüzdeki gibi bir mülkiyet ilişkisine dayalı değildir. Evlilik ve boşanma işleri resmi olarak var olmadığı gibi evlilik konusundaki toplumsal baskılar da ortadan kalkmış durumdadır.

“Fakat şunu söylemeliyim ki insanları değerlendirirken değişmez bir geleneksel kurallar dizini yoktur. Onların akıllarını ve hayatlarını çekiştirip uzatan ya da kesip kısaltan bir Prokrustes yatağı yoktur” (Morris 2011: 97).

Morris’in kurgusunda özel mülkiyetin üç ağı olduğu söylenebilir; aile, eğitim, suç ve cezalandırma. Medeni hukukun düzenlediği aile yapısı çekirdekte mülkiyet ilişkisini kuran ve üreten en küçük yapıdır. Kadın-erkek ve ebeveyn-çocuk ilişkileri mülkiyet ilişkilerince oluşturulmuştur, özgürlük ve eşitliği tehdit etmektedir. Evlilik ve boşanmanın özel mülkiyet sözleşmesinden başka bir şey olmadığı düşünülmektedir. Eğitim kurumları da Morris’e göre adeta özel mülkiyetin kutsallığı fikrini yeniden üreten yapılarıdır. Bu nedenle Morris ütopyasında okullara yer vermemektedir. Yeni toplum düzeninden önceki eğitim sistemi köleci olarak görülmekte, sınıf savaşımından ibaret olduğu ve gelir adaletsizliğini derinleştirdiği düşünülmektedir.

“19. yüzyılda toplum sistematik bir hırsızlık üzerine kurulmuş olduğundan, acınacak derecede yoksuldu, bu nedenle gerçek bir eğitim kimse için mümkün değildi. Onların sözde eğitim dedikleri yöntem, bir çocuğun kafasına zorla da olsa biraz bilgi sokuşturmaktan ibaretti” (Morris 2011: 104).

Kapitalist sistemin okullarını, adeta bir kapatılma alanı olarak yorumlayan Morris, en çok, tek tipleştirilen eğitim sistemini eleştirmektedir. Ütopya İngiltere’inde her insanın birbirinden farklı olduğuna ve ne öğrenmek istediklerinin kişisel zevklerine ve nasıl mutlu olduklarına bağlı olduğuna inanılmaktadır. Bir insan nasıl mutlu oluyorsa

onu yapmalıdır ve diğer insanlar için bunu görmek bir zevktir. Morris ütopyasında, öğrenme-eğitim-iş döngüsünü, tecrübe-kendini tanıma-zevk döngüsü üzerinden inşa etmiştir. Pazar yerindeki tezgâhların başında duran çocuklar, farklı ürünleri ve nasıl üretildiklerini öğrenmektedirler. Atölye tipi üretime indirgenen çalışma ilişkilerine paralel olarak, eğitim de daha çok usta-çırak ilişkisini anımsatmaktadır. Ütopya İngiltere’inde devrimden önceki eğitim sistemi köleci olarak görülmekte ve yalnızca sınıf savaşımından ibaret olduğu düşünülmektedir. Kendisinin de eğitim aldığı kurum olan Oxford ve Cambridge gibi kurumları eleştiren Morris, ütopyasında onları ticaret yerleri olarak tanımlamaktadır. Bu kurumların kendisine ‘kültürlü insanlar’ diyen fakat esasında parazitler gibi başlarının üzerinden geçinen insanlar yarattığını ifade etmiştir. Kendisi de Oxford da okuyan Morris ütopya kurgusunda dönemin İngiltere’sinin eğitim sistemini ağır bir dille eleştirmiştir.

Bu üçlü sacın son ayağı olan suç unsuru ise yine özel mülkiyetin sebep olduğu yoksulluktan kaynaklanmaktadır. Şiddet, özel mülkiyet ile ilgili yasalar sonucu oluşmaktadır, Morris’e göre şiddetin ve eşitsizliğin varlık nedeni olan özel mülkiyet ortadan kalkınca bu yapı da yok olmak durumunda kalmıştır. Morris’e göre cezalar korkuların dışı vurumudur. Ve ütopyada suç ‘*ne zaman geleceği belli olmayan bir hastalık*’ olarak tanımlanmıştır. Suçlulardan beklenen tek şey pişmanlık duymalarıdır. Bu o kadar içselleştirilmiş olmalı ki suçlu, toplumun onu ‘cezalandırarak aklamasını’ istememeli.

“Kaçınılması gereken cezaların ve çiğnenecek yasaların olmadığı bir toplumda saldırganlıktan sonra pişmanlık gelecektir” (Morris 2011:129).

19. yüzyıla ait olan formel ütopyalar genellikle ilerlemeye, değişime ve yayılmaya elverişli kurgulara sahiptirler, evrensel olma nitelikleri de bundan kaynaklanmaktadır. Fakat Morris’in ütopyası bu konuda 19. yüzyıl ütopyalarına ters düşen bir niteliğe sahiptir. Modernitenin reddiyle oluşturulan yapı, kendi iç dinamikleri nedeniyle ilerleme ve dönüşüme kapalıdır. Ütopyada tarihe ilgi duyan bireyler oldukça azdır. Bunun sebebi tarih bilgisinin hem gereksiz hem de tehlikeli bulunmasıdır. Tarih sınıf savaşimleri ve çelişkilerin tarihi olduğu için böylesi bir toplumda tarihe gerek yoktur. Tehlikeli olması ise, ilerleme fikrine sebep olabileceğinden kaynaklanmaktadır.

Morris'e göre tarih ancak kargaşa ve kaos zamanlarında ihtiyaç duyulan bir kavramdır. Ütopyanın despotikleştiği nokta da tam olarak budur. *“Morris'in sistemi durağandır ve iyi işleyen, tamamlanmış bir yapı olarak ortaya çıkar. Ona göre değişimin kaynağı çelişkiler ve ahenksizliklerdir”* (Koç 2009:130). Ütopyada da tüm çelişkilerin kaynağı olan mülkiyet ortadan kaldırılarak ve moderniteye ait kurum yapılar yok edilerek ahenk içerisinde olan bir toplum yaratıldığı için değişim ve ilerleme gereksizdir. Morris'in toplumunda ilerlemenin önü disiplin, kontrol ve düzen ile kapatılmaktadır.

Ütopya ülkesinde hapishaneler yoktur ve bir toplum için hapishanelerin aşağılık ve utanç verici bir kurum olduğunu düşünmektedirler. 19. yüzyıl toplumlarının bilimsel olarak ilerlemesine rağmen insanlık olarak gelişmeyip hapishane gibi kurumlara ikiyüzlü davrandığı düşünülmektedir.

“... ancak onlar hapishanelerin efendileriydi, başkalarını zorla nasıl yapmak istiyorlarsa, aslında kendileri öyleydiler” (Morris 2011: 76).

Suçlulardan beklenen tek şey suç işledikleri için pişmanlık duymalarıdır. Bu o kadar içselleştirilmiş olmalıdır ki suçlu, toplumun onu 'cezalandırarak aklamasını' istememelidir.

3.3.3. Hiçbir Yer'den Her Yere Uzanan Devrim

19. Yüzyılın baştan sona savaş yüzyılı olduğunu ifade eden Morris, bunun bir silahlı savaş değil, sınıf savaşımı olduğunu düşünmektedir. Ütopya kurgusundaki devrimin de özgürlük ve eşitlik özlemi sayesinde gerçekleştiğini söylemektedir. Sanayi Devrimi'ni sonlandırmayan bir sosyalist devrimin başarıya ulaşmayacağını düşünen Morris, devrim sonrası olarak kurguladığı İngiltere'de ilk olarak sanayi ilişkileri değiştirmiştir.

Devrim sonrası İngiltere ile ilgili olarak en çok tartışılan konu ise, emeğin karşılığı olmadan insanların çalışmaya nasıl ikna edileceğidir. Komünist toplumda emeğin karşılığı hayattır. Yaşam emek üzerinden inşa edildiğinde zaten ödül olan yaratılıştır. Komünist toplumda iş kaybetmekten korkulan bir zevktir. Devrim sonrası

bu mutluluk şöyle sağlanmış; *“Yapay baskılar olmadan ve herkesin en iyi neyi yapabilirse onu yapabilme özgürlüğüne sahip olması sonucunda ve bunlara ek olarak da gerçekten gereksinim duyduğumuz üretim alanlarında çalışma bilinci geliştirerek”* (Morris 2011: 145).

Peki makineler iş gücünden tasarruf sağlayamaz mı? Morris’e göre sanayinin tasarruf getirdiği ve verimlilik sağladığı iddiası 19. yüzyılın en büyük ahlaksızlığıdır. Ona göre sanayi, kapitalizmin yayılcı ve sömürgeci tarafını güçlendirmekten başka bir şey değildir. Kalite ve verimlilik üzerine yapılan tartışmayı da gereksiz bulmakta ve kapitalistlerin amacının kaliteli ürün değil satılacak ürün elde etmek olduğunu savunmaktadır. Morris’e göre çok kaliteli yapılan tek ürün makinelerdir.

3.3.4. İyileştirilen Hastalık: Tembellik

Özel mülkiyetin yokluğu ve parasal ilişkilerin olmaması ütopya içerisinde kurgulansa da Morris’in emek gücünü daha çok yüceleştirdiği ve kontrol mekanizmasını emek gücü üzerinden kurduğu söylenebilir. Morris’in ütopyasında ilerlemenin önü disiplin, kontrol ve düzen mekanizmaları ile kapatılmaktadır. Disiplini sağlayan belirli araç ve kurumlar ütopya da yer almamaktadır. Fakat modern yönetimlerde alışkın olunduğu üzere bir 19. yüzyıl ütopyası olarak Hiçbir Yer’den Haberler’de de sosyal kontrol meşru ve gizli yapılmaktadır. Ütopya da disiplin çalışma ilişkileri üzerinden sağlanmaktadır. Toplumda tembellik hakkı yoktur ve çalışmama arzusu bir tür hastalık olarak kabul edilmektedir. *“Sanki suçu cezalandırmanın hiç anlamı yokmuş gibi suçlu giderek hastayla özdeşleştirilmekte, mahkûmiyet ise bir tedavi reçetesi yerine geçmektedir”* (Foucault 2003: 77). Bir şeyin suç değil de *hastalık* olarak kabul ediliyor olması onun, iyileştirilmesini yani düzeltilmesini meşrulaştırma olanağı sağlamaktadır. Bu da kontrol, disiplin ve zapt etme ile ilişkilidir. Çalışma ilişkileri kapsamında Hiçbir Yer’de bireyler aslında birbirlerini yargırlar ve kontrol ederler yalnızca yazılı kurallar çerçevesinde bunu yapmamaktadırlar. Tıpkı Cabet’in ütopyasında gözlemlediğimiz gibi kontrol tüm topluma yayılmış vaziyettedir.

Morris ütopyasında özel mülkiyetin koruyuculuğundan başka bir işe yaramayan hukuk ve norm sisteminin, mülkiyet ilişkilerinin yok edilmesiyle birlikte ortadan kalktığını ifade etse de oluşturulan çalışma-etik ilişkisi bir norm yaratmıştır ve çalışmak istemeyenler norm dışında tutulmak yerine norm içerisinde yeniden dönüştürülerek 'ahenkli bütüne' eklemlenmektedir.

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ

Her ütopya geçmiş dönemleri ya reddederek ya da kabul ederek ondan bir şekilde etkilenecek izini taşımaktadır. Toplum ideali, toplumsal koşullarca şekillendiği için ütopyalar, toplum-birey ilişkisi üzerinden incelenmelidir. Kurgusal bir ürün olsa da ütopyalar düşüce değil aksine gerçekçi metinlerdir. Toplum analizini ve eleştirisini bu gerçekçi tutumları ile yapmaktadırlar. Ütopyalardaki inşa sürecini incelemek, yönetim düşününü, dönemin alt yapı ve üst yapı mekanizmalarının ve yazarın bilinçaltının incelenmesi anlamına gelmektedir. Ütopyaları incelemek, ütopyaların ait olduğu dönemin psikanalizini yapmaya benzemektedir.

Fransız Devrimi'nin mirası ve 1848 devrimlerinin yarattığı devinimle beraber 18. ve 19. yüzyılda sosyalist düşünce ve kavramlar yaygınlık kazanmıştır. Sanayi Devrimiyle birlikte gelişen ve modernleşen üretim, seri bir üretime geçilmesini sağlarken diğer yandan da sefaletin yaygınlaşmasına hız kazandırmıştır. Üretim ilişkilerindeki dönüşüm, toplumsal çözölmeyi de beraberinde getirince toplumsal eşitsizlikler karşısında bir öfke oluşmuştur. Toplumsal yapıdaki dönüşüm ekonomik değişimin yanında elbette kültürel değişimi de beraberinde getirmiştir. Çünkü yeni bir üretim şekli yalnızca ekonomik bir değişim anlamına gelmemektedir aynı zamanda toplum dinamiklerinin değişimi ve yeni insan modeli anlamına gelmektedir. Bu yeniliğe karşı bazen hicvi metinler ile eleştiriler oluşabilmektedir ve Samuel Butler'ın *Erewhon* adlı eseri hicvi ütopyalar için iyi bir örnektir.

18. yüzyılda toplumsal eleştiri niteliği taşıyan ütopyalar en çok büyük toprak sahipleri ve topraksız köylüler arasındaki çelişkiye dikkat çekiyordu. 18. yüzyıl

toplumunda en önemli sorunlar tarımdaki eşitsiz çalışma ve dağıtım koşullarıydı. Doğal olarak bunlar da ütopyalara yansıyor. Ütopyalarda idealize edilen toplum da tarım alanındaki ilişkilerin ‘ideal’ bir devlet tarafından düzenlendiği, tarımsal üretimin herkesin çıkarına ve refahına hizmet edecek şekilde düzenlendiği bir toplumdur. Sanayi üretim küçük ölçekli atölyelere bırakılmış, eşitsizliğe dayalı düzen yok edilmiş, insanların nihai mutluluğa erişecekleri toplum yaratılmıştı. William Morris’in *Hiçbir Yer’den Haberler* adlı ütopyası buna örnek verilebilir.

18. yüzyıl toplum eleştirilerine damgasını vuran temel tartışma mülkiyet ilişkileri üzerinedir. Bir kısım düşünürler özel mülkiyetin ortaklaştırılmasını savunurken, daha radikal düşünürler komünist bir toplum tahayyül ediyordu. Toplumun dönüştürülmesinde sosyalist fikirlerin ağırlık kazanması 18. yüzyılın sonuna, Fransız Devrimi’ne denk düşmektedir. 1789 Fransız Devrimi ile birlikte monarşinin yıkılarak Cumhuriyet’in kurulması, skolastik düşüncenin zayıflayarak akla güvenin vurgulanması toplumsal yapıdaki dinamiklerin dönüşümüne işaret ediyordu. Fransız Devrimi’nden yaklaşık bir asır sonra 1830 Devrimi ve 1848 Devrimi’nin mirasını taşıyan Etienne Cabet’in *İkaria’ya Yolculuk* adlı ütopyası da bu tarihsel dönüm noktasında doğmuştur.

UNSURLAR	İKARİA'YA YOLCULUK	HİÇBİR YER'DEN HABERLER	EREWHON
YÖNETİM MODELİ	Komünal örgütlenme modeli	Komünal örgütlenme modeli	Krallık rejimi
TOPLUM TASARIMI	Toplumsal sınıflar ve yönetici elit bulunmamaktadır	Toplumsal sınıflar ya da yönetici elit bulunmamaktadır	Toplumsal sınıflar ve statüler bulunmaktadır Erehwon'da en önemli sınıf Düzelticiler sınıfıdır
ÜRETİM ŞEKLİ VE ÇALIŞMA MODELİ	Atölye tipi üretim vardır ağır işler makineler tarafından yapılmaktadır Ulusal atölyelerde yapılan planlı üretimle önce ihtiyaçlar belirleniyor sonra yeteneklerine göre işçiler yerleştiriliyor	Atölye tipi üretim vardır ve sanayi üretime makineleşmeye yer verilmemiştir ulaşım bile at arabalarıyla sağlanmaktadır iş zevk almak için yapılıyor, herhangi bir üretim planlaması yok	İlkel düzeyde üretime izin veriliyor
OTORİTE	Otoriteyi yeniden üreten ve kabul ettiren kutlamalar bayramlar	Otoriteyi simgeleyen anıtsal yapıların hicvedilmesi	Otoriteyi simgeleyen heykeller
ÜTOPIK STATÜKO	Sansür komitesi	Tembellik "hastalığı"	Düzelticiler
SUÇ VE CEZA MEKANİZMASI	Suç-ihbar-itiraf-ceza mekanizması, öz kontrol ve toplumsal denetleme	Suçludan beklenen tek şey pişmanlık, cezalandırmanın kin ve intikam doğuracağı düşünülüyor	Düzelticilerin tespiti ile tespit edilen suçlar fizik ceza, maddi ceza ya da uzaklaştırma ile cezalandırılmaktadır
KONTROL MEKANİZMALARI	Sansür komitesi ile gözetim altında tutulan toplum, bireylerin işbirlikçi hale getirilmesi	Tembellik ile hastalığın bir tutulması ve tedavi denilen kontrol unsuru	Sağlık, ilerlemeye neden olacak çalışmaların yasaklanması, bilgi-iktidarı temsil eden düzelticiler
KURTULUŞ TEORİSİ	İkar ve Cumhuriyet ideası	Simon etkisinde Ortaçağ'ın pastoral ilişkileri	Gezgin Higgs'in kaçmasının sembolize ettiği dönüş
MÜLKİYET	Ortak mülkiyet ve para kullanılmıyor	Ortak mülkiyet ve para kullanılmıyor	Özel mülkiyet var, para geçim kaynağı ve statü göstergesi
YENİ TOPLUM MODELİNİN İLHAMİ	Aristokrasi ve eşitsizliğin eleştirisi	Modernite ve gelir dağılımı eşitsizliği	Kapitalist ilişkilerin yerleşmeye başlaması ile dönüşen Victoryan toplum modeli
HAKİKAT SÖYLEMİ	Cumhuriyetin değerleri	Pastoralliğe yapılan modern 'dokunuş'	Erehwon'a özgü günah çıkartma ritüelleri
GÜVENLİK MEKANİZMALARI	Toplumun kapatılma alanı haline gelmesi	Tarihsizlik	Tarihsizlik
NORMALLEŞTİRME		Suç=Anormal Normalleştirme=Disipline Etme	

Tek bir tabloda tipikleştirmeye çalıştığım ütopyaların genel özellikleri, kontrol unsurları yaratan kurguları, ütopya içi mekanizmaların nasıl oluştuğuna dair fikir vermektedir. Cabet'nin ve Morris'in kurguları komünal bir düzen üzerine kurulmuştur. Toplumun fiziki olarak da istatistiğinin çıkarılmasını sağlayan bu kurgu ütopyalar içerisinde adeta böl-yönet-kontrol et süreci ile işlemektedir. Çünkü komünlerin nüfusu, yiyecek-giyecek ihtiyaçları gibi temel yaşamsal unsurları tespit edilmekte ve her komünde aynı standartta tutulmaktadır. Bu sayede toplumsal nüfus hesap edilmekte ve

kapasitesi sürekli olarak gözlemlenmekte ve iktidar tarafından izin verilecek seviyeye kadar geliştirilmektedir.

Otorite kavramı ile kastedilen şey, toplumda bir güven duygusu yaratarak iktidarın bir kontrol unsuru yaratmasıdır. Ütopyalarda var olan kurtarıcı figürlerin hepsinde bu otorite unsuru vardır. İkaria toplumunu devrim sonrasında var eden 'kurtarıcı' İkar bir otorite sembolüdür çünkü toplum onun fikirlerine ve yaptıklarına hem güven duymaktadır hem de itaat etmektedir. İkaria toplumu İkar'ın gücüne rıza göstererek daha yüksek bir standartta yaşayacağına ikna olmuştur. Cumhuriyet değerleri ve toplumsal formasyon esasen bu otorite algısı üzerinden kurulmuştur.⁷ İkarın yargılama gücüne hem saygı duyulmaktadır hem de bu idealin dışında olmak korku yaratmaktadır. Her üç ütopyada da kamusal alanda otorite bazı simge ve sembollerle sürekli olarak vurgulanmaktadır. Anıtlar, kiliseler, camiler, hükümet binaları, okullar, hapishaneler vb. Bu, otoritenin sürekliliğini vurgulayan uzun yıllar varlığını sürdürecektir yapılarıdır. İkaria toplumu için otoritenin sürekliliğini sembolize eden bayramlar, marşlar ve törenler vardır. Her yıl İkaria'nın kurtuluş yıldönümünde, okullarda eğitime başlarken ve atölyelerde üretime başlarken bu sembolik uygulamalar yapılarak bireyler egemen ideolojiyle yani Cumhuriyet'in değerleriyle yüz yüze gelmekte ve onları içselleştirmek durumunda kalmaktadır. Hiçbir Yer'den Haberler de ise eski İngiltere'ye ait parlamento binalarının ve büyük üretim merkezlerinin, fabrikaların tezek deposu olarak kullanılması tesadüf değil, yazarın hicvettiği bir kurgudur. Eski İngiltere toplumuna ait değerler bu sembolizmle eleştirilmekte ve yeni düzen her gün bu eleştiri üzerinden işlemektedir. Erehon'un ise sınırlarının girişinde otoriteyi temsil eden 'ürkütücü' heykeller adeta otoriteye başkaldırmanın sonucunu bireylerin yüzüne vurmaktadır. Otoriteyi tehlikeli kılan ise toplumu baskı altına almak için kullanılabilir olmasıdır. Bir inceleme nesnesi olarak otorite, iktidarı yorumlama sürecinde kullanılacak bir araç olabilir. İnsanlar iktidara gönüllü olarak rıza gösteriyorsa, rızası ile itaat ediyorsa, otoriteden söz edebiliriz.

Latince kökenli ve kelime anlamı olarak *mevcut durum* anlamına gelen statüko, çalışmamızda değişim ve gelişim için sorgulanması gereken bir kavram olarak ele

⁷ Etienne Cabet-İkaria'ya Yolculuk, Çev.Ela Gültekin, Say Yayınları, 2012, İstanbul s.351.

alınmaktadır. İkaria'da Sansür Komitesi ütopyadaki statükonun kurucusudur. Sansür komitesi esasen yaşam alanını ne bu alan içerisinde ne yöne hareket edilebileceğini belirleyen fikirdir. Hareket alanının dışını sorgulamak ya da sınırlarını zorlamak müdahale ile sonuçlanmaktadır ve ütopyanın değişimini imkânsız hale getirmektedir. Morris'in kurgusunda ise karşımıza çalışmama arzusunun bir hastalık olarak kabul edilmesi olgusu çıkmaktadır. Bir durumun, davranışın ya da arzusunun hastalık olarak kabul edilmesi tedaviyi yani müdahaleyi meşru kılmaktadır. Bu ön kabul nedeniyle ütopyadaki bireyler çalışmak arzu ile dolmaktan ziyade çalışmak durumunda bırakılmaktadır. Çalışmama arzusunun ya da tembelliğin suç kabul edilmesi biyopolitik bir unsurdur. Çünkü çalışmak yalnızca üretken olmakla ilgili değildir. Aynı zamanda bireyin bir disiplin sürecine girmesi ve terbiye edilmesi anlamına gelmektedir. Dışlanan birey iktidarın toplumu yeniden yaratma sürecinin bir parçasıdır, böylece iktidar olası tehlike unsurlarına engelleyici bir mesaj vermektedir. Butler'ın ütopyasında bulunan Düzelticiler adlı sınıf *Erewhon*'daki mevcut durumu yaratan ve bu mevcudluğun devamlılığını sağlayan yapıdır. Çünkü hem toplumsal değerleri Düzelticilerin idealleri belirler hem de sahip oldukları işlevsellik sayesinde potansiyel sapmaları tespit edip müdahale etmektedirler. Yani statükonun kurucusu ve koruyucusu ve aynı zamanda sınır hattını tehdit edebilecek potansiyelleri anında törpüleyecek yetkiye de sahiptirler. Bu misyonları sayesinde *Erewhon* toplumunda mevcut durumun dönüşmesi imkânsızlaşmaktadır. Yani, ütopya literatürü içerisinde farklı alt dallarda sınıflandırılabilen üç ütopya da iç mekanizmaları nedeniyle dönüşüme kapalıdır. *Erewhon* dışında diğer iki ütopyada suç ve cezalandırma pratikleri benzerlik göstermektedir. Cabet de Morris de kapatılma alanlarının *fiziki olarak var olmadığı* bir sistem kurgulamıştır. Kapatılma alanından ütopyaların tüm alanına yayılan gözetleme unsuru bireylerin bunu içselleştirmesi ve en nihayetinde kendisini gözetlemesi ile sonuçlanmıştır. Böylece her birey kendisine karşı bu gözetlemeyi işletmeye başlamıştır. *İkaria*'nın ve ütopya İngilteresi'nin polisleri bireylerin kendi zihinleri haline gelmiştir. *Erewhon* da ise cezalandırma kurgusu diğer iki ütopyadan daha farklı işlemektedir. Düzeltici sınıfının yaptığı şey esasen her bireyin özel alanında polislerin sürekli olarak ifade almasına benzer. Hristiyanlıktaki günah çıkartma ritüellerine benzeyen bu sistem iktidarın tüm bireylerin bilgisine sahip olması ile sonuçlanmaktadır. *Erewhon*'da hasta olmak da suç kabul edilmektedir. Sağlığın kontrolü bir yönetim problemidir. Çünkü

üretken, etkin ve bir meşgale edinecek bireylerin hayatta olması gerekmektedir. Bundan dolayı sağlık yalnızca, bir hastalık ya da ölüm söz konusu olduğunda iktidarın alanına girmemektedir. Bireylerin ve toplumsal nüfusun sağlığı iktidar için bir müdahale alanı oluşturmaktadır.

Ütopyalardaki cezalandırma mekanizmalarındaki dışlama ve uzaklaştırma sistemleri ile ilgili nihai olarak şunları söyleyebiliriz; Söz konusu ütopyalarda hapishane sistemi olmasa bile toplumun kendisi bireyin kapatılma alanı haline gelmiştir. Kolonilerden uzaklaştırma yalnızca cezai bir anlam taşımaz aynı zamanda oldukça semboliktir. Sınır hattını sembolize etmektedir. Kabul edilebilir tanımlar toplumsal yapının merkezindedir, dışlanan ya da uzaklaştırılan birey ise 'öteki' olarak kabul edilen düşünme tarzının ya da eylemliliğin somutlaşmış bir halidir. Toplum için ise ibretlik olma hali nasıl olunmalı?/nasıl olunmamalı? Sorunsalını bireylere empoze etmesinden kaynaklanmaktadır.

Ütopyalardaki kurtuluş teorileri ise doğrudan yazıldıkları dönemin eleştirileri ile ilişkilidir. İcaria toplumunda kurtuluşun İcar'ın fikirleri ve Cumhuriyet ile birlikte olabileceğine inanılması Cabet'nin dönemin Fransası'nın nasıl daha iyi bir toplum haline gelmesi gerektiğine verdiği cevaptır. Ütopyasının ilhamını aristokrasinin eleştirisinden ve yarattığı eşitsiz toplum modelinden alan Cabet bu toplumun reçetesini Cumhuriyet fikirleri üzerinden yazmaktadır. Morris'in kurgusunda ise Ortaçağ'ın pastoral yaşamına yapılan atıflar sıradan birer Ortaçağ güzellemesi olarak okunmamalıdır. Büyük oranda Saint-Simon fikirlerinden etkilendiğini söyleyebileceğimiz Morris, Simon gibi devletin toplumdaki rolünün mülk sahiplerinin çıkarlarını korumaktan ibaret olmadığını düşünmektedir. Fikrinin merkezinde ise herkesin çalıştığı bir mekanizma vardır.⁸ Simon'a göre devletin meşruiyeti halkın rızası ve üretici sınıfların refahı ile doğrudan ilişkilidir. Bireyleri üretici yeteneklerini temel olarak sınıflandıran bu yaklaşıma ek olarak Morris üretimin zevk ile aynı paydada olması için Kapitalist ilişkilerden arındırılması gerektiğini düşünerek Ortaçağ'ın pastoral diyebileceğimiz üretimi ile sınırlandırmıştır. Bu kurgusunun sanayileşmeye başlamış İngiltere'yi eleştirmek adına kurması şaşırtıcı değildir. Butler Kapitalist

⁸ Neil McWilliam-Sanat-Ütopya Mutluluk Hayalleri Sosyal Sanat ve Fransız Solu 1830-1850 –daha ileri okumalar için-

ilişkilerin yerleştikçe Viktoryen dönemi dönüştürmesini eleştirmesi ile Morrisle benzeşmektedir. Tıpkı Morris gibi Butler da bir geri dönüş arzulamaktadır. Eski topluma dönmeyi sembolize eden kurgusu ise ilerlemeye sebep olabilecek her tür icadın ve çalışmanın yasaklanmış olmasıdır.

Ütopyaların güvenlik mekanizmalarına genel çerçeveden baktığımızda söyleyeceğimiz şey ütopyaların durağan ve değişime kapalı olmasına neden olduklarıdır. İkaria'daki Sansür Komitesi'nin değerlerini her an koruyan öz denetim ve öz kontrol anlayışı değişimin önündeki en büyük engeldir. Morris ve *Erewhon* içinse tarihin bilinmesinin emgellendiği söylenebilir. Morris'in ütopyasında tarih bilgisi gereksiz bir uğraş ve can sıkımla, iç huzuru kaçırmakla son bulacak bir aktivite olarak tanımlanmaktadır. *Erewhon*'da ise bütün icatların ve çalışmaların yaksa olması bilimsel gelişmelerin ve buna pararel tarih yazımının toplumdan soyutlanması anlamına gelmektedir. Çünkü ütopyalar için önemli olan şundur. Cennet gerçekleşmiştir ve onu değiştirecek bir hareketlenmeye, dönüşüme ilham verecek bir bilgiye gerek yoktur. Ütopya toplumları şuna hapsedilmiştir.

Özgürlüğü ve eşitliği amaç edindiği iddiasında olan ütopyaların bile kurgusunda var ettiği sosyal kontrol mekanizmaları, ütopyanın nihai amacını sekteye uğratan bir açmaz oluşturmaktadır. Bu yapılar dolayısıyla ütopyalar dışlayıcı ve otoriter bir yapıya bürünme tehlikesi taşımaktadırlar. Ütopyacının sıfırdan başlayarak mükemmel toplumu kurma isteği kendi idealini tehdit edecek her unsuru şiddetle kovmasını beraberinde getirmiştir. Aslında bu çalışmanın ütopyalar nezdinde eleştirisi, ütopyacının yöntemine olan bir eleştiridir. Mükemmel toplumu kurmak için değişime ve deneyime kapatılan yapılar despotikleşme eğilimi taşımaktadır. Ütopyaların mükemmel toplum içinde yarattıkları ahenkli bütünü koruması en elzem olan unsurdur ve gerektiğinde bunun için zor kullanılıyor olması, bedenleri siyaset alanına sokarak tüm hayatı siyasallaştırmaktadır. Ütopyaların en yayılcı ve dışa açık olduğu 19. yüzyılda bile, ütopyaların ilerleme, iletişim ve etkileşimden anladıkları şey, diğer halkları sömürgeleştirerek kendi prototiplerini oluşturmaktır. Ütopyadaki iyi ideası her şeyi kapsadığı için ya da kapsamayı amaçladığı için özgürlük ile bir zıtlık yaratmaktadır. Sosyal güvenliğin yüceltildiği toplumlarda özgürlükten söz etmek mümkün değildir.

Ütopyaların sosyal kontrol mekanizmalarını incelemek bize gösteriyor ki kendi kendisini doğuran bir düzen, her ayrıntısı planlanmış ve mükemmelleştirilmiş bir düzenden daha faydalı olabilir.

Ütopyacının mantığı kendi idealine ulaşmak olduğu için, ona göre toplum homojen bir bütündür ve bu ideal, bütünü kaplamaktadır. Bu homojenlik dolayısıyla, toplumun öznel, kamusal, iktisadi ve siyasi her alanındaki farklılıklar ortadan kalkmaktadır. Ütopyanın varlığının ilk aşaması mevcut yapıyı reddetmek olsa da kendi oluşturduğu bütünde eleştirinin sızacağı çatlaklara izin vermemektedir. Ütopyacı bu korumacılığı ortak çıkarın gözetilmesi arzusuyla meşrulaştırırsa da ortak çıkar kavramına şüpheyle yaklaşmak gerekir. Çünkü kompleks bir bütün olan toplumda ortak yararın ne olduğunu sorusunu cevaplamak oldukça zordur. Çoğu zaman ütopyacı insanlara gerçek çıkarlarının ne olduğunu öğretmek ve empoze etmek gibi bir misyon yüklenmektedir. 19. yüzyıl ütopyalarını incelemek bize gösteriyor ki literatürde, 19. yüzyıl ütopyalarının dinamik ve açık bir yapıya sahip olduğu ifade edilse de ütopyanın esasen amaçladığı toplum statik/kapalı bir toplumdur.

İncelenen ütopyalardaki sosyal kontrol unsurları, cezalandırma sistemleri, çalışma ilişkileri, eğitim sistemleri, iktidar-bilgi ilişkisi gibi olgular üzerinden incelenmiştir. Çalışmanın amacı ütopyacılığı kesin olarak savunmak ya da reddetmek değildir. Ütopya eserlerinde toplumsal düzeni korumak ve değişime kapatmak amacıyla kurulan sosyal kontrol mekanizmaları, günümüzde uygulanan kontrol ve denetim pratiklerini görmemiz açısından önemlidir. Kontrol toplumu yalnızca canlılık üzerinden değil, zihinsel faaliyetleri üzerinden de kontrol edilen toplumdur. Ütopyaların ideal kavrayışı, ideolojik olarak bir sosyal kontrol unsuru yaratmaktadır ve kurgu içerisinde muhalif bir düşünceye izin vermemektedir. Bu açıdan bakıldığında ana akım düşüncenin ve ideolojinin günlük hayatımıza sızması ve muhalif bir unsuru marjinalleştirilmesi günümüzde karşılığını bulan bir durumdur. Modern yönetimlerin iktidar şekli, gittikçe zapt etme pratikleri üzerinden kurulmaktadır ve insanlar güvenlik için özgürlüklerinden taviz vermek durumunda kalmaktadır. Herhangi bir iktidar öznesi, ütopyalardaki kurguyu kendi ideolojisini yaygınlaştırmak için örnek aldığı anda

despotikleşecektir. Günümüz toplumu göz ardı edilemeyecek şekilde denetlenmekte ve gözetlenmektedir.

Sosyal kontrol pratiklerinin sonucu olarak, mahrem alanlar kamusal malzeme haline getirilmiş, bireylerin özel alanları daralmış ve özgürlük alanları kısıtlanmıştır. Güvenliğe yapılan vurgular, güvensizliği yani suçlu ya da suçlu potansiyeli olan kişileri yarattığı için, güvenlik vurgusu sosyal kontrolün yükünü arttırmakta, onu karşı konulmaz ve kaçınılmaz kılmaktadır. Güvenlik ihtiyacı nedeniyle meşru kılınan bu uygulamaların despotik bir yönetime yol açabileceğini ütopyalar üzerinden okumak mümkündür. Çalışmanın amaçlarından biri de günümüz toplumunda denetim mekanizmalarının meşrulaştırılması için güvenlik ihtiyacının yüceltilmesinin ne kadar doğru olduğuyla ilgili bir tartışma yaratmaktır. Yalnızca iyi, mutluluk, refah ve eşitlik üzerine kurulu bir toplum yaratmayı amaçlamış olsa da ütopyalar zapt etme ve denetleme arzusu ile kontrol mekanizmaları yaratmaktadır. Bu da gösteriyor ki hayallerimizin ülkesini kursak da orada muhalif olmalıyız.

KAYNAKLAR

- Agamben, Giorgio (2017). *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*. Çev. İ. Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ağkaya, Onur (2016). 'Ütopya ve Distopya: Siyasetin Edebiyat Üzerindeki Etkisi'. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 4: 23-47.
- Bal, Metin. (2010). 'Ütopyanın Siyaset Felsefesi Tarihindeki Evrimi'. *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar* 3: 1-13.
- Balamir Bektaş, Rahşan ve Gelgeç Bakacak, Ayça (2009). 'Modernitenin Sosyal Kontrol Söyleminin Değişen Görünümleri'. *Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1: 33-48.
- Baştürk, Efe (2012). 'Michel Foucault'da Liberalizm Eleştirisi: İktidar, Yönetimsellik ve Güvenlik'. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 14: 65-78.
- Bilgin, Semih (2018). *Ütopya, Kriz ve Umut Mekânları: Geç Kapitalizmde Gelecek Tahayyüllerine Yönelik Mekânsal Açılımlar*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Bidet, Jacques (2016). *Foucault'yu Marx'la Okumak*. Çev. Z. Cunillera. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bozdoğan, Elif (2013). *Michel Foucault'da Söylem, Bilgi ve İktidar İlişkisi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Butler, Samuel (2012). *Erewhon*. Çev. Ş. Dalyan. Ankara: Kyrhos Yayınları.

- Cabet, Etienne (2012). *İkaria'ya Yolculuk*. Çev. E. Güntekin, M. Selen. İstanbul: Say Yayınları.
- Canpolat, Nesrin (2005). *21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar: Kadife Karanlık*. İstanbul: Su Yayınevi
- Claeys, Gregory (2017). *Ütopya Edebiyatı*. Çev. Z. Demirsü. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Engels, Friedrich (1992). *Tarihte Zorun Rolü*. Çev. S. Erdoğan. Ankara: Sol Yayınları
- Ergüden, Işık (2017). *Hapishane Çağı: Kapatılan İnsan*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Erkmen, Nükhet Münevver (2008). *Toplumsal Değişim ve İletişim Teorisi Olarak Ütopya ve Karşı-ütopya: Aldous Huxley'in 'Cesur Yeni Dünya' Romanı Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Foucault, Michel (2003). *İktidarın Gözü*. Çev. I. Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (2011). *Büyük Kapatılma*. Çev. I. Ergüden, F. Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (2013). *Güvenlik, Toprak ve Nüfus: College de France Dersleri 1977-1978*. Çev. F. Taylan. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, Michel (2015). *Biyopolitikanın Doğuşu: College de France Dersleri 1978-1979*. Çev. A. Tayla. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, Michel (2016). *Cinselliğin Tarihi*. Çev. H.U.Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (2017). *Hapishanenin Doğuşu*. Çev. M. A. Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi.

- Foucault, Michel (2019). *Güvenlik, Toprak ve Nüfus: College de France Dersleri 1977-1978*. Çev. F. Taylan. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Goodwin, Barbara (1999). 'Liberallere Karşı Ütopya Düşüncesi' Çev. E. Yıldırım. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 1: 115-134
- Hal, Funda (2017). '19. Yüzyıl Sonu İngiliz Edebiyatında Orta Çağ'a Dönüş: William Morris The Sundering Flood'. *Batı Kültür ve Edebiyatında Yüzyıl Dönümü*. Ed. B. Arvasi, Ü. Kaya, G. Kişmir. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. 353-363
- Han, Byung-Chul (2017). *Şeffaflık Toplumu*. Çev. H. Barışcan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hazar, Erdal (2012). *Gözetleme Toplumu Bağlamında Çağdaş Sosyal Kontrol Araçları: Kapalı Devre Kamera Sistemleri ve Toplumsal Fayda ve Maliyetleri: Ankara İli Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: TC Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- Hobsbawm, Eric (2003). *Devrimler Çağı 1789-1848*. Çev. B. S. Şener. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Jameson, Fredric (2009). *Ütopya Denen Arzu*. Çev. F. B. Aydar. İstanbul: Metis Yayınları.
- Keskin, Ferda (2011). 'Foucault'da Şiddet ve İktidar'. *Cogito* 6: 117-122
- Koç, Yıldırım (2011). '1789 Fransız Devrimi ve 1917 Ekim Devrimi Üzerine Notlar (Jakobenlik-Bolşeviklik)'. *Bilim ve Ütopya Dergisi* 205: 45-59.
- Koç, Yasemin (2009). 'Sosyalist Ütopya ve Modernite'. *Sosyoloji Dergisi* 18: 123-137.
- Kumar, Krishan (2005). *Ütopyacılık*. Çev. A. Somel. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Kumar, Krishan (2006). *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*. Çev. A. Galip. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

- Lemke, Thomas (2016). *Biyopolitika*. Çev. U. Özmakas. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lorey, Isabell (2016). *Kırılganların Yönetimi*. Çev. N. Köklü. İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Mannheim, Karl (2016). *İdeoloji ve Ütopya*. Çev. M. Okyayuz. Ankara: Nika Yayınevi.
- Marx, Karl (2016). *Fransız Üçlemesi: Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850, Louis Bonapart'ın 18. Brumaire'i, Fransa'da İç Savaş*. Çev. E. Özalp. İstanbul: Yordam Kitabevi.
- Marx, Karl ve Engels, Friedrich (2015). *Komünist Manifesto*. Çev. N. Satlıgan, T. Ağaoğlu, O. Göçmen, Ş. Alpagut. İstanbul: Yordam Kitap
- Morris, William (2011). *Hiçbir Yerden Haberler*. Çev. M. Alakuş. İstanbul: Say Yayınları.
- Neocleous, Mark (2011). *Güvenlik, Şiddet ve Savaş*. Çev. G. Çorbacıoğlu, E. Embel. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Neocleous, Mark (2014). *Güvenliğin Eleştirisi*. Çev. T. Ok. Ankara: Notabene Yayınları.
- Omay, Murad (2009). 'Ütopya Üzerine Genel Bir İnceleme'. *Sosyoloji Dergisi* 18: 1-14.
- Özpolat, Gürhan (2016). 'Foucault, Yönetimsellik ve Modern Devletin Soybilimi'. *Felsefe Logos Dergisi*, 4: 121-141.
- Popper, Karl (2008). *Açık Toplum ve Düşmanları*. II. Cilt. Çev. H. Rızatepe. Ankara: Liberte Yayınları.
- Price, Roger (2000). *1848 Devrimleri*. Çev. N. Kantemir. İstanbul: Babil Yayınları.
- Şahin, Nur (2018). 'Bir Mekân Olarak Bedenin Kontrolü: İkaria'ya Yolculuk'. *Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi* 3: 20-33.

- Tandaçgüneş, Nilnur (2013). *Ütopya: Antikçağ'dan Günümüze Mutluluk Vaadi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Tanilli, Server (1989). *Fransız Devriminden Portreler*. İstanbul: Say Yayınları.
- Tekelioğlu, Orhan (2003). *Foucault Sosyolojisi*. Bursa: Alfaaktüel Yayınları
- Thompson, Edward Palmer (2015). *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*. Çev. U. Kocabaşoğlu. İstanbul: Birikim Kitapları.
- Timur, Taner (2016). *Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Uslu, Ateş (2014). 'Avrupa'da Erken Dönem Sosyalist Teori ve İşçi Hareketleri (1830-1840)'. *Akademik İncelemeler Dergisi* 1: 1-24.
- Vural, Engin (2011). *Ütopya ve Distopyalarda Sosyal Kontrol*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, Tuncer (2011). *Ütopya Hiciv Bağlamında Samuel Butler ve Erewhon*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, Tuncer (2012). 'Ütopya ve Hicvin Buluşması: Samuel Butler'ın Erewhon'u'. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11: 215-230.
- Yunusoğlu, Kudret Nezir (2009). 'William Morris'in Romantik ve Marksist Ütopyası: Hiçbir Yerden Haberler'de Estetik, Ekonomi ve Ekoloji'. *Sosyoloji Dergisi* 18: 97-121.